

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mihael Šuštaršič

Vpliv primera Lockerbie na razvoj
Mednarodnih odnosov in mednarodnega prava

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mihael Šuštaršič

Mentor: doc. dr. Boštjan Udovič

Somentor: doc. dr. Milan Brglez

**Vpliv primera Lockerbie na razvoj
mednarodnih odnosov in mednarodnega prava**

diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Boštjanu Udoviču in somentorju, doc dr. Milanu Brglezu, za pomoč v kritičnih trenutkih.

Zahvaljujem se ženi Nadi in sinovoma Kristjanu in Benjaminu za potrpljenje, ko sem po dolгих letih premora zaključeval študij. Zahvaljujem se tudi prijatelju Mateju, ki me je vendarle pripravil do tega koraka.

Zahvaljujem se tudi staršema, da sta mi omogočila študij, in vsem ostalim, ki so mi pri tem tako ali drugače pomagali.

Vpliv primera Lockerbie na razvoj mednarodnih odnosov in mednarodnega prava

Uničenje letala ameriške družbe Pan Am let 103 nad Škotskim Lockerbiejem 21. decembra 1988 je bilo eden najhujših terorističnih napadov v zgodovini. Pri tem je umrlo 270 ljudi. Obsežna preiskava je pokazala, da je letalo uničila v kovček podtaknjena bomba, ki naj bi jo na letalo pretihotapila libijska tajna agenta. ZDA in Velika Britanija sta od Libije zahtevali izročitev obeh osumljencev na sojenje, a je Libija, ki je tedaj veljala za državo, podpornico terorizma, skušala v skladu s Konvencijo o zatiranju protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal (Montrealsko konvencijo) izvesti sojenje osumljencema sama po pravnem načelu *aut dedere aut judicare* – ali sodi ali izroči. Osumljencev ni hotela izročiti, ker da naj bi bilo to možno šele, če bi se odločila, da ju ne bo sama kazensko preganjala. Varnostni svet Organizacije Združenih narodov je ocenil, da ogroža mednarodni mir in varnost in zato proti njej uvedel gospodarske sankcije. S tem pa se je odprl niz mednarodnopravnih vprašanj, kot na primer, ali je možno sodno preverjati odločitve Varnostnega sveta OZN na Meddržavnem sodišču in ali je bila Libija kaznovana, čeprav se je držala predvidenih postopkov v Montrealski konvenciji. Zaplet se je po več kot desetletju končal s sojenjem osumljencema na škotskem sodišču, ki je potekalo na nevtralnem ozemlju, na Nizozemskem. Primer pa je tudi potrdil, da je kodificirano mednarodno kazensko pravo lahko suspendirano, če se VS OZN v interesu mednarodnega miru in varnosti tako odloči. Libija pa je bila primorana spremeniti svojo agresivno zunanjo politiko s podpiranjem terorizma.

Ključne besede: Libija, Lockerbie, terorizem, mednarodno kazensko pravo, Varnostni svet OZN.

Impact of the Lockerbie case on international relations and international law

The destruction of the American Pan Am flight 103 on December 21, 1988 over Lockerbie, Scotland was one of the biggest terrorist attacks in history. It claimed 270 lives. A thorough investigation showed the airplane was downed by an improvised explosive device hidden in a suitcase, which was supposedly infiltrated on the plane by two agents of the Libyan secret service. USA and Great Britain issued an arrest warrant for the two suspects and sought their extradition from Libya to put them on trial. However, Libya, which at that time was infamous as a state sponsoring terrorism, decided to prosecute the suspects itself under the rules of the Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civilian aviation (Montreal Convention) and the principle *aut dedere aut judicare* – i.e. either extradite or prosecute. As Libya refused to extradite claiming this was only possible if it decided not to prosecute, the United Nations Security Council claimed its actions constituted a threat to international peace and security and adopted economic sanctions against Libya. The decision raised a number of issues in international law, for instance the issue of judicial review of UN Security Council's Resolutions in the International Court of Justice, or whether Libya was punished although it followed the procedure under the Montreal Convention. After more than a decade the case ended with a trial of both suspects in a Scottish court in a neutral location – the Netherlands. The case eventually also showed that codified international criminal law can be suspended if the UN Security Council so decides in the interest of international peace and security. And Libya had to change its aggressive foreign policy of supporting terrorism.

Key Words: Libya, Lockerbie, Terrorism, International Criminal Law, United Nations Security Council.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
1 UVOD	7
1.1 <i>Raziskovalna problematika</i>	7
1.2 <i>Namen in cilji diplomskega dela</i>	10
1.3 <i>Metodologija preučevanja in zgradba diplomskega dela</i>	11
2 ZGODOVINSKI KONTEKST PRIMERA LOCKERBIE	13
2.1 <i>Zgodovina Libije</i>	13
2.2 <i>Zunanjepolitični cilji libijske revolucije</i>	15
2.3 <i>Odnosi z ZDA in Zahodno Evropo</i>	17
3 PRIMER LOCKERBIE	22
3.1 <i>Preiskava strmogavljenja leta Pan Am 103</i>	22
3.2 <i>'Francoski Lockerbie' – strmogavljenje letala UTA 772</i>	25
3.3 <i>Obravnava primera v VS OZN in sankcije proti Libiji</i>	26
3.4 <i>Reševanje zapleta z mednarodnimi pobudami</i>	27
3.5 <i>Pobuda za sojenje na Nizozemskem</i>	29
3.6 <i>Sojenje</i>	30
3.7 <i>Vrnitev Libije v mednarodno skupnost civiliziranih narodov</i>	32
4 MEDNARODNOPRAVNI KONTEKST PRIMERA LOCKERBIE ...	37
4.1 <i>Teorija mednarodnega kazenskega prava</i>	37
4.2 <i>Ekstradicija osumljencev in pravno načelo aut dedere aut judicare</i>	43
4.3 <i>Instituti mednarodnega kazenskega prava v boju proti napadom na varnost v letalskem prometu</i>	47
4.4 <i>Državni terorizem</i>	50
4.5 <i>Pooblastila VS OZN</i>	54
5 MED TEORIJO IN PRAKSO	58
5.1 <i>Pravna opredelitev problema</i>	58
5.2 <i>Libijski argumenti za aut judicare v domovini</i>	60
5.3 <i>Resolucije VS OZN</i>	63
5.4 <i>Bitka za interpretacijo</i>	67
5.5 <i>Odprta vprašanja</i>	70
6 ZAKLJUČEK	75
7 LITERATURA	78

SEZNAM KRATIC

AAIB	Britanska agencija za preiskavo letalskih nesreč (<i>Air Accidents Investigation Branch</i>)
BDP	Bruto domači proizvod
EU	Evropska unija
GS OZN	Generalna skupščina Organizacije združenih narodov
ICC	Mednarodno kazensko sodišče (<i>International Criminal Court</i>)
ICJ	Meddržavno sodišče (<i>International Court of Justice</i>)
ILC	Komisija za mednarodno pravo (<i>International Law Commission</i>)
IRA	Irska republikanska armada
NATO	Organizacija Severnoatlantskega zavezništva (<i>North-Atlantic Treaty Organization</i>)
OZN	Organizacija združenih narodov
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
VS OZN	Varnostni svet Organizacije združenih narodov
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

1.1 Raziskovalna problematika

»V svetu terorja ne more biti miru. V luči te nove grožnje je edina možnost, da zagotavljamo mir, to, da lovimo tiste, ki ga ogrožajo,« – ameriški predsednik George Bush mlajši (Washington Post 2001).¹

Terorizem je aktualno ena največjih groženj svetovnemu miru in varnosti. Čeprav je zgodovina človeštva polna dejanj, ki bi jih lahko označili za teroristična, je zlasti v zadnjih desetletjih terorizem dobil nove razsežnosti. Številni primeri terorističnih dejanj, od ugrabljanja letal, ladij in zajemanja nedolžnih talcev do strelskih in bombnih napadov na civiliste, pretresajo svetovno javnost že vse tja od 60. let dvajsetega stoletja. Napadi pa postajajo vse bolj brutalni, brezobzirni in krvavi.²

Širjenje terorističnih dejavnosti v svetu je sicer na drugi strani sprožilo tudi krepitev pravnih ukrepov, tako na nacionalni kot mednarodni ravni, s katerimi bi te dejavnosti zajezili (Higgins in Flory 1997; Hassan 2016). Sprva je to potekalo predvsem s sprejemanjem mednarodnih pogodb in konvencij, ki so kriminalizirale glavna teroristična dejanja (ugrabitve letal, jemanje talcev, podtikanje eksplozivnih naprav itd.), po terorističnih napadih v Združenih državah Amerike (ZDA) 11. septembra 2001 pa je Varnostni svet Organizacije združenih narodov (VS OZN) potrdil, da terorizem ogroža mednarodni mir in varnost (Türk 2007, 350; Bassiouni 2015).

Čeprav običajno za terorističnimi dejanji stojijo posamezniki ali skupine (prim. Higgins 1997, 15–16), lahko odgovornost nosi tudi država. Eden tovrstnih primerov je bilo strmoglavljenje ameriškega letala Pan Am 21. decembra 1988, ki ga je nad škotsko vasico Lockerbie uničila podtaknjena bomba.³ Pri tem je umrlo vseh 259 potnikov in članov posadke, poleg njih pa tudi 11 prebivalcev Lockerbieja. Skupaj 270 ljudi. Ameriški in britanski preiskovalci so po obsežni preiskavi odgovornost za napad pripisali dvema Libijcema, pripadnikoma libijske

¹ Citat iz govora ameriškega predsednika Georga Busha mlajšega ob začetku mednarodnega posredovanja v Afganistanu, 7. oktobra 2001. Prepis govora je dostopen v Washington Postu (2001).

² Bassiouni (2015, 393) celo meni, da terorizem, kot ga poznamo danes, predstavlja začetek novega zgodovinskega cikla in da bi kot sredstvo spopadov morda lahko zamenjal vojne.

³ Hassanova (2016) trdi, da se je s primerom Lockerbie šele dobro začel širiti termin mednarodni terorizem.

tajne službe, s čimer je odgovornost nosila tudi libijska država (Higgins 1997, 20; Plachta 2001, 125; Hassan 2016, 33).

Podoben incident je sledil 19. septembra 1989, ko je nad čadsko puščavo strmoglavilo francosko letalo družbe UTA, ki je letelo iz Brazzavilla v Kongu proti Parizu. Na letu UTA 772 je umrlo 170 ljudi. Francija je odgovornost pripisala več libijskim državljanom (BBC 2003; Higgins 1997, 20).

ZDA, Velika Britanija in Francija so Libijo obtožile državnega terorizma, kar naj bi označevalo terorizem, v katerem država neposredno sodeluje ali pa če teroristom posredno zagotavlja zatočišče, usposabljanje, vadišča, finančno podporo ali kakršno koli obliko zaščite (Higgins 1997, 21).

Libija je bila tedaj pod vodstvom ekscentričnega samodržca Moamerja Gadafija za predvsem zahodne države jasen prototip države, ki podpira terorizem. Gadafi je, kot je utemeljeval, v boju proti kolonializmu in imperializmu, podpiral številne upornike in t. i. borce za svobodo, a tudi skupine, ki so v svojem boju uporabljale teroristične metode – od skrajnih palestinskih skupin, pa do Irske republikanske armade (St. John 1986, 111; Metz 1987; Zunes 2001; Takeyh 2002).

Po incidentu nad Lockerbiejem je Gadafi sicer zanikal vsakršno odgovornost in ni hotel izročiti svojih osumljenih agentov na sojenje v Veliko Britanijo ali ZDA, zaradi česar si je celotna Libija prislužila ostre mednarodne sankcije, ki jih je VS OZN kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti uvedel po VII. poglavju Ustanovne listine OZN (UL OZN). A po drugi strani je Libija zatrjevala, da bi se moral primer reševati v skladu z obstoječim mednarodnim pravom – Konvencijo o zatiranju protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal oz. Montrealsko konvencijo, ki z načelom *aut dedere aut judicare* dopušča državam možnost, da osumljencem kaznivega dejanja proti varnosti civilnega letala bodisi sodi bodisi jih na sojenje izroči. Libija je torej predlagala, da bi izvedla sojenje osumljencema sama, a ji ZDA in Velika Britanija nista zaupali, saj je navsezadnje šlo za agenta države (Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005).

Libija je zadevo posredovala tudi v obravnavo Meddržavnem sodišču (ICJ) in ga zaprosila za zaščito, češ da se ravna v skladu z Montrealsko konvencijo. Čeprav ICJ ni preprečil uvedbe sankcij in je na drugi strani opozoril, da so resolucije VS OZN v skladu 103. členom Ustanovne listine ZN nad vsemi drugimi mednarodnim dogovori, torej tudi Montrealsko

konvencijo, pa je ta pritožba Libije odprla zanimivo vprašanje možnosti izpodbijanja odločitev VS OZN na sodišču (t. i. *judicial review*), s tem pa tudi, ali načelo *aut dedere aut judicare* (ali izroči ali sodi) res pušča odprto diskrecijsko pravico državam ali pa ima pregon prednost pred izročitvijo, kot je to v primeru Lockerbie zahteval VS OZN. 'Žal' (s stališča mednarodnega prava) do odgovora na to vprašanje ni prišlo, saj se je primer prej razpletel, ICJ pa ga je ugasnil (Plachta 2001, 129; Škrbec 2010, 47; Moeckli in Fasel 2016, 19; Powell 2016, 231).⁴

Zdaj že pokojni Gadafi⁵ je pod bremenom sankcij skoraj deset let po uničenju letala nad Lockerbijem vendarle pristal na sojenje obema osumljencema na Nizozemskem. Ni šlo sicer za internacionalizirano sodišče, saj so bili sodniki Škoti in tudi proces je tekel po škotskem pravu, a je vendarle sojenje potekalo na nevtralnem ozemlju v tujini in nad njim je bdela mednarodna skupnost (Williams 2009, 35–36; Bonačić 2012, 39).

Sodniki so na koncu enega od osumljencev obsodili, drugega pa oprostili, kar je sicer vzbudilo mešane odzive na več ravneh.⁶ Še posebej je bil kritičen opazovalec OZN Hans Köchler, ki je v svojem poročilu (2001) opozoril na več pomanjkljivosti glede preiskave in sojenja,⁷ zlasti pa na problem, da je »politika moči povozila vladavino prava«. Odprlo se je tudi vprašanje, ali je šlo pri celotnem primeru za sojenje teroristom ali državi, če naj bi bilo mednarodno kazensko pravo v prvi vrsti uperjeno proti posamezniku, kot naj bi bilo to v teoriji (Bavcon in drugi 1997).

Primer je poleg tega odprl celo vrsto vprašanj v mednarodnem pravu, zlasti glede vloge VS OZN. Po nekaterih razlagah je VS OZN v primeru Lockerbie povozil obstoječa pravna pravila oz. načelo *aut dedere aut judicare* (Aoude 1997; Hassan 2016), po drugih pa jih je pravzaprav na novo interpretiral in ponudil tretjo možnost *aut transferere* (transfer oz. dostava) v tretjo državo (Plachta 2001).

Plachta (prav tam) sicer meni tudi, da je uspeh v primeru Lockerbie opogumil ZDA, da so v svojem boju proti teroristom vztrajale pri tem, da jih pripeljejo pred roko pravice, kot je to po

⁴ Powellova (2016) sicer opozarja, da je Libija morda načrtno izrabila avtoriteto ICJ, da je izrazila *juksta* pozicijo med pravno rešitvijo prek ICJ, za katero se je zavzemala, in bolj politično rešitvijo prek VS OZN.

⁵ Potem ko se je Libija po razpletu primera Lockerbie relativno uspešno vrnila v mednarodno skupnost (Aliboni 2000, Aliboni 2001a; Aliboni 2001b; Takeyh 2002; Boucek 2004), je Gadafija odnesla t. i. arabska pomlad; uporniki so ga ob pomoči Natovih sil ubili 20. oktobra 2011 (STA 2011b).

⁶ ZDA in Velika Britanija sta bili sicer zadovoljni, ne pa tudi svojci žrtev zaradi obsodbe zgolj enega, Gadafi pa seveda prav zaradi obsodbe enega (STA 2001b).

⁷ Köchler (2001) je v poročilu celo ocenil, da se je na koncu sojenja pojavilo veliko več vprašanj in dvomov, kot pa jih je bilo na začetku. Podobne ugotovitve je ponovil tudi po prizivnem postopku (2002) in reviziji (2007).

napadih 11. septembra 2001 obljubil predsednik ZDA Bush. V zadnjih letih sicer ta vnema popušča in v t. i. vojni proti terorizmu prihaja do vse več zunajsodnih likvidacij terorističnih osumljencev v posredovanju proti islamističnim skrajnežem, a to je že druga tema.⁸

1.2 Namen in cilji diplomskega dela

Namen tega diplomskega dela je preučiti omenjeni primer Lockerbie in njegov vpliv na razvoj mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Kot sem izpostavil, je ta primer odprl več vprašanj, od tega, kako se pravno spopadati z državami, ki spodbujajo terorizem, in kako ustrezno zagotoviti, da mednarodni teroristi pridejo pred roko pravice, do tega, kakšna je hierarhija med resolucijami VS OZN in kodificiranim mednarodnim pravom in ali je mogoče najvišje politične odločitve skupnosti držav (pod vodstvom VS OZN) sodno izpodbijati.

Prvi cilj naloge bo osvetliti, zakaj si je Libija tedaj zaradi svojih dejanj in zunanje politike po načelu pravičnosti zaslužila uvedbo sankcij. To je bila v prvi vrsti politična odločitev, ki pa jo je VS OZN (znotraj pa predvsem ZDA in Velika Britanija) želel reševati z uporabo mednarodnega prava, z *ekstradicijo* (izročitvijo) osumljencev za strmoglavljenje letala Pan Am.

Ker Libija ni izročila dveh osumljencev, je bila s sankcijami kaznovana cela država. Toda zdi se, da je VS OZN s tem dejansko povozil obstoječe mednarodno pravo, kodificirano v Montrealski konvenciji, ki naj bi urejalo ravno tovrstne primere, kakršen je bil Lockerbie. Libija namreč – kot je trdila – pri obravnavi osumljencev ni ravnala v nasprotju z mednarodnim pravom, a so jo doletele mednarodne sankcije, ker ni izpolnila zahtev, ki bi bile po njenem videnju v nasprotju z mednarodnim pravom. Preveriti, ali to drži, je drugi cilj diplomskega dela.

Tretji cilj pa je na primeru Lockerbie pokazati, kako imajo pri vprašanju pravne hierarhije tudi v praksi primat resolucije VS OZN in ne obstoječe mednarodnopravne norme. Še posebej za državo, kot je bila v 90. letih dvajsetega stoletja Libija.

⁸ VS OZN je namreč na podoben način kot v primeru Libije še pred napadi 11. septembra 2001 uvedel sankcije proti talibanskemu režimu v Afganistanu zaradi neizročitve Osame bin Ladna, ki so ga sumili za napad na ameriški veleposlaništvi v Keniji in Tanzaniji (Plachta 2001). Vsekakor pa velja kot primer tovrstnega vztrajanja pri sodni obravnavi omeniti tudi ameriško zaporniško taborišče za teroristične osumljence Guantanamo na Kubi, kamor so ZDA prepeljale številne prave in domnevne sodelavce teroristične mreže Al Kaida, da bi jim sodili. To se je sicer potem spreverglo v enega največjih problemov in sramot ZDA zaradi mučenja zapornikov.

Na podlagi navedenih ciljev nameravam v diplomskem delu preveriti naslednji tezi:

1. Primer Lockerbie je progresivno vplival na razvoj mednarodnih odnosov, saj je mednarodna skupnost z različnimi mehanizmi poskrbela, da agenta države, obtožena terorističnega dejanja, nista ostala nekaznovana.

2. V primeru Lockerbie je VS OZN privzel funkcijo zaščitnika in razlagalca mednarodnopravnih pravil.

1.3 Metodologija preučevanja in zgradba diplomskega dela

Diplomska naloga bo dejansko študija primera Lockerbie z analizo zgodovine Libije, poteka preiskave strmoglavljenja, sojenja osumljencem in posledic tega primera tako za Libijo, svet kot mednarodno pravo in mednarodne odnose na sploh. Pri tem se bom omejil na preučevanje primarnih in sekundarnih virov.

Prvi del bo namenjen izpolnitvi prvega cilja – zgodovinsko-pojasnjevalni analizi, zakaj je primer Lockerbie izbil 'sodu dno'. V njem bom predstavil temeljne dogodke libijske zgodovine, njeno tedanjo zunanjo politiko in odnose z drugimi državami, zlasti z glavnimi protagonisti primera, torej z ZDA in Veliko Britanijo. Analiza bo temeljila predvsem na sekundarnih virih, pa tudi na poročilih medijev.

Drugi del bo podobno kronološko opisal sam primer Lockerbie; od strmoglavljenja letala, preiskave in uvedbe sankcij, do sodnega epiloga in posledic za Libijo. Tu bo analiza slonela predvsem na primarnih virih in navajanju dejstev iz medijskih objav, pa tudi razlag iz sekundarnih virov.

Tretje poglavje nameravam predvsem s pomočjo sekundarnih virov nameniti orisu teorije mednarodnega kazenskega prava in pojasniti temeljne mednarodnopravne koncepte, ki so pomembni za preučevani primer. Pri tem se nameravam osrediniti zlasti na preučevanje terorizma.

Četrty del pa bo posvečen primerjalni analizi med 'teorijo in prakso', torej primerjavi, kako bi se primer Lockerbie lahko odvijal v skladu s teoretičnim konceptom, predstavljenim v tretjem delu, in kako se dejansko je. Analiziral bom torej določila Montrealske konvencije in libijska

stališča v zagovoru na eni strani ter relevantne resolucije VS OZN in poskusil zraven poiskati tudi odgovore.

Analiza te diplomske naloge pa se bo omejevala predvsem na dogodke v povezavi s primerom Lockerbie in zlasti na odnose med Libijo na eni ter ZDA, Veliko Britanijo in VS OZN na drugi strani. Čeprav so bile, kot omenjeno, sankcije proti Libiji uvedene tudi zaradi podobnega napada na francosko letalo (UTA 772), bodo odnosi med Libijo in Francijo ostali bolj ob strani, podobno tudi libijski odnosi z drugimi pomembnimi akterji, kot je npr. Ruska federacija.

Prav tako se v tej diplomski nalogi ne bom (preveč) posvečal temu, ali so bili zbrani dokazi za obsodbo osumljencev pravi in sodnemu procesu samemu. Dokaze, ki jih je predstavila preiskava, bom jemal kot dejstvo, čeprav je tudi sam proces, kot je dejal opazovalec Köchler (2001), odprl več novih vprašanj, kot dal odgovorov. Vendar drugih odgovorov razen mnogoterih špekulacij v bistvu ni.

2 ZGODOVINSKI KONTEKST PRIMERA LOCKERBIE

Za boljše razumevanje primera Lockerbie je nujno, da poznamo zgodovinske okoliščine, ki so pripeljale do bombnega napada na ameriško letalo, predvsem zgodovino Libije, njeno zunanjo politiko in odnose z drugimi državami, zlasti ZDA in Veliko Britanijo.

Sredi in konec 80. let dvajsetega stoletja je mednarodni vpliv Libije presegal vse okvire, ki naj bi jih ta država imela glede na svojo zemljepisno lego oziroma na število prebivalstva, ki je tedaj štelo okoli 3,5 milijona ljudi. Libija je bila ena glavnih tem v mednarodni javnosti, predvsem Zahodni, kjer so jo zaradi njene politike opazovali z zaskrbljenostjo in nezaupljivostjo.

Glavno vlogo pri uvrstitvi Libije na tovrstni svetovni oder je imel nedvomno libijski voditelj Moamer Gadafi. Njegovo politiko tako na domači kot mednarodni ravni je omogočala relativno velika finančna in gospodarska moč te države, ki jo je pridobivala z izkoriščanjem svojih naravnih virov, predvsem naftnih rezerv. Sredi 80. let je bila Gadafijsva oblast v Libiji tako močna, da so mediji in strokovni krogi njegovo ime in državo imeli kar za eno in isto (Metz 1987), Libija je bila Gadafi in Gadafi je bil Libija. In kadar se je na televiziji pojavil Gadafi, so bile na obzorju težave.

2.1 Zgodovina Libije

Današnja Libija je bila kot pretežno puščavska dežela na severu Afrike vse do konca druge svetovne vojne pod vladavino številnih vladarjev in imperijev – od kartažanskih, grških in rimskih v antiki, pa do arabskih v srednjem in evropskih v modernem veku. Vdor Arabcev na območje severne Afrike v sedmem stoletju je na to območje prinesel islam in arabski jezik ter kulturo. V 16. stoletju so si Libijo pripojili Turki, ki so jo formalno obdržali nekje do začetka 20. stoletja, ko so se v osvajanje severne Afrike podali Italijani (Metz 1987; St. John 1986, 111; Vanderwalle 2012; Encyclopedia Britannica 2016).

Italijanska okupacija in kolonizacija, ki se je začela leta 1911, je trajala praktično do kapitulacije Italije med drugo svetovno vojno. V tem obdobju se je na območje priselilo okoli 150.000 italijanskih kolonistov, kar je predstavljalo praktično petino tedanjega prebivalstva. Ob zatiranju lokalnega prebivalstva in upornikov so italijanski kolonisti začeli z gradnjo infrastrukture in gospodarstva, ki pa je bilo med drugo svetovno vojno večinoma uničeno.

Konec vojne je današnja Libija pričakala kot obubožana dežela, razdeljena na tri regije, Tripolitanijo, Cirenajko in Fezan, z različnimi političnimi, gospodarskimi in verskimi značilnostmi (Encyclopedia Britannica 2016).

Po kapitulaciji Italije leta 1943 so upravo dežele prevzeli zavezniki – Britanci in Francozi – to pa je trajalo do leta 1951, ko je Libija v skladu z odločitvijo Generalne skupščine Organizacije združenih narodov (GS OZN)⁹ 24. decembra tega leta kot prva kolonija na območju severne Afrike postala samostojna država pod vodstvom kralja Idrisa I. (Encyclopedia Britannica 2016).

Nova država je bila v hudih gospodarskih težavah in kralj se je soočal tudi s političnimi problemi, predvsem zaradi slabe nacionalne zavesti prebivalcev, ki so se še vedno delili po plemenski pripadnosti. V odnosu do sveta je Libija na splošno vodila prozahodno politiko in je predstavljala konservativni tradicionalistični blok med državami Arabske Lige, ki se jim je pridružila leta 1953. Istega leta je Libija naprej z Veliko Britanijo, leto kasneje pa še z ZDA sklenila sporazum o prijateljstvu in zavezništvu. S tem je Libija v zameno za finančno in vojaško pomoč na svojem ozemlju dobila britanska in ameriška vojaška oporišča in njihovim vojakom, predvsem letalstvu, omogočala poligone za urjenje. Libija je stakala tudi tesne vezi s Francijo, Italijo, Grčijo in Turčijo, leta 1955 pa je vzpostavila tudi diplomatske odnose s tedanjo Sovjetsko zvezo, a odklonila ponujeno sovjetsko gospodarsko pomoč (Metz 1987).

Nato pa so leta 1959 v Libiji odkrili obsežne zaloge nafte in država je iz ene najrevnejših držav postala ena premožnejših, gledano vsaj s stališča bruto domačega proizvoda (BDP) na prebivalca. To je bil dejansko eden prelomnih dogodkov v libijski zgodovini, ki je veliko obetal. Toda denar od nafte se je dejansko stapljal zgolj v roke politične elite, kar je povzročalo vse večje nezadovoljstvo med ostalim prebivalstvom (Metz 1987; Encyclopedia Britannica 2016).

Ko se je kralj Idris I. junija 1969 odpravil na počitek in zdravljenje v Grčijo in Turčijo, je skupina sedemdesetih vojaških poveljnikov 1. septembra istega leta izvedla državni udar in prevzela oblast v državi.¹⁰ Državni udar se je končal neverjetno hitro – v vsega dveh dneh.

⁹ GS OZN je samostojnost Libije predvidela leta 1949 na svojem četrtem zasedanju z resolucijo o Vprašanih glede nekdanjih italijanskih kolonij (GS OZN 1949).

¹⁰ Nezadovoljstvo nad kraljem se je večalo tudi zaradi vse bolj revolucionarnih nacionalističnih idej, ki jih je širil egiptovski voditelj Gamal Abdul Naser, kasnejši egiptovski predsednik. Ideje naserizma in arabske enotnosti, ki so se širile po muslimanskem svetu v 60. letih dvajsetega stoletja, so se širile predvsem med mlajšo generacijo.

Ljudstvo je vojaški udar navdušeno pozdravilo, odpora ni bilo. Vojaški udar v Libiji se je končal brez žrtev in nasilja, novo oblast v Libiji pa so že kmalu priznale številne države. ZDA so na primer novi vojaški režim diplomatsko priznale že 6. septembra, torej pet dni po začetku udara (Metz 1987).

Udar je izvedlo *Gibanje svobodnih častnikov*, vodil pa jih je 12-članski Revolucionarni poveljniški svet, ki je odpravil dedno monarhijo in razglasil novo Libijsko arabsko republiko. Vodja prevratnikov je bil tedaj 27-letni stotnik Moamer Gadafi, ki je bil teden dni po vojaškem udaru že povišan v polkovnika in imenovan za vrhovnega poveljnika libijskih oboroženih sil. Na videz asketski in islamu predan Gadafi je s tem *de facto* postal šef države, to politično vlogo pa kot vodja revolucije igral vse do padca režima leta 2011 (St. John 1986, 111; Metz 1987; Vanderwalle 2012).

Nova Libija se je praktično čez noč spremenila iz konservativne tradicionalistične arabske države v radikalno nacionalistično državo. Postala je 'država množic', kar je z na novo skovanim nazivom *džamahirija* zapisala tudi v svoje uradno ime – Velika socialistična ljudska libijska arabska džamahirija (Metz 1987; Encyclopedia Britannica 2016).

Gadafi je zatem počasi prevzemal vse več oblasti in vzvodov odločanja v državi v svoje roke. Kot veliki ideolog je začel »libijski eksperiment razvoja revolucionarnega socializma«. Rezultat tega so bili trije zvezki t. i. zelene knjige, v kateri je Gadafi oblikoval politični program socialističnega razvoja države.¹¹ Dejansko pa je Libija postala diktatura, ki je temeljila na mešanici socializma in islama (Metz 1987; Encyclopedia Britannica 2016; CIA 2016).

2.2 Zunanjepolitični cilji libijske revolucije

Med poudarki tega programa je bila tudi zunanja politika Libije. Poglavitni cilj je bila podpora ideji arabske enotnosti, Gadafi pa je za doseg tega cilja arabskim državam večkrat ponudil različna zavezištva in zveze. Tovrstna prizadevanja naj bi okrepila Gadafijevo osebno voditeljsko vlogo, pa tudi položaj Libije tako v Afriki kot na Bližnjem vzhodu. Gadafi

Državni udar proti kralju pa se je začel kuhati že po šestdnevni vojni leta 1967, ker naj bi se kralj premedlo odzval na dejanja Izraela (Encyclopedia Britannica 2016).

¹¹ Prvi zvezek je bil objavljen leta 1975, zadnji, tretji pa leta 1979. Gadafi se je leta 1974 odpovedal formalnemu položaju predsednika republike, da bi se lahko posvetil 'revolucionarnim aktivnostim', zlasti ideološkim razpravam. To sicer ni vplivalo na njegov dejanski položaj; kot vodja revolucije je bil še vedno prvi mož režima (Vanderwalle 2012).

se je imel tudi za voditelja Gibanja neuvršenih držav in za ključ pri širjenju islama, še posebej na območju Podsaharske Afrike. Širjenje islama in libijskega vpliva v državah v razvoju, predvsem afriških, je bilo glavno sredstvo za libijski boj proti kolonializmu in interesom Zahoda na tem območju (St. John 1986, 111; Metz 1987; Zunes 2001).

Toda Gadafi se je pri izvajanju svojih zunanjepolitičnih ciljev pogosto zapletal v številna nasprotja. S posredovanjem libijske vojske v Čadu in drugod v Afriki, pa tudi vmešavanjem v notranjo politiko držav Bližnjega vzhoda, kar zagotovo ni bilo v skladu s cilji doseganja arabske in islamske enotnosti, si je nakopal številne zamere in veliko nezaupanje, če ne celo kar odkrito sovražnost. S tovrstnimi odzivi je bila zato sprejeta večina pobud, ki jih je predstavil v arabskem in zahodnem svetu (Metz 1987).¹²

Gadafijeva politika 'ne Vzhod ne Zahod', nekakšna politika tretje poti v blokovski delitvi sveta, je zavračala tako komunizem (zaradi brezboštva) kot tudi zahodni kapitalizem, ki je v državah v razvoju izvajal 'kolonializem in imperializem'. To zadnje stališče je vodilo k močnemu nasprotovanju zahodnim silam, še posebej ZDA, ker so podpirale Izrael. Sovraštvo do Izraela in podpora Palestincem pa je bila tudi sicer ena glavnih točk Gadafijeve politike oz. *džihada* – svete vojne (St. John 1986, 111; Metz 1987; Zunes 2001; Henderson 2004).

Gadafijevo sovraštvo do kolonializma in zahodnih sil, ki so ga izvajale, je vodilo tudi k podpiranju revolucionarnih gibanj, predvsem muslimanskih, ki so se borila proti 'reakcionarnim' režimom, podpiral pa je tudi številne plačance, ki so se borili proti 'imperializmu'. Gadafi je upornikom zagotavljal orožje, finančna sredstva in prostor za urjenje. Pri tem je pogosto podpiral tudi skupine, ki so v svojem boju uporabljale teroristične metode – od skrajnih palestinskih organizacij in gibanj, pa do Irske republikanske armade. Libija je s tem za mednarodno skupnost postajala vse bolj država, ki podpira terorizem, čeprav je to uradno odločno zanikala in trdila, da podpira legitimne borce za svobodo (St. John 1986, 111; Metz 1987; Zunes 2001; Takeyh 2002; CIA 2016).

¹² Libija se je v 70. in 80. letih močno vpletla v razmere v Čadu, predvsem zaradi verskih povezav med severom Čada in jugom Libije ter mejnih sporov, ki so segali še v kolonialno obdobje. Libija je leta 1973 zasedla tudi obmejno območje Auzu, od koder je potem podpirala upornike v Čadu. Podobno je bilo tudi z odnosi s Sudanom, kjer naj bi Gadafi podpiral levičarske zarotnike, Libija pa naj bi stala tudi za več poskusi strmoglavljenja sudanskega predsednika Džafarja al Numajrija. Slednji je zato v Arabski ligi pozival k izključitvi Libije, hkrati pa tudi k sodelovanju držav za odstranitev Gadafija z oblasti. Ne pozabimo tudi Gadafijevega prijateljstva z ugandskim diktatorjem Idijem Aminom, čeprav je slednjega zaradi krutega režima obsojal ves svet. Gadafi je Aminu leta 1978 pomagal tudi z libijskimi vojaki pri obrambi pred Tanzanijo, ki je kasneje sicer strmoglavila Aminov režim (Metz 1987).

Tovrstno ambiciozno zunanjo politiko je Gadafiju omogočala predvsem nafta, ki je bila glavni vir dohodka za državo. Gadafi je tudi sicer naftno politiko uporabljal kot sredstvo pritiska v boju proti 'sionistom in imperialistom' in včasih je zahteval višje cene, kot bi bilo to morda v najboljšem interesu države. Tako je Libija pod Gadafijem z nafto bogatela in se razvijala pravzaprav samo v 70. letih dvajsetega stoletja, potem pa se je s poslabšanjem diplomatskih odnosov s praktično vsem svetom tudi to končalo. Svoje je k znižanju dohodkov od nafte v 80. letih dodala še recesija v svetu, naftna kriza ter kasnejša naftna blokada s strani ZDA (St. John 1986, 112).

2.3 Odnosi z ZDA in Zahodno Evropo

Že kmalu po revoluciji so začeli naraščati tudi spori Libije z Zahodom; tudi zato, ker se je t. i. revolucionarni poveljniški svet pod vodstvom Gadafija že takoj po vojaškem udaru odločil, da iz države izžene vse tuje vojake in zapre njihova oporišča. Leta 1970 so morali tako svoja oporišča v Libiji zapustiti Britanci in Američani.¹³ Svoje je dodala še nacionalizacija naftne industrije, bank in premoženja še preostalih italijanskih državljanov (Zunes 2001; Vanderwalle 2012).

V 70. in 80. letih so na Libijo letele številne obtožbe podpiranja mednarodnega terorizma in političnih prevratov po vsem svetu. V Libiji so se urili številni pripadniki najrazličnejših skupin in osvobodilnih gibanj, država pa naj bi podpirala tudi številna skrajna in teroristična gibanja (St. John 1986, 111; Zunes 2001). Čeprav mnogi menijo, da je bila podpora slednjim bolj verbalna kot materialna, pa je libijski Splošni ljudski kongres leta 1981 odločil, da je podpora nacionalnim osvobodilnim gibanjem temeljna politika Libije.¹⁴ Tudi to je kasneje prispevalo k verodostojnosti obtožb, da Libija podpira mednarodni terorizem (St. John 1986, 111; Metz 1987).

Vprašanje podpiranja terorizma je bilo še posebej pereče v odnosih Libije z ZDA in Zahodno Evropo. Zlasti ZDA so libijsko diplomatsko in materialno podporo 'osvobodilnim gibanjem' pojmovale kot zagotavljanje pomoči in podpore mednarodnim teroristom. Gadafi je tovrstne obtožbe sicer jezno zavračal in ZDA očital, »da se obnašajo otročje in nevredno velesile«, a

¹³ ZDA so s tem izgubile svoje tedaj največje oporišče na tujem, Wheelus Air Base, Britanci pa so morali zapustiti bazo Al Adem (Zunes 2001; Vanderwalle 2012).

¹⁴ Splošni ljudski kongres je po letu 1977 formalno postal vrhovno vladno telo v Libiji, s tako izvršilnimi kot zakonodajnimi pooblastili. Podpora osvobodilnim gibanjem pa je šla celo tako daleč, da je kongres marca 1986 napovedal celo ustanavljanje posebnih enot samomorilskih napadalcev, ki bi »v imenu osvobajanja Palestinecev napadali ameriške in sionistične interese po vsem svetu« (St. John 1986, 111).

na splošno so se že kmalu po zgodnjih 70. letih odnosi med Libijo in ZDA poslabšali iz slabih na še slabše, dokler leta 1981 ni prišlo do popolne prekinitve diplomatskih odnosov (Metz 1987; Zunes 2001; Boyd Judson 2005).

Toda to (še) ni oviralo ZDA, da ne bi nadaljevale z uvozom nafte iz te države, četudi sta si bili ravno zaradi tega v nenehnih sporih, predvsem zaradi prisotnosti ameriških naftnih družb v Libiji, na katere je vlada v Tripoliju nenehno pritiskala in jim postavljala nove pogoje. Nazadnje je Libija v nekaterih družbah prevzela nadzor prek povečanja lastniških deležev, druga podjetja pa so bila kar podržavljena (Metz 1987; Zunes 2001; Vanderwalle 2012).

Spori glede nafte pa niso bili edini; državi sta se sporekli tudi zaradi libijskih zahtev po razširitvi suverenosti v zalivu Sirta. Libija je namreč v nasprotju z mednarodnim pomorskim pravom zahtevala razširitev ozemeljskih voda v tem zalivu na še dodatnih dvanajst morskih milj, česar pa ZDA niso hotele priznati (Metz 1987).

Nato pa so protestniki 2. decembra 1979 napadli in požgali ameriško veleposlaništvo v Tripoliju, k čemur naj bi jih vzpodbudilo zavzetje ameriškega veleposlaništva v Iranu. To je povsem ohladilo odnose med državama in ZDA so tik pred koncem leta 1979 uvrstile Libijo na seznam držav, ki podpirajo terorizem (Metz 1987; Vanderwalle 2012).

Tedanji ameriški demokratski predsednik Jimmy Carter si je še prizadeval, da bi spore razrešil na miren način in po diplomatski poti, s prihodom republikanca Ronalda Reagana v Belo hišo leta 1981 pa se je tudi to spremenilo. Reagan je teroristom in skrajnejšem napovedal »nagla in učinkovita povračila« in začel odkrito nasprotovati tudi Gadafijevemu režimu ter proti njemu sprožil diplomatsko ofenzivo. Začel je podpirati tudi številne tajne operacije proti Libiji, ki so pogosto vsebovale uporabo vojaške sile (St. John 1986, 113; Metz 1987; Zimmerman 1987, 196–207; Zunes 2001; Boyd Judson 2005).¹⁵

Potem ko so ZDA leta 1980 že zaprle ameriško veleposlaništvo v Libiji, je Reagan avgusta leta 1981 zaprl še libijsko v Washingtonu in iz ZDA izgnal 27 libijskih diplomatov, ker naj bi podpirali mednarodni terorizem.¹⁶ Avgusta istega leta je prišlo tudi do prvega resnega

¹⁵ Reaganova administracija je tudi logistično podpirala francoske vojaške operacije proti Libiji v Čadu, podpihovala pa je tudi naraščajoče sovraštvo do Libije v Egiptu, zaradi česar je prišlo do številnih oboroženih obmejnih incidentov med tema državama (Zunes 2001).

¹⁶ Ameriška vlada naj bi libijske diplomate iz ZDA izgnala tudi zaradi obveščevalnih namigov, da naj bi se Libijci pripravljali na napade na ameriške vladne uslužbence, pa tudi na številne oporečnike Gadafijevemu režimu v ZDA. V 80. letih je sicer v Evropi prišlo do več sumljivih smrti libijskih disidentov, ki naj bi jih

oboroženega incidenta. Ameriška vojska je v mednarodnih vodah v zalivu Sirta (po libijskih trditvah pa v njihovih ozemeljskih vodah) izvajala vojaške vaje, zaradi česar je Gadafi v boj poslal svoja lovska letala. Dve sta bili na koncu sestreljeni.¹⁷ To je dokončno prekinilo kakršnokoli sodelovanje med državama (Metz 1987).

Reagan je nato decembra 1981 uvedel prepoved potovanja ameriških državljanov v Libijo in pozval kakih 1500 ameriških državljanov, ki so še vedno živeli tam, naj takoj zapustijo državo ali pa bodo zaradi nasprotovanja kazensko preganjani.¹⁸ Reagan naj bi se bal, da bi lahko postali talci, če bodo ostali v tej državi, po drugi strani pa bi brez te potencialne nevarnosti lažje pritisnil na Gadafija. Marca 1982 so ZDA uvedle še embargo na uvoz libijske nafte in prenos naftne tehnologije, po bombnih napadih na letališčih v Rimu in na Dunaju 27. decembra 1985, za katere so ZDA odgovornost pripisale Libiji,¹⁹ pa so mesec dni kasneje dokončno uvedle popolno gospodarsko blokado proti Libiji in zamrznile vsa libijska sredstva v ZDA (St. John 1986, 113; Metz 1987; Zimmerman 1987, 201; Zunes 2001; Vanderwalle 2012).²⁰

Nato pa je 'počilo'. Potem ko je ameriška mornarica pravzaprav vsak mesec izvajala vojaške vaje v zalivu Sirta in upala na neposredni spopad, je 5. aprila 1986 eksplodirala bomba v diskoteki *La Belle* v zahodnem Berlinu, priljubljenem shajališču ameriških vojakov. Pri tem so bili ubiti dva ameriška vojaka ter civilistka, 229 oseb – od tega 79 Američanov – pa je bilo ranjenih (BBC 2001; New York Times 2001; STA 2001a).

Reaganova administracija je odgovornost za napad pripisala Libijcem²¹ in ameriška letala so v povračilo deset dni kasneje, 15. aprila, bombardirala Tripoli in Bengazi.²² Pri tem je bilo

umorili agenti libijske obveščevalne službe. K fizični likvidaciji disidentov na tujem je sicer leta 1980 pozval sam Gadafi, ki jih je poimenoval »potepuški psi« (Metz 1987; Vanderwalle 2012).

¹⁷ Po ameriških navedbah naj bi ameriška letala skušala pospremiti libijska lovca izven vadbenega območja, ko je eno libijsko letalo na ameriško izstrelilo raketo. Ameriškemu lovcu se je uspelo izogniti, so pa nato obe libijski letali sestrelili. Libijska pilota sta se sicer z izstrelitvijo iz letal rešila. Temu incidentu so sledili še drugi (kar nekaj libijskih ladij je bilo potopljenih), Američani pa so začeli redno prečkati linijo, ki naj bi označevala libijske teritorialne vode v zalivu Sirta. Gadafi je to mejo poimenoval kar črta smrti (Metz 1987).

¹⁸ ZDA so ta ukrep v vrsti drugih ukrepov ugodnosti ukinile šele konec februarja 2004 (STA 2004a).

¹⁹ V terorističnih napadih na letališčih na Dunaju in v Rimu je bilo ubitih 20 ljudi, od tega pet Američanov. Obveščevalne službe so odgovornost pripisale številnim skupinam z Bližnjega vzhoda – od Irana, Sirije, pa do Libije in Palestinev. Izrael je na primer s prstom kazal na palestinsko skrajno organizacijo Abu Nidal. Kot piše Boyd Judsonova (2005, 78), pa naj bi se ZDA za Libijo odločile iz strateških razlogov – takrat so bile namreč močno vpletene v tajno preprodajo orožja Iranu, Libija pa se je izkazala za najprimernejšo tarčo, da se ji pripíše odgovornost za te napade.

²⁰ To je bil velik udarec tako za ameriško kot libijsko gospodarstvo; leta 1980 je medsebojna menjava dosegala 7,6 milijarde ameriških dolarjev, leta 1985 pa le še 300 milijonov (Zimmerman 1987, 203).

²¹ Kot poudarja Boyd Judsonova (2005, 78), so ZDA že tri dni po eksploziji za napad v diskoteki obtožile Libijo, pa čeprav so nemški obveščevalci tedaj pojasnjevali, da ni bilo nobenega dokaza, da bi lahko to nedvoumno

ubitih več ljudi, med njimi tudi Gadafijeva posvojenka.²³ Cilj tega letalskega napada naj bi bilo predvsem zmanjšanje teroristične infrastrukture v Libiji, ZDA pa so posredno upale tudi na odstranitev Gadafija, čeprav to ni bilo nikoli uradno potrjeno (Metz 1987; Zimmerman 1987, 204; Pudgar 2003; Boyd Judson 2005, 79; Müller 2007, 76).

Kljub drastičnemu ukrepu ZDA in odkriti uporabi sile proti Libiji, kar so ZDA opravičile kot dejanje samoobrambe, dovoljeno po 51. členu UL OZN, pa so to obsodile le maloštevilne države.²⁴ Libija je bila zaradi številnih obtožb o vpletenosti v subverzivne dejavnosti v mnogih državah in zaradi neupoštevanja pravil obnašanja držav v mednarodnih odnosih praktično povsem izolirana država. Kljub vsemu pa ameriški napad ni ustvaril predvidenih notranjih nasprotij proti Gadafijevemu režimu – nasprotno, Gadafi je požel še večjo podporo, celo od opozicijskih gibanj v tujini (Metz 1987; Zunes 2001). Konec koncev pa tudi bombardiranje ni preprečilo Libiji, da ne bi nadaljevala politike podpiranja terorizma, kar se je nato izkazalo tudi z incidentom nad Lockerbiejem (Takeyh in Pelletreau 2001).

Gadafi pa ni imel težavnih odnosov le z ZDA, ampak tudi z Veliko Britanijo. Ti namreč niso bili nikoli dobri, še zlasti zaradi britanskih tesnih političnih, gospodarskih in vojaških odnosov z Libijo kralja Idrisa I. Po prihodu Gadafija na oblast je Velika Britanija takoj odpravila vojaško sodelovanje z Libijo, Libija pa je na drugi strani takoj nacionalizirala vsa britanska naftna podjetja. Prav tako naj bi Libija podpirala delovanje Irske republikanske armade na Severnem Irskem, kar vladi v Londonu prav tako ni bilo ravno po godu (Metz 1987; Boyd Judson 2005, 78).

Odnosi z Veliko Britanijo so se močno poslabšali v 80. letih. Kritično točko so dosegli leta 1984, ko je bila pred libijskim veleposlaništvom v Londonu ubita britanska policistka, zaradi

storili. Nemško sodišče je sicer šele novembra 2001 za ta napad obsodilo štiri osebe. Nemka Verena Hanaa, ki je podtaknila bombo, in Palestinec Jaser Haradi, ki naj bi bil glavni organizator tega napada, sta bila obsojena na 14 let zapora, še dva Palestinca pa vsak na 12 let (STA 2001a). Omenjena skupina Palestincev naj bi se kot del skrajne palestinske organizacije Abu Nidal urila v Libiji, napad pa naj bi naročila libijska obveščevalna služba.

²² Hkrati z napadom na Libijo so ZDA enostransko uvedle tudi širok spekter gospodarskih sankcij proti Libiji. V zvezi s tem je ameriški kongres sprejel dva zakona – zakon o mednarodni gospodarski zmožnosti (IEEPA) in zakon o sankcijah za Iran in Libijo (ILSA) – v katerih so s sankcijami zagrozili tudi ostalim državam, če bi si drznile investirati v tej z nafto bogati državi (Utenkar 2004; Pudgar 2003). Po mnenju Takeyha in Pelletreaua (2001) se je kasneje sicer izkazalo, da so bile tovrstne enostranske sankcije povsem neučinkovite.

²³ Napad naj bi bil v prvi vrsti uperjen predvsem proti Gadafiju, vendar je on napad preživel, medtem ko je bilo ranjenih vseh njegovih osem otrok in njegova žena, 15-mesečna posvojenka pa je kasneje umrla. V napadih v Tripoliju in Bengaziju je bilo sicer ubitih prek sto ljudi (Boyd Judson 2005, 79).

²⁴ Zunes (2001) je sicer mnenja, da so ZDA pri bombardiranju Libije odkrito kršile mednarodno pravo, ki uporabo sile dovoljuje samo v primeru samoobrambe, ne pa tudi povračilnih ukrepov. Zato so ZDA po njegovem mnenju tudi same zagrešile neko obliko državnega terorizma. Prav tako pa s tem bombardiranjem niso dosegle zelenega cilja – namreč da bi preprečili prihodnje libijske teroristične napade – ampak so samo še okrepile Gadafijev položaj.

česar je Velika Britanija prekinila diplomatske odnose z Libijo. Prišlo je še do nekaj incidentov, dodatni gnev Gadafija pa si je tedanja britanska premierka Margaret Thatcher prislužila, ko je aprila 1986 ZDA dovolila uporabo britanskih letalskih oporišč za napade na libijska mesta (Metz 1987).

V nasprotju z odnosi z Veliko Britanijo in ZDA pa so bili odnosi s Francijo na začetku kar vzpodbudni. Potem ko je Libija odpovedala vojaško sodelovanje z ZDA in Veliko Britanijo, je bila glavna libijska dobaviteljica orožja Francija.²⁵ Libiji je prodala celo nekaj svojih reaktivnih lovskih letal, libijskim pilotom pa je omogočila tudi usposabljanje. Toda tudi to sodelovanje se je nehalo, ko je Libija vkorakala v sosednji Čad.²⁶ Francija je skušala libijski umik iz Čada doseči celo s prodajo najmodernejših francoskih letal Libiji, vendar pa Gadafi te ponudbe ni sprejel. Tako so konec 80. let nazadovali tudi odnosi s Francijo (Metz 1987).

²⁵ Veliko libijskega orožja je bilo sicer sovjetskega izvora, nekaj pa tudi iz Italije in Grčije ter celo Brazilije (Metz 1987).

²⁶ Francija in Libija sta podpirali nasprotni strani v sicer državljanski vojni v Čadu, ta spor pa naj bi bil tudi povod za libijski napad na let UTA 772 (Metz 1987).

3 PRIMER LOCKERBIE

Čedalje ožja spirala sovražnih dejanj med Libijo in ZDA se je 21. decembra 1988 nadaljevala nad Škotsko. Kot je kasneje ugotovila preiskava, je bilo strmoglavljenje Pan Amovega letala nad Lockerbiejem teroristično dejanje Libijcev, toda na začetku še zdaleč ni bilo takoj jasno, ne za kaj je šlo – ali za nesrečo ali za teroristično dejanje, ne kdo bi lahko bil odgovoren. Kandidatov, ki bi lahko stali za bombnim napadom na ameriške interese (v tem primeru potniško letalo), je bilo namreč v tistem obdobju, konec 80. let, kar precej – od Irana, Palestincev, pa vse tja do Libije.²⁷

3.1 Preiskava strmoglavjenja leta Pan Am 103

Nesrečna zgodba leta 103 letala ameriške družbe *Pan American* (oz. krajše Pan Am) se je začela ob vzletu z londonskega letališča Heathrow 21. decembra 1988. Glede na poročilo britanske Agencije za preiskavo letalskih nesreč (AAIB) je letalo, ki je bilo na poti proti newyorškemu letališču JFK, eksplodiralo 38 minut po vzletu na višini 10.000 metrov²⁸ nad škotsko vasico Lockerbie. Letalo oziroma njegovi ostanki so strmoglavili na naselje, pri tem pa je umrlo 243 potnikov in 16 članov posadke na krovu letala ter 11 ljudi na tleh. Skupno torej 270 ljudi iz 20 držav. Največ – 189 je bilo Američanov, 43 pa je bilo Britancev.²⁹ Ostanki letala pa so poleg smrtnega davka na tleh povzročili tudi veliko gmotno škodo. Porušiti so morali 21 stavb, številne so bile poškodovane (AAIB 1990, 1–4).

Takoj po tragediji so v Veliki Britaniji uvedli obsežno preiskavo, v kateri so sodelovali tudi ameriški in drugi strokovnjaki. Med januarjem 1989 in novembrom 1991 je skupna ameriško-škotska ekipa preiskovalcev preverila sledi v 50 državah, izprašala 14.000 oseb in prečesala okoli 845 kvadratnih milj v okolici Lockerbieja. Šlo je za dotlej največjo preiskavo terorističnega dejanja (Plachta 2001, 126).

²⁷ Naj na tem mestu spomnimo tudi na zelo napete odnose med ZDA in Iranom, ki je bil dolgo časa eden glavnih osumljencev za napad nad Lockerbiejem. Nenazadnje je vsega pol leta pred to tragedijo nad Škotsko ameriško bojno letalo nad Perzijskim zalivom sestrelilo iransko potniško letalo z 290 potniki in člani posadke (Boyd Judson 2005, 79). ZDA so se je zaradi sovražnih odnosov z Iranom komaj opravičile – do sestrelitve naj bi prišlo pomotoma.

²⁸ Natančneje je bilo letalo na potovalni višini 310, kar pomeni na 31.000 čevljev oz. 9448 metrih višine (AAIB 1990, 1–3).

²⁹ Podrobnejši podatki o žrtvah so zbrani na spletni strani *Victims of Pan Am Flight 103* (2009), sicer pa je bil to najhujši teroristični napad na Američane pred napadi 11. septembra 2001 (Conery 2008).

Preiskovalci so v poročilu (AAIB 1990, 54) ugotovili, da je »neposredno uničenje letala zakrivila detonacija improvizirane eksplozivne naprave«. Bomba je glede na ugotovitve preiskovalcev eksplodirala v prtljažnem prostoru letala (AAIB 1990, 22–23). Razneslo je plastični eksploziv, ki je bil skrit v radiokasetofonu, ta pa v potovalnem kovčku. Ta kovček je v London, kjer so ga natovorili na Pan Amovo letalo, prišel iz Frankfurta v Nemčiji in ker je že bil označen kot pregledan – z oznakami malteške letalske družbe Air Malta, ga na letališču Heathrow niso vnovič pregledali in so ga neposredno vkrcali na letalo (Ashton in Ferguson 2001).

Našli so tudi ožgan delček vezja, manjši od nohta, ki naj bi bil delček časovnega sprožilca.³⁰ Na podlagi kosa oblačila iz kovčka, v katerem je eksplodirala bomba, in na podlagi nekaj navedb v zasebnem dnevniku kasnejšega osumljenca so preiskovalci prišli do dveh libijskih državljanov (Plachta 2001, 126).

Ameriško tožilstvo v Washingtonu in škotsko tožilstvo³¹ sta 14. novembra 1991 izdali sicer vsako svojo, dejansko pa identično obtožnico oziroma nalog za aretacijo dveh Libijcev, Abdela Baseta Alija Al Megrahija in Alija Amina Halifa Fhimaha, domnevno članov libijske tajne službe. V 173 točkah sta bila obtožena načrtovanja umora, umora in kršenja pravil varnosti v letalskem prometu oziroma natančneje določil britanskega zakona o varnosti v letalskem prometu (*Aircraft Security Act*) iz leta 1982. Med obtožbami je tudi dejanje terorizma. Obtožnico in nalog za njuno aretacijo sta državi naslovili na države članice Interpola, čigar članica je tudi Libija (Aoude 1997; Higgins 1997; Boyd Judson 2005).

Libija se je na obtožnico in sume, ki so leteli na njena agenta, odzvala precej formalno. Oba osumljenca sta bila v času, ko je bila obtožnica izdana, v Libiji in libijska policija ju je po pravilih Interpola tudi pridržala. Libijsko pravosodje je nato sprožilo tudi lastno preiskavo in izrazilo pripravljenost na sodelovanje z ZDA oz. Veliko Britanijo (Aoude 1997; Boyd Judson 2005, 80).

Vendar pa sta Velika Britanija in ZDA na Libijo 27. novembra naslovili skupno izjavo, v kateri sta zahtevali izročitev obeh osumljencev, da bi jima sodili na britanskih oziroma

³⁰ Preiskovalci so na podlagi tega delčka prišli do ugotovitve, da je šlo za detonator, ki naj bi ga švicarsko podjetje Mebo izdelalo zgolj za Libijo. Enaki detonatorji naj bi bili uporabljeni tudi pri napadu na let UTA 772 (BBC 2003).

³¹ Obtožnici sta izdala ameriška *Grand Jury of the United States District Court for the District of Columbia* in britanski *Lord Advocate of Scotland*. Prepis obtožnice je naveden npr. na spletni strani *Victims of Pan Am Flight 103 – Indictment* (2007), sicer pa so obtožbe navedene tudi v sodbi škotskega sodišča, ki je osumljencema sodilo na Nizozemskem (glej Škotsko sodišče na Nizozemskem 2001).

ameriških tleh. Zahtevali sta tudi, da Libija prizna odgovornost za dejanja svojih agentov, razkrije vse, kar ve o dejanju, in plača ustrezno odškodnino. Libija je to zavrnila, ker da nima sklenjenega sporazuma o izročanju osumljencev kaznivih dejanj (sporazuma o *ekstradiciji*) niti z Veliko Britanijo niti z ZDA, prav tako pa bi bilo v nasprotju z libijsko ustavo, če bi svoja državljana izročila na sojenje tujemu sodišču (Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005, 80).³²

V zameno je Libija novembra 1991 ponudila reševanje zapleta v skladu z mednarodno Konvencijo za zatiranje protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal oziroma Montrealsko konvencijo,³³ katere pogodbenice so vse tri države in po kateri bi Libija sama preiskala primer ter v skladu z določili te konvencije sodila osumljenima. Libija je od škotskega tožilstva zaprosila tudi za sodelovanje pri preiskavi ter za informacije in dokaze ter ponudila možnost, da tudi libijski preiskovalci sami odidejo na kraj nesreče na Škotsko oziroma kamor bi bilo treba. Libija na to pobudo ni dobila nobenega formalnega odgovora škotskega tožilstva v Edinburgu, jasno pa je postalo, da sodelovanje, kot si ga je zamislila Libija, ne bo mogoče (Aoude 1997; Higgins 1997, 22).³⁴

Obe strani sta se tako znašli povsem na nasprotnih bregovih. Medtem ko je Libija vztrajala pri uporabi kodificiranih pravil iz Montrealske konvencije in torej pri lastnem kazenskem pregonu svojih državljanov, še posebej v odsotnosti sporazumov o *ekstradiciji*, pa sta ZDA in Velika Britanija kategorično zahtevali izročitev obeh osumljencev. In čeprav je Libija opozarjala, da ji domača zakonodaja prepoveduje izročanje lastnih državljanov, pa so v ZDA in Veliki Britaniji menili, da je to le slab izgovor. Reševanje problema je tako zašlo v slepo ulico, saj nobena od vpletenih strani ni hotela popustiti (Plachta 2001, 128–29). Reševanje primera sta zato državi tožnici prenesli na OZN, kjer je primer Lockerbie dobil povsem novo dimenzijo (Higgins 1997, 22).

³² Podobno pravno ureditev o neizročanju lastnih državljanov ima sicer večina držav, v našem primeru pa imajo to v ustavi oz. v ustavnih dokumentih zapisane vse tri vpletene države in zatorej tudi Velika Britanija ne bi izročila svojega državljanu Libiji, da ne govorimo o ZDA, ki zavračajo kakršnokoli možnost sojenja ameriškim državljanom na tujih sodiščih; lep tovrsten primer je npr. ameriško zavračanje pristojnosti ICC (Boyd Judson 2005).

³³ Konvencija o zatiranju protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal, sprejeta 23. septembra 1971, v veljavi od 26. januarja 1973.

³⁴ Več o pravnih argumentih ene in druge strani bo predstavljeno v analizi v 5. poglavju.

3.2 'Francoski Lockerbie' – strmoglavljenje letala UTA 772

Preden se posvetimo obravnavi primera Lockerbie v VS OZN, je treba omeniti še t. i. francoski Lockerbie. Devet mesecev po strmoglavljenju Pan Amovega letala nad Lockerbiejem je 19. septembra 1989 podobna usoda nad Nigrom doletela tudi francosko letalo družbe UTA, let 772, ki je letelo iz Brazzavilla v Kongu proti Parizu. V razbitinah letala, ki je eksplodiralo nad saharsko puščavo, je umrlo 170 ljudi na krovu letala, med njimi 54 Francozov. Domnevno naj bi bil napad na to letalo maščevanje Libije, ker je Francija podpirala Čad, s katerim se je tedaj spopadala zaradi meje (BBC 2003).

Kot je kasneje pokazala preiskava napada na to letalo, je bila podobnost z napadom na Pan Amovo letalo nad Lockerbiejem osupljiva. Tudi v tem primeru je strmoglavljenje letala zakrivila podtaknjena bomba, ki je bila skrita v kovčku. Uporabljeni eksploziv je bil podoben tistemu na Pan Amovem letalu, enaki pa so bili tudi sprožilni mehanizmi za detonatorje. Slednji so bili sicer najmočnejši dokaz, da za napadi stoji Libija, saj naj bi jih zgolj za potrebe Libije v omejeni količini izdelalo švicarsko podjetje Mebo (BBC 2003).

Posebno vlogo pri preiskavi primera UTA 772 je imelo tudi priznanje enega izmed zarotnikov, ki je sodeloval pri napadu na letalo. Šlo naj bi za pripadnika upornikov v Kongu, ki je priznal, da je pomagal nekemu Libijcu, da sta podkupila enega od uslužbencev na letališču v Brazzavillu, ki je nato spravil bombo na letalo (BBC 2003).

Francosko sodišče je nato 30. oktobra 1991³⁵ po opravljeni preiskavi za napad na letalo UTA 772 obtožilo šest Libijcev, domnevno članov libijske obveščevalne službe. Med obtoženimi je bil tudi vodja libijske obveščevalne službe Abdulah Sanusi, sicer Gadafijev svak. Sanusi naj bi bil tudi neposredno nadrejen Al Megrahiju, prvoobtoženemu v primeru Lockerbie, in naj bi bil glavni načrtovalec obeh napadov, vendar preiskovalci v primeru Lockerbie niso mogli najti dovolj dokazov za njegovo vpletenost.

Podobno kot ZDA in Velika Britanija je tudi Francija zahtevala izročitev osumljencev, Libija pa se je enako odzvala tudi v tem primeru in možnost izročitve zavrnila. Toda francosko pravosodje v nasprotju z britanskim in ameriškim v tem primeru ni vztrajalo pri izročitvi in je vseh šest obtoženih v njihovi odsotnosti 10. marca 1999 obsodilo na dosmrtno zaporne kazni (Aliboni 2001b; BBC 2003).

³⁵ Torej dobra dva tedna preden sta to v primeru Lockerbie storila ameriško in škotsko sodišče.

Sodišče je tedaj določilo tudi višino odškodnine, ki naj bi jo prejeli svojci žrtev napada, in sicer od 3000 do 30.000 evrov, odvisno od bližine žrtve. Libija je na to pristala in v ta namen ustanovila tudi poseben sklad (Aliboni 2001b). Vendar pa je to nato postalo breme v razpravi o ukinitvi sankcij OZN proti Libiji, ker je Libija pristala na znatno višjo odškodnino za svoje žrtev v primeru Lockerbie, Francija pa je nato zahtevala ponovna pogajanja glede odškodnine za let UTA 772 (BBC 2003; STA 2003c).

3.3 Obravnava primera v VS OZN in sankcije proti Libiji

Vrnimo se nazaj na trenutek, ko je Libija Veliki Britaniji in ZDA 18. novembra 1991 ponudila reševanje zapleta s pomočjo Montrealske konvencije. Državi tožnici sta se 27. novembra odzvali s skupnim pozivom Libiji, naj izroči omenjena osumljenca bodisi britanskemu bodisi ameriškemu sodišču, naj prevzame odgovornost za dejanja svojih agentov, razkrije vse informacije o dejanju, omogoči poln dostop do dokazov in plača primerno odškodnino (Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005).

VS OZN je nato 21. januarja 1992 na pobudo ZDA in Velike Britanije sprejel resolucijo 731, v kateri je obsodil napada na letali Pan Am 103 in UTA 772, ki sta zahtevala na stotine življenj, ter obžaloval, ker se »libijska vlada še vedno ni učinkovito odzvala« na zahteve Francije, Velike Britanije in ZDA glede ugotavljanja odgovornosti za omenjeni teroristični dejanji (VS OZN 1992a; Aoude 1997; Higgins 1997).

Ta resolucija od Libije sicer (še) ni izrecno zahtevala, naj preda osumljence omenjenim trem državam oziroma predvsem Veliki Britaniji in ZDA. Libija je zato odgovorila, da pri reševanju primera v skladu z mednarodnim pravom popolnoma sodeluje in da je zato vse zahteve te resolucije že izpolnila (Aoude 1997).

Libija je nato 3. marca 1992 za razlago, ali se ravna v skladu z Montrealsko konvencijo, torej z mednarodnim pravom, z ločenima tožbama proti ZDA in Veliki Britaniji zaprosila tudi Meddržavno sodišče (ICJ). Hkrati je sodišče zaprosila tudi za uvedbo začasnih ukrepov (*provisional measures*) za zaščito pravic Libije po splošnih določilih mednarodnega prava, saj da gre za pravni, ne pa varnostni problem (ICJ 1992a; ICJ 1992b; Aoude 1997, Powell 2016, 231).³⁶

³⁶ Čeprav je šlo formalno za dve ločeni tožbi – ena proti ZDA in druga proti Veliki Britaniji, sta imeli obe praktično enako vsebino. Tudi odločitve ICJ (1992c; 1998) sta bili potem izdani v dveh verzijah, a z enako vsebino.

ICJ je 14. aprila 1992 prošnje po uvedbi začasnih ukrepov sicer zavrnil (ICJ 1992c),³⁷ toda še med čakanjem na to odločitev je VS OZN 31. marca 1992 zaradi libijskega zavračanja sodelovanja sprejel novo resolucijo, 748, v kateri je Libiji zagrozil z uvedbo gospodarskih in političnih sankcij, če Libija ne bo takoj izročila obeh osumljencev na sojenje v ZDA ali Veliki Britaniji (VS OZN 1992b).

VS OZN je Libiji za izpolnitev zahtev dal čas do 15. aprila 1992, torej vsega dva tedna. Libija teh zahtev ni izpolnila, zato je VS OZN s tem datumom proti Libiji uvedel stroge gospodarske in politične sankcije, ki jih je vse do uradne ukinitve septembra 2003 podaljševal vsakih šest mesecev. Sankcije so vključevale prepoved vsega letalskega prometa z Libijo,³⁸ zamrznitev vseh finančnih sredstev Libije v tujini, prekinitev diplomatskih stikov in obširno gospodarsko blokado. VS OZN je nato te sankcije še bolj podrobno razčlenil in opredelil 11. novembra 1993 z resolucijo 833 (VS OZN 1992b; VS OZN 1993; Aoude 1997; Müller 2007, 76).

Libija je nato v pismu generalnemu sekretarju OZN zapisala, da so skušali storiti vse, kar je bilo v pravnih okvirih možno, da bi se spor z ZDA in Veliko Britanijo razrešil, bodisi s tem, da bi se obema Libijcema sodilo v Libiji, bodisi da bi jima sodili v kaki arabski državi, lahko pa tudi v prostorih ICJ v Haagu, tudi pred škotskimi sodniki in po škotskem pravu (VS OZN 1994).³⁹

3.4 Reševanje zapleta z mednarodnimi pobudami

Vseskozi so se v zapletu pojavljale tudi ponudbe tretjih strani, ki so ponujale svojo pomoč bodisi s pravnega bodisi s političnega stališča.⁴⁰ Pomembne so bile predvsem pobude Arabske lige in tedanje Organizacije afriške enotnosti (OAU).⁴¹ Slednja je celo zagrozila VS OZN, da ne bo več spoštovala sankcij OZN, če ne bo prišlo do napredka pri reševanju problema

³⁷ Meddržavno sodišče je zavrnilo libijsko prošnje po zagotovitvi začasnih ukrepov, medtem ko je o ostalih zahtevah še odločalo in februarja 1998 sprejelo vmesno odločitev. Več o tem v poglavju 5.4.

³⁸ Kot piše Boyd Judsonova (2005, 80), je po 14. aprilu 1992, ko je v veljavo stopila prepoved letalskega prometa v in iz Libije, prišlo tudi do nekaj dramatičnih potez drugih držav, da bi uresničili te sankcije. Italija je tako z vojaškimi lovci preprečila libijskemu potniškemu letalu, da bi poletelo v Zürich, pa tudi Egipt je zavrnil dve letali, ki sta želeli v Kairo. Vsi poleti v Libijo pa so bili takoj odpovedani.

³⁹ Gre za pismo, ki ga je 26. julija 1994 libijski zunanji minister Omar Mustafa al Muntaser poslal generalnemu sekretarju OZN Butrosu Butrosu Galiju, ta pa naprej VS OZN.

⁴⁰ Pobude so večinoma zbrane v dokumentih S/1994/373, S/1995/834, S/1997/35, S/1997/273, S/1997/406, S/1997/497 in S/1997/529.

⁴¹ Libija je bila ustanovna članica OAU (od leta 1963), panafriške organizacije, ki se je leta 2002 preoblikovala v Afriško unijo.

Lockerbie. Mednarodna komisija za preiskavo gospodarskih sankcij⁴² je v več mnenjih v veliki meri obsodila vpliv sankcij OZN na Libijo, podobno pa so menile tudi številne človekoljubne organizacije in države.⁴³ S tem naj bi pritisnili na VS OZN, predvsem pa na Veliko Britanijo in ZDA, da pristaneta na sojenje na nevtralnih tleh, k čemur je vse bolj glasno pozival tudi Gadafi. Vendar pa ZDA in Velika Britanija nista popustili in tako se primer Lockerbie kar nekaj let ni premaknil z mrtve točke (Aoude 1997; Boyd Judson 2005).

Zelo pomembno vlogo v reševanju spora je odigral zdaj že pokojni nekdanji predsednik Južne Afrike in Nobelov nagrajenec za mir Nelson Mandela, ki se je po besedah Boyd Judsonove (2005, 81–82) v proces vključil tudi v času pomembnih notranjepolitičnih sprememb v ZDA in Veliki Britaniji. Demokratski Bill Clinton je leta 1992 v Beli Hiši zamenjal republikanca Georgea Busha starejšega, laburistični Tony Blair pa na britanskem premierskem stolčku konservativnega Johna Majorja. Tako Bush kot Major sta se zaradi bližine volitev in notranjepolitičnih bojev izogibala reševanju primera Lockerbie na kakršenkoli drug način, kot je bil predlagan – torej z vztrajanjem pri izročitvi obeh osumljencev ZDA ali Veliki Britaniji, Clinton in Blair pa sta postala bolj odprta za kompromis.

Mandela je tako oktobra 1997 ob velikem soju žarometov dvakrat obiskal Tripoli, pred in po vrhu držav članic Commonwealtha na Škotskem, na katerem je jasno opozoril Veliko Britanijo, da »ne more biti pritožnik, tožilec in sodnik hkrati«. Čeprav je Libija to trdila praktično že ves čas, pa so Mandelove besede glasno odmevale v mednarodni skupnosti in dobile legitimnost ravno zaradi njegove osebnosti in njegovega dolgoletnega boja proti apartheidu in za pravičnost (Boyd Judson 2005, 83).

Čeprav je nastop Mandele požel tudi številne kritike, pa je ZDA in Veliko Britanijo potisnil v obrambno držo. Mandela jih je namreč prisilil v pojasnjevanje, zakaj vztrajajo pri nerazumnih pravnih zahtevah, če so prepričani, da jih Gadafi ne bo izpolnil.⁴⁴ In res sta tedanja britanski zunanji minister Robin Cook in ameriška državna sekretarka Madeleine Albright še pred

⁴² To komisijo sestavlja več nekdanjih predsednikov držav in uglednih mednarodnih pravnih strokovnjakov, zato nosijo mnenja te komisije kar precejšnjo politično težo. Kljub temu pa so to vendarle le mnenja in niso obvezujoča.

⁴³ Kot poudarja Boyd Judsonova (2004, 82), je zlasti v arabskem svetu rasla zamera do ZDA in Velike Britanije, ker naj bi se obnašali arogantno in trmasto.

⁴⁴ V ZDA in Veliki Britaniji vztrajali, da se z Gadafijem ne bodo pogajali, ker se s teroristi pač nikoli ne pogajajo. Bili so tudi prepričani, da so libijske ponudbe v resnici samo pretveza, da bi jih zvalili v neposredna pogajanja, ki pa tako ali tako ne bi dala rezultatov, saj Gadafi po prepričanju ZDA in Velike Britanije ne bi nikoli izročil obeh osumljencev (Boyd Judson 2005, 84).

koncem leta 1997 pristala na to, da preverita, ali Gadafi res ne blefira, in mu omogočita sojenje na nevtralnem ozemlju (Boyd Judson 2005, 84).

S tem se je začela razvijati diplomatska pobuda, v katero sta bili s tiho diplomacijo vpleteni predvsem Južna Afrika in Savdska Arabija in ki se je končala z dogovorom o sojenju osumljencema na Nizozemskem po škotski zakonodaji.⁴⁵ Pobudo za sojenje na nevtralnih tleh sta ZDA in Velika Britanija formalno predstavili v pismu generalnemu sekretarju OZN 24. avgusta 1998 (VS OZN 1998a).⁴⁶ Gadafi je sicer že dva dni kasneje privolil v to, a nato kljub temu z izročitvijo obeh osumljencev zavlačeval vse do aprila 1999, dokler po posredovanju generalnega sekretarja OZN Kofija Annana ni dobil zagotovil, da bo sojenje pod okriljem OZN pošteno in da bo v primeru obsodbe prestajanje kazni obeh osumljenih pod nenehnim libijskim in mednarodnim nadzorom (Aoude 1997; Boyd Judson 2005, 85).⁴⁷

3.5 Pobuda za sojenje na Nizozemskem

Pobuda za sojenje Al Megrahiju in Fhimi na Nizozemskem je bila splošno sprejeta. VS OZN je že 27. avgusta 1998, torej vsega dan kasneje, ko je Gadafi sprejel ameriško-britansko-nizozemski predlog, soglasno sprejel novo resolucijo, 1192, v kateri poziva vse države mednarodne skupnosti, še posebej pa Veliko Britanijo, Nizozemsko in Libijo, naj zagotovijo, da se bo obtoženima sodilo na Nizozemskem. VS OZN je izrecno Nizozemsko in Veliko Britanijo tudi pozval, naj storita vse potrebno, da bo sodišče zaživelo, in naj uresničita, kar je zapisano v pobudi generalnemu sekretarju OZN (VS OZN 1998b).

Glede na predlog bi sojenje potekalo po škotskih zakonih, obtoženima pa naj bi sodil senat treh sodnikov, ki naj bi se o kakršnikoli odločitvi odločal z večino, tudi glede razsodbe oz. morebitne obsodbe na koncu primera. Predvidena je bila tudi pot pritožbe, o kateri pa naj bi razsojal petčlanski sodni senat (VS OZN 1998a). Sodišče torej ne bi bilo klasično mednarodno kazensko sodišče, ampak bi šlo pravzaprav za nacionalno sodišče, ki bi sodilo tujcem v tretji državi (Williams 2009, 35–36; Bonačić 2012, 39).

⁴⁵ Po prvotni pobudi, ki jo je oblikoval profesor Edinburške univerze Robert Black, bi sodil mednarodni sodni senat pod vodstvom škotskega sodnika, a je britanski zunanji minister Cook zahteval povsem škotski sodni senat (Plachta 2001, 131).

⁴⁶ Pobudi ZDA in Velike Britanije je priložen tudi predlog sporazuma med Nizozemsko in Veliko Britanijo glede vzpostavitve škotskega sodišča na nizozemskih tleh ter napoved o suspendiranju sankcij OZN proti Libiji v trenutku, ko se bosta osumljenca pojavila na Nizozemskem (VS OZN 1998).

⁴⁷ Omeniti velja tudi pomembno vlogo, ki jo je tedaj kot predsedujoča VS OZN in predsedujoča odboru za nadzor nad izvajanjem sankcij proti Libiji odigrala Slovenija (STA 1999a; Türk 2007, 347). Tedaj je slovensko misijo pri OZN vodil kasnejši slovenski predsednik dr. Danilo Türk, ki je nato po uspešnem končanju slovenskega mandata kot nestalne članice v VS OZN postal pomočnik generalnega sekretarja OZN Kofija Annana za politična vprašanja.

Velika Britanija in Nizozemska sta 18. septembra 1998 podpisali tudi poseben sporazum o vzpostavitvi prostorov za škotsko sodišče. Določili so tudi kraj sojenja – nizozemsko letalsko oporišče Camp Zeist, sicer nekdanje ameriško letalsko oporišče. V času sojenja je bilo to območje pod *jurisdikcijo* škotskega sodišča in razglašeno za nedotakljivo ozemlje, zagotavljanje varnosti pa je bila naloga nizozemskih oblasti. Nizozemska se je tudi obvezala, da bo dopustila prost dostop do prostora sojenja vsem, za katere bo sodišče tako odločilo. Vse stroške sojenja pa je prevzela Velika Britanija (VS OZN 1998a).

Obtožena naj bi imela vse pravice po škotski zakonodaji, branili pa naj bi ju zgolj škotski odvetniki, (ne npr. tudi nizozemski), da bi se zagotovilo pošteno sojenje po škotskih zakonih. Sodni proces naj bi potekal kot na škotskih tleh, obtožena pa bi po tem sporazumu imela na voljo tudi uradnega tolmača za prevajanje iz angleščine v arabščino. Sporazum je tudi določal, da bo proces potekal javno (VS OZN 1998a).

Ko sta 5. aprila 1999 oba osumljenca priletela na letališče na Nizozemskem, se je ustavilo tudi izvajanje sankcij OZN proti Libiji. Do dokončne ukinitve sankcij je sicer prišlo šele leta 2003, ker sta ZDA in Velika Britanija zahtevali izpolnitev še dveh točk, ki so ju od Libije zahtevale resolucije VS OZN – priznanje odgovornosti za napad nad Lockerbiejem in plačilo odškodnine za žrtve, če bosta obtožena spoznana za kriva (STA 1999b; Müller 2007, 77).⁴⁸

3.6 Sojenje

Čeprav sta Al Megrahi in Fhimah v Camp Zeist prispela 5. aprila 1999, se je sodni proces začel šele 3. maja 2000, ko sta obtožena prvič sedla na zatožno klop. Vso krivdo za napad na ameriško letalo Pan Am 103 sta zavračala, hkrati pa sta skušala odgovornost prevaliti na druge; omenjana je bila predvsem Ljudska fronta za osvoboditev Palestine, ki je sicer pogosto delovala tudi po naročilu Libije (STA 2000).

Sojenje se je po skoraj devetih mesecih končalo 31. januarja 2001. Tričlanski sodni svet je sprejel obsodilno sodbo za Al Megrahija in mu prisodil dosmrtni zapor z možnostjo pogojne izpustitve po 20 letih. Fhimah pa je bil oproščen in se je lahko vrnil v domovino (Škotsko sodišče na Nizozemskem 2001).

⁴⁸ ZDA so sicer ukinitve sankcij pogojevale še z drugimi vprašanji, o katerih prejšnje resolucije VS OZN niso govorile, na primer, da se mora Libija odpovedati orožju za množično uničevanje (STA 2003a).

Sodba je bila sprejeta z mešanimi občutki vseh vpletenih strani. V ZDA in Veliki Britaniji so odločitev sodišča pozdravili in ocenili, da je pravici zadoščeno. Tudi sorodniki žrtev so bili zadovoljni. Kljub temu njihovo zadovoljstvo ni bilo popolno zaradi oprostilne sodbe za enega od obeh obtoženih (STA 2001b).

Podobno nezadovoljen je bil tudi Gadafi, le da nasprotno od tožnikov nad obsodilno sodbo Al Megrahi. Po njegovih besedah je Al Megrahi nedolžen, proces pa je ocenil za farso. Prav tako je še naprej zavračal, da je Libija kot država odgovorna za napad na ameriško letalo nad Lockerbiejem, pri tem pa s prstom kazal na napade leta 1986, ko so ameriška letala bombardirala Libijo (STA 2001c). So pa libijske oblasti kljub temu potrdile, da bodo razsodbo sodišča spoštovale (STA 2001b).

Al Megrahi se je po obsodbi sicer pritožil, vendar je petčlanski sodni svet prizivnega sodišča obsodilno sodbo prvostopenjskega sodišča 14. marca 2002 soglasno potrdil, prav tako pa je potrdil višino izrečene kazni, torej dosmrtni zapor z možnostjo pogojne izpustitve po 20 letih. Kot so sklenili sodniki, noben od ugovorov ni bil dovolj utemeljen. Tako se je sojenje odgovornim za umor 270 ljudi nad in v Lockerbieju po treh letih in dobrih 13 let po incidentu končalo, Al Megrahi pa se je preselil v škotski zapor v Glasgowu (Škotsko prizivno sodišče 2002; Takeyh 2002; STA 2002).

Bolj nezadovoljni nad rozsodbo sodišča so bili pravni strokovnjaki in opazovalci. Po mnenju mnogih sojenje ni dalo prepričljivega odgovora, ali je bil napad na ameriško letalo nad Lockerbiejem samostojno delo terorista ali pa je šlo res za povračilo Libije – po možnosti po naročilu samega Gadafija – za ameriško bombardiranje leta 1986.⁴⁹ Po mnenju nekaterih se je na koncu sojenja pojavilo veliko več vprašanj in dvomov, kot pa jih je bilo na začetku (Zunes 2001; Köchler 2001). Morda je Al Megrahi tudi zato junija 2007 dobil novo priložnost pritožbe, ker je neodvisna škotska revizijska komisija za kazenske zadeve ugotovila, da je bil morda obsojen po krivem. V Libiji pa so začeli buditi tudi upe, da bi bil morda lahko izpuščen na prestajanje kazni v Libijo (AFP 2007).

⁴⁹ To je za švedski časnik Expressen leta 2011 po padcu Gadafijevega režima namignil tudi nekdanji libijski pravosodni minister Mustafa Abdel-Džalil, ki je dejal, da ima dokaze o tem, da je Gadafi osebno ukazal Al Megrahiju, naj podstavi bombo na letalo. Vendar pa minister konkretnjših dokazov potem ni ne opisal ne razkril (BBC 2011).

3.7 *Vrnitev Libije v mednarodno skupnost civiliziranih narodov*

Izročitev obeh obtoženih škotskemu sodišču je nedvomno pomenila pomembno spremembo libijske zunanje politike. Po mnenju Alibonija (2000) gre sicer zelo verjetno za zapoznelo reakcijo po razpadu blokovskega sistema konec 80. let, na kar so se praktično vse libijske sosesde odzvale z odpiranjem navzven in vključevanjem v različne mednarodne varnostne povezave⁵⁰. Libija je namreč v nasprotju s splošnim trendom odpiranja v arabskem svetu ostala konservativna in vase usmerjena, k čemur so sicer najverjetneje močno pripomogle tudi sankcije OZN in mednarodna izolacija (Takeyh 2002; Boucek 2004). Hkrati pa je bil Gadafi tudi vse bolj prisiljen v sprejemanje reform. Kot meni Aliboni (2000), je šlo pri njegovi odločitvi predvsem za racionalen odziv na domače težave z velikim in taktičnim odpiranjem na zunanje-političnem področju, s čimer je za razliko od ostalih arabskih držav, ki so uvajale reforme tudi na notranje-političnem področju, stavil pravzaprav vse na eno karto.

Kot kaže, mu je očitno uspelo, saj se je Libija konec 90. let dvajsetega stoletja po spremembi Gadafijeve politike začela vračati med 'normalne države mednarodne skupnosti'. Normalizacija odnosov se je začela predvsem z evropskimi državami, še posebej z Italijo (Aliboni 2001a; Aliboni 2001b),⁵¹ mnogi pa so že v tistem obdobju opozarjali, da bi bila politika vključevanja, ki jo je vodila Evropa, bolj produktivna kot pa politika sankcij, ki so jo vodile ZDA (Aliboni 2000).⁵²

Libija je sicer praktično takoj po predaji Al Megrahi in Fhimaha, julija 1999 izrazila pripravljenost za plačilo odškodnine žrtvam napada na francosko letalo UTA 772, ne pa tudi za let Pan Am 103.⁵³ To je Gadafi storil šele poleti 2003, po dolgotrajnem prepiranju, da tudi

⁵⁰ Kot trdi Aliboni (2000), so se morali arabski nacionalistični režimi po razpadu Sovjetske zveze in Vzhodnega bloka prilagoditi novi politični realnosti in da bi obdržali oblast in legitimnost, radikalno spremeniti dotedanjo politiko na področju zunanjih zadev in varnosti. To se je izrazilo z vključevanjem v najrazličnejše povezave in partnerstva; od sodelovanja v veliki koaliciji proti Iraku v prvi zalivski vojni (1990–91), do sodelovanja v bližnjevzhodnem mirovnem procesu in Evro-sredozemskem partnerstvu. Konec 80. let so tako številne arabske države postale nekoliko bolj demokratične, njihova gospodarstva pa bolj liberalna.

⁵¹ Italija je bila za Libijo ena najpomembnejših, če že ne glavna država pri vzpostavljanju povezav z Evropo in ostalimi zahodnimi državami tako na političnem kot kulturnem področju (Aliboni 2001a). Italija si je tudi vztrajno prizadevala vključiti Libijo v različne regionalne povezave (npr. Evro-sredozemsko partnerstvo). Italijanski zunanji minister Lamberto Dini je bil tudi prvi, ki je po suspendiranju sankcij OZN proti Libiji obiskal to državo; tja je odpotoval že 6. aprila 1999, dan po suspenzu, nato pa še čez štiri mesece, 4. avgusta. 1. decembra istega leta mu je sledil še tedanji italijanski premier Massimo D'Alema (Aliboni 2001b).

⁵² Zanimivo sicer, da četudi je Evropska unija (EU) posvečala veliko pozornosti Libiji predvsem v t. i. Barcelonskem procesu, t. j. vključevanju v Evro-sredozemsko partnerstvo, pa so leta 2000 pogajanja med EU in Libijo o vključitvi slednje v ta program propadla (Aliboni 2002).

⁵³ Kot že omenjeno, je Gadafi marca 1996 obljubil, da bo upošteval sodbo francoskega sodišča, če bo sodbo obtoženim izrekla *in absentia*, torej v njihovi odsotnosti. To je nato 10. marca 1999 francosko *ad hoc* sodišče

ZDA niso plačale odškodnine za bombardiranje Libije 1986 in da je bila popolna odprava sankcij obljubljena že z resolucijo VS OZN 1192 iz leta 1998 (Aliboni 2001b; Takeyh 2002; Boyd Judson 2005).⁵⁴ Na koncu se je vdal in najprej pristal na izplačilo odškodnin svojcem žrtev napada nad Lockerbiejem, nato pa je 15. avgusta 2003 v pismu VS OZN prevzel tudi odgovornost za ta napad.⁵⁵ Svojcem žrtev leta Pan Am 103 je obljubil 2,7 milijarde dolarjev odškodnine, po deset milijonov za vsakega, ki je bil ubit v incidentu (STA 2003a).⁵⁶

Ob tem se je sicer nekoliko zapletlo s Francijo, saj je Gadafi obljubil precej višjo odškodnino za žrtve tragedije nad Lockerbiejem kot pa za žrtve francoskega leta UTA 772.⁵⁷ Po obsežni diplomatski ofenzivi vseh vpletenih strani je nato vendarle prišlo do dogovora, kar je dokončno sprostilo vse ovire za pravno ukinitvev sankcij OZN proti Libiji. VS OZN jih je odpravil 12. septembra 2003. Za odpravo sankcij je glasovalo 13 članic VS OZN, Francija in ZDA pa sta se vzdržali (STA 2003b). ZDA so sicer ohranile dvostranske sankcije do Libije. (STA 2003a).⁵⁸

Zanimiv je bil tudi odziv Gadafija na teroristične napade v ZDA 11. septembra 2001. V nasprotju s splošnimi pričakovanji je Gadafi ostro obsodil to, kot je dejal, odurno dejanje (Takeyh 2002), Libijce celo pozval, naj darujejo kri (Boucek 2004), nato pa ponudil ZDA vse, kar je Libija vedela o terorističnih organizacijah, še posebej o Al Kaidi Osama bin Ladna in organizacijah, ki so bile povezane s to mrežo in ki so delovale v Libiji. V New York Timesu (2001) so to, da se je Gadafi postavil na stran protiteroristične koalicije v Afganistanu pod vodstvom ZDA, označili kar za zgodovinski *paradoks*.

tudi storilo, Libija pa je nato julija istega leta ustanovila poseben sklad za izplačilo odškodnine svojcem žrtev (Aliboni 2001b).

⁵⁴ Libijski argument je bil celo, da tudi Savdska Arabija ni plačala odškodnine ZDA za teroristične napade 11. Septembra 2001, pa čeprav so bili med napadalci večinoma Savdijci (Boyd Judson 2005, 88).

⁵⁵ Kot poudarja Takeyh (2002), je bilo priznanje odgovornosti za napad nad Lockerbiejem za Libijo precej bolj problematično kot pa plačilo odškodnine. Libija je namreč vztrajno zavračala vsakršno odgovornost. Podobno je bilo tudi v primeru UTA 772, ko je Libija sicer pristala na izplačilo odškodnine svojcem, vendar pa se ni želela formalno opravičiti in prevzeti odgovornosti. Francija je nato plačilo odškodnine sprejela tudi kot potrditev, da je Libija prevzela odgovornost.

⁵⁶ Goodwin (2004) poudarja, da je bilo to dejanje Libije pravzaprav velika zmaga boja proti državam, ki so sponzorirale terorizem, in da gre za neposreden dokaz, kako je politika sankcij do Libije prinesla povsem konkretne rezultate in spremembo libijske zunanje politike.

⁵⁷ Svojci žrtev strmoglavljenja leta Pan Am 103 naj bi dobili po deset milijonov dolarjev za vsako žrtev, svojci žrtev francoskega letala pa le simbolično odškodnino v višini od 3000 do 30.000 evrov oziroma 33 milijonov skupno. Zato je Francija sprva tudi grozila, da bo v VS OZN uporabila veto proti odpravi sankcij OZN proti Libiji (STA 2003c).

⁵⁸ V ZDA so bili mnenja, da bi morala Libija še pred odpravo sankcij OZN najprej spremeniti svoje obnašanje, predvsem glede domnevnega programa razvoja orožij za množično uničevanje in glede spoštovanja človekovih pravic. Hkrati bi se morala Libija tudi prenehati vmešavati v zadeve drugih afriških držav (STA 2003a).

To je bilo sicer tudi v interesu Gadafija, saj so te skupine že dlje časa napadale tudi njegov režim, leta 1996 pa naj bi bil tudi tarča poskusa atentata, ki naj bi ga pripravljala ravno ena od teh skupin.⁵⁹ Sodelovanje z ZDA na tem področju je bila tako za Gadafija tudi nekakšna poteza za samoohranitev (Takeyh 2002; Boucek 2004).

Decembra 2003 je Gadafi svet presenetil tudi z napovedjo, da se bo Libija odpovedala svojim programom razvoja orožij za množično uničevanje (New York Times 2003; STA 2003d).⁶⁰ To sta 19. decembra 2003 objavila tedanja britanski premier Tony Blair in ameriški predsednik George Bush mlajši in kot so tedaj večinoma poudarjali mediji, naj bi bil to znak, da se je Gadafi ustrašil podobne usode, kot je v tistem obdobju doletela iraškega diktatorja Sadama Huseina.⁶¹ Vendar pa poznavalci (npr. Boucek 2004 in Müller 2007) poudarjajo, da so pogajanja za vrnitev Libije v mednarodno skupnost potekala že več let. Eden od pogojev, ki so ga postavljale predvsem ZDA, pa je bil ravno to, da se Libija odpove orožju za množično uničevanje. S tem so konec koncev pogojevale tudi odpravo dvostranskih sankcij (STA 2003a).

Pomen tega dejanja je bil velik, saj je Libija veljala za državo, ki si je že leta prizadevala, da bi pridobila nekonvencionalno orožje (Boucek 2004; Henderson 2004). S tem je država tudi dokazala svojo resnost, hkrati pa je bila to zmaga za mednarodno diplomacijo. Po tem dejanju je Libija lahko dejansko normalizirala svoje odnose z Zahodom in se vrnila med normalne države mednarodne skupnosti (New York Times 2003).

V Libijo so se po 24 letih prekinitve odnosov začele vračati tudi ZDA,⁶² Gadafi pa je po 15. letih znova obiskal Evropo in to kar sam center, Bruselj, kjer ga je 27. aprila 2004 z

⁵⁹ Zanimivo, da je ravno Libija prva izdala mednarodno tiralico prek Interpola za Osamo bin Ladnom. Al Kaida naj bi namreč podpirala skrajno Libijsko islamsko borilno skupino, ki naj bi leta 1996 pripravila napad na Gadafija (Boucek 2004).

⁶⁰ Gadafi je tedaj tudi priznal, da si je prizadeval pridobiti jedrsko gorivo in da ima ustrezno tehnologijo za bogatenje urana, s čimer bi lahko sestavil jedrsko bombo. V državi so imeli nakopičeno tudi tehnologijo za proizvodnjo kemičnega orožja. Državo so nato v naslednjih mesecih obiskali številni mednarodni inšpektorji, del svojega materiala za razvoj jedrskega orožja pa je Libija poslala tudi v ZDA. (New York Times 2003; STA 2003d).

⁶¹ Zanimivo, da so ameriški vojaki v Iraku Sadama Huseina ujeli vsega nekaj dni pred tem, 13. decembra 2003, potem ko se je uspešno skrival vse od marca istega leta, ko so ZDA sprožile napad na Irak (STA 2003e).

⁶² ZDA so diplomatske odnose z Libijo uradno obnovile 29. junija 2004, po več kot 24 letih prekinitve (STA 2004b). Nato so ZDA počasi začele ukinjati tudi serijo ameriških sankcij do Libije, ki so bile v veljavi praktično četrto stoletja. Vse sankcije proti Libiji so ZDA v celoti sicer ukinile šele septembra istega leta (STA 2004c). Za razliko od ZDA je Velika Britanija diplomatske odnose z Libijo obnovila že 7. julija 1999, potem ko je Gadafi po predaji obtoženih za Lockerbie obljubil še odškodnino svojcem ubite policistke pred libijskim veleposlaništvom v Londonu leta 1984, zaradi česar je tedaj prišlo do prekinitve diplomatskih odnosov (STA 1999c). Odnosi med državama so se sicer začeli izboljševati šele, ko je Libija leta 2003 prevzela odgovornost za

nenavadno pozornostjo sprejel tedanji predsednik Evropske komisije Romano Prodi (STA 2004e).⁶³ V Tripoliju pa je Gadafi nato v nekaj mesecih sprejel še toliko visokih gostov, kot jih verjetno ni v vsem času vodenja Libije.⁶⁴

Konec julija je Libija postala tudi kandidatka za članstvo v Svetovni trgovinski organizaciji, kar je bil nasploh velik politični uspeh, predvsem zaradi dotedanjega vztrajnega nasprotovanja ZDA (STA 2004f). Podobno bi morda lahko trdili tudi za izvolitev Libije za predsedujočo Komisiji OZN za človekove pravice januarja 2003, kar je vzbudilo zaprepanost v mnogih državah, a po drugi strani je bil to dokaz, da si je država v mednarodni skupnosti povrnila ugled.⁶⁵ To je dokazala tudi z enomesečnim predsedovanjem VS OZN januarja 2008, Gadafi pa je npr. februarja 2009 postal tudi predsedujoči Afriški uniji (BBC 2016).

Ostalo je sicer še odprtih nekaj nevrvalgičnih točk v odnosih Libije z Evropo,⁶⁶ a na splošno je ta država postala velika priložnost za gospodarsko sodelovanje. Leta 2009 sta jo obiskala tudi tedanja slovenski zunanji minister Samuel Žbogar (STA 2009a) in predsednik slovenske vlade Borut Pahor, ki je s seboj peljal tudi številčno gospodarsko delegacijo (STA 2009b; STA 2009c), medtem ko je naslednje leto obisk v Sloveniji vrnil tedanji libijski premier Bagdadi al Mahmud (STA 2010a). Pahor je nato v letu 2010 Tripoli obiskal še dvakrat (junija in septembra) in poskušal zagotoviti posel za pol milijarde evrov (STA 2010b), a so se vsa ta intenzivna prizadevanja za okrepitev gospodarskega sodelovanja prekinila, ko so v Libiji tako kot drugod v regiji s t. i. arabsko pomladjo v začetku leta 2011 izbruhnili nemiri.

primer Lockerbie, to pa se je potrdilo tudi s prvim obiskom kakega britanskega premiera v Libiji, odkar je Gadafi 1969 prevzel oblast (STA 2004d).

⁶³ Gadafi je Evropo nazadnje obiskal leta 1989, ko se je v Beogradu udeležil zadnjega vrha Gibanja neuvrščениh držav. Zapustil ga je v njemu svojstvenem slogu z besedami »zbogom, smešni in nori zbor« (STA 2004e).

⁶⁴ V letu 2004 je Gadafi 10. februarja obiskal italijanski premier Silvio Berlusconi, 25. marca je sledil britanski premier Tony Blair, 2. septembra predsednik Evropske komisije Romano Prodi, 15. oktobra pa še nemški kancler Gerhard Schröder.

⁶⁵ Še posebej so bili nad izvolitvijo Libije na mesto predsedujoče v tedanji Komisiji OZN za človekove pravice zaprepani v ZDA (ki so sicer leta 2001 za 10 mesecev ostale celo zunaj te sedaj že bivše 53-članske predhodnice današnjega Sveta OZN za človekove pravice). Kot je tedaj dejal tiskovni predstavnik ameriškega State Departmenta Richard Boucher, je »naravnost nepojmljivo, da so države na čelo te komisije lahko izvolile neko tako resno kršiteljico človekovih pravic, kot je Libija«. Gadafijev sin Seif al Islam je tedaj javnosti sicer zagotovil, da Libija nima več političnih zapornikov, »razen fanatičnih in nasilnih islamistov Libijske borilne skupine ter članov Muslimanske bratovščine«, ki so sicer prepovedani tudi drugod v Arabskem svetu. »Seveda nismo Švica ali Danska, smo del Tretjega sveta in Bližnjega vzhoda, toda še vedno smo boljši kot naši sosednje,« je zatrdil Seif al Islam Gadafi (po Boyd Judson 2005, 90).

⁶⁶ Npr. glede bolgarskih medicinskih delavcev, ki so jih v Libiji obsodili na smrt, ker naj bi v Bengaziju z virusom HIV namerno okužili več kot 400 otrok. Vprašanje se je razrešilo konec julija 2007, ko jih je Libija izpustila nazaj v domovino, v zameno pa dobila pomembne posle s Francijo. V njihovo izpustitev naj bi Gadafi sicer privolil, ker je edini obsojeni za napad nad Lockerbiejem, Al Megrahi, junija 2007 dobil ponovno priložnost pritožbe (AFP 2007).

Gadafijev oster odziv nad protestniki je znova poslabšal odnose z Zahodom. Nakopal si je nove sankcije in tudi vojaško posredovanje Severnoatlantskega zavezništva (NATO).⁶⁷ Uporniki so ga tudi ob pomoči letal zveze NATO ubili 20. oktobra 2011, s čimer se je po skoraj 42 letih končala Gadafijeva era v Libiji. (STA 2011b; BBC 2016). Med vstajo je bilo ubitih in ranjenih več tisoč ljudi, ustavljena je bila proizvodnja nafte, uničeni so bili številni domovi, podjetja, tovarne, šole in bolnišnice. Država pa se po padcu Gadafija še vedno ni stabilizirala. Zapadla je v kaos, brezvladje in nasilje ter kot generator nestabilnosti v regiji znova postala velik problem mednarodne skupnosti (BBC 2016).⁶⁸

Omeniti je sicer treba še izpustitev Al Megrahija iz škotskega zapora 20. avgusta 2009 iz sočutja, ker naj bi bil v zadnjem stadiju raka na prostati in naj bi imel le še nekaj mesecev življenja. V Libiji so ga sprejeli kot narodnega heroja. Živel je sicer še vse do 20. maja 2012 (STA 2009d; STA 2012a; BBC 2016).

⁶⁷ VS OZN je 17. marca 2011 sprejel resolucijo 1973, ki je odobrila *vse potrebne ukrepe* za uveljavitev prepovedi letov nad Libijo in zaščito civilistov. Poveljevanje operaciji Združeni zaščitnik je prevzela zveza NATO, sodelovala pa so tudi letala nekaterih arabskih držav. Zavezniška letala so v sedmih mesecih opravila več kot 26.000 poletov in napadla skoraj 6000 ciljev. Ruska federacija, Kitajska, Indija, Brazilija in Južna Afrika so sicer NATO obtožile, da je s svojimi napadi presegel mandat VS OZN, ki da ni dajal možnosti napadanja Gadafijevih sil. A NATO je te očitke zavrnil, saj da je resolucija VS OZN omogočala uporabo *vseh potrebnih sredstev* za zaščito civilistov (STA 2011a; STA 2011c; STA 2011d).

⁶⁸ Omeniti je treba tudi napad islamskih skrajnežev na ameriški konzulat v Bengaziu 11. septembra 2012, v katerem so bili ubiti ameriški veleposlanik v Libiji Christopher Stevens in še trije Američani. Sprva je kazalo, kot da je šlo za spontane proteste muslimanov zaradi nekega spornega filma, kasneje pa se je izkazalo, da je šlo za načrten teroristični napad (STA 2012b).

4 MEDNARODNOPRAVNI KONTEKST PRIMERA LOCKERBIE

V boju proti mednarodnemu terorizmu poznamo dve možnosti – pravno in vojaško. Prva pot je bila v zgodovini prevladujoča, medtem ko je bila vojaška relativno redka (Higgins in Florry 1997, 26–30; Hassan 2016). Kot opisano zgoraj, so se tudi ZDA, Velika Britanija in Francija v primeru Lockerbie in UTA 772 odločile za uporabo pravnih sredstev proti Libiji. To je pomenilo pomembno razliko od npr. odziva na teroristični napad v diskoteki v Berlinu leta 1986, ko so se ZDA odločile za bombardiranje Libije oz. vojaško opcijo. Morda je bila odločitev za sodni pregon odgovornih tudi posledica dolgotrajne preiskave, ki je šele po dveh letih po strmoglavljenju letala pokazala na odgovornost libijskih agentov. Bombardiranje leta 1986 pa, kot že omenjeno, tudi ni dalo pravih rezultatov v smislu, da bi Libija prenehala s svojimi aktivnostmi (Zunes 2001).

Tako so se vse vpletene države spustile v iskanje zadoščenja po sodni poti. Težava je le, da tedaj Mednarodno kazensko sodišče (ICC) še ni obstajalo,⁶⁹ obstoječa mednarodnopravna pravila za reševanje tovrstnih zapletov pa tudi niso dajala možnosti učinkovitih rešitev, da bi bile vpletene države zadovoljne. To poglavje bo namenjeno pregledu mednarodnopravnega konteksta in konceptov, ki so usmerjali potek razpletanja primera Lockerbie.

4.1 Teorija mednarodnega kazenskega prava

Skupno razpravam o mednarodnem kazenskem pravu je, da ugotavlja individualno odgovornost v mednarodnem pravu. Če so *subjekti* mednarodnega prava v prvi vrsti države,⁷⁰ so *subjekti* mednarodnega kazenskega prava vedno posamezniki.⁷¹ Mednarodno kazensko pravo, katerega aktivni *subjekt* bi bile države, bi se lahko uveljavljalo zgolj z vojno, kajti

⁶⁹ ICC je bil vzpostavljen 17. julija 1998, ko je 120 držav podpisalo Rimski statut. Sodišče pa je začelo delovati, ko je 60 držav ratificiralo Rimski statut, s čimer je stopil v veljavo. To se je zgodilo 1. julija 2002. Trenutno je 124 pogodbenic tega sporazuma (ICC 2016).

⁷⁰ *Subjekti* mednarodnega prava so po definiciji tisti, ki jim *subjektiviteto* priznajo drugi *subjekti* mednarodnega prava in ki so nosilci pravic in dolžnosti po mednarodnem pravu. *Originarni* oz. izvorni *subjekt* mednarodnega prava s polno pravno sposobnostjo so države, med derivativne oz. izvedene *subjekte*, ki imajo omejeno pravno sposobnost, pa spadajo še mednarodne organizacije, narodno-osvobodilna gibanja, posebni *subjekti*, kot sta npr. Mednarodni odbor Rdečega križa in Sveti sedež (Vatikan), v posebnih primerih pa tudi posameznik, zlasti ko nosi odgovornost za kršitve mednarodnega prava oz. mednarodno kazensko odgovornost (Degan 2000; Türk 2007, 83–95).

⁷¹ Pravzaprav gre bolj za *objekte*, saj so posamezniki v mednarodnem pravu predvsem nosilci pravic in obveznosti (v mednarodnem kazenskem pravu zlasti slednjih), ne morejo pa npr. neposredno delovati v pravnem sistemu. Obseg pravic in odgovornosti posameznika je še vedno preozek, da bi lahko sprejeli tezo o posamezniku kot *subjektu* mednarodnega prava, opozarja Türk (2007, 83–84).

edina učinkovita in najpogostejša metoda za prisiljevanje držav je pač vojna.⁷² Po prevladujoči teoriji mednarodnega kazenskega prava zato lahko država doživi le moralno obsodbo, morebiti pa tudi politične in ekonomske sankcije mednarodne skupnosti, v izjemnih primerih tudi vojaško posredovanje, če je očitno, da je stala v ozadju očitanih kaznivih dejanj ali pa če ne izpolnjuje svojih obveznosti, ki ji jih je naložila mednarodna skupnost. (Bavcon in drugi 1997, 62–65; Türk 2007, 280–295; Sancin in drugi 2010, 136).

Temeljno vodilo kazenskega prava je, da se neko kaznivo dejanje inkriminira, storilce pa kazensko preganja ali izroči drugi sodni oblasti (*aut dedere aut judicare*). Smisel tega je tudi v tem, da se storilci ne bi izmikali kazenskemu pregonu in kazni, npr. tako, da bi spremenili prebivališče v kraj, ki je pod nadzorom druge države. Po drugi strani pa tudi, da država, ki je žrtev kaznivega dejanja, ne sme vojaško posredovati proti državi, v kateri je storilec, ampak naj raje zahteva njegovo izročitev, če mu doma ne sodijo (Bavcon in drugi 1997, 32–33; Higgins 1997, 25; Bassiouni 2015, 391; Hassan 2016, 14–16).

Vendarle, kot opozarja Türk (2007, 185), spada izvajanje kazenskega prava med bistvene prvine suverenosti in je v jedru suverenosti države, pri čemer države zelo nerade sprejemajo kakršno koli obliko internacionalizacije. Tudi mednarodno kazensko pravo je v osnovi pravo suverene države, ki se je razvilo iz prakse držav, ko je bil prisoten nek tuj element.

V razpravi o mednarodnem kazenskem pravu je treba ločiti dvoje – prvič kazniva dejanja z elementi tujine, ko npr. storilec kaznivo dejanje izvrši v tujini, in drugič dejanja proti mednarodni skupnosti kot celoti, za zločine *erga omnes*, kot so genocid, vojni zločini in zločini proti človečnosti, pa tudi prepoved mučenja in poniževalnega ravnanja ter ugrabitve letal. (Bavcon in drugi 1997, 27–33; Higgins 1997, 24).⁷³

Pri tem je pomembno tudi vprašanje *jurisdikcije* oz. pristojnosti države, »da nek pravni spor ali kazensko zadevo podredi sojenju svojih, za določen spor pristojnih sodišč« (Bavcon in

⁷² Vendarle je vojna kot sredstvo za reševanje sporov prepovedana že vse od Kellog-Briandovega mednarodnega pakta o odpovedi vojni iz leta 1928 (Türk 2007, 40).

⁷³ Teorija o mednarodnem kazenskem pravu se na tej ravni sicer močno lomi in enotnih stališč ni. Razhajanja potekajo predvsem na premici, iz katerega stališča se gleda na mednarodno kazensko pravo – za penaliste je to zgolj veja domačega kazenskega prava s tujim elementom, za mednarodne pravnike pa gre za ustvarjanje posebnega dela javnega prava mednarodne skupnosti (Bavcon in drugi 1997).

drugi 1997, 47).⁷⁴ *Jurisdikcija* je načeloma omejena na ozemlje držav, lahko pa jo države zahtevajo tudi, ko so prizadeti njihovi interesi (Williams 2009, 7–8).⁷⁵

Vprašanje *jurisdikcije* načeloma ni problematično, ko gre za enostavne primere kaznivega dejanja z elementom tujine. Gre za vprašanje, ki ga morata načeloma rešiti vpleteni državi – tista, v kateri je bilo kaznivo dejanje izvedeno, in tista, v kateri je osumljenec za to dejanje. Ko pa gre za vprašanje kaznivega dejanja proti celotni mednarodni skupnosti, bi moralo veljati tudi načelo *univerzalne jurisdikcije*, torej da bi morala tovrstno mednarodno kaznivo dejanje preganjati vsaka država, ne glede na to, kje je bilo to dejanje zagrešeno in katere nacionalnosti je storilec ali žrtev (Bavcon in drugi 1997, 27–33; Higgins 1997, 24; Williams 2009, 8).

Vprašanje *jurisdikcije* je sicer pogosto precej zapleteno in se načeloma vedno presoja od primera do primera. Lahko povzroča tudi trenja med državami, če si katera za drugo jemlje preveč pristojnosti.⁷⁶ Številne države so namreč v svoji domači zakonodaji kriminalizirale dejanja, storjena v tujini. Čeprav so bili primeri, da bi nacionalna sodišča uporabljala tovrstna določila, do novejše zgodovine relativno redki, pa države vse bolj stremijo k temu, da morajo posamezniki odgovarjati za dejanja proti mednarodnemu pravu (Williams 2009, 1–12).⁷⁷

Po drugi strani pa to odpira tudi vprašanje hierarhije jurisdikcij, še posebej, ko si pristojnosti pripisuje več držav. To bi bilo načeloma možno urediti v kakem mednarodnem instrumentu, a bi morala biti jasno določena pravila, da bi se izognili razlikam v interpretaciji in arbitrarnosti. Kot pri tem opozarja Plachta (2001, 130), bi bila prevelika togost pravil lahko problematična z vidika upoštevanja vseh relevantnih okoliščin, prevelika fleksibilnost teh pravil pa bi odprla vprašanje, kdo bi bil zadnji arbiter pri odločanju oz. kdo bi bil varuh pravil.

⁷⁴ Kot definira Williamsova (2009, 7), je *jurisdikcija* »omejitev pravnih zmožnosti države ali drugih regulatornih oblasti (npr. EU), da določa, izvaja in izvršuje pravila za posameznike«. Govorimo lahko o legislativni *jurisdikciji* – pravici do določanja pravil; izvršilni *jurisdikciji* – pravici, da država zagotavlja učinkovito izvajanje teh pravil; in sodni *jurisdikciji* – pravici, da sodišča presojuje zadeve, ki so jim v skladu z določenimi pravili poverjena.

⁷⁵ To je bilo lepo vidno tudi v primeru Lockerbie, ko so ZDA prav tako utemeljevale svoje pravice do kazenskega pregona osumljencev, ker je bilo strmoglavljeno letalo ameriško, pa tudi večina potnikov je bila Američanov. Čeprav je letalo strmoglavilo na britansko ozemlje, so ZDA to teroristično dejanje videle predvsem kot napad na njihove interese (Aoude 1997).

⁷⁶ Lep primer je recimo nedavna hrvaška blokada začetka srbskih pristopnih pogajanj z EU. Zagreb 8. aprila 2016 ni dal soglasja za odprtje poglavja o pravosodju, ker nasprotuje srbskemu zakonu iz leta 2010, s katerim je Srbija razširila svoje pristojnosti za pregon vojnih zločinov, ki so bili storjeni po 1. januarju 1991 na območju celotne nekdanje Jugoslavije, torej tudi na Hrvaškem. Slednja pa tovrstni *regionalni jurisdikciji* ostro nasprotuje, ker da naj bi bila uperjena proti hrvaškim državljanom (Vodovnik 2016; STA 2016).

⁷⁷ Williamsova (2009, 1) pri tem spominja na besede nekdanjega generalnega sekretarja OZN Kofija Annana, da je treba »narediti konec globalni kulturi nekaznovanosti, ko je lažje na sodišče pripeljati nekoga, ki je ubil eno osebo, kot pa 100.000«.

Pri določanju tovrstnih pravil tudi za mednarodno kazensko pravo velja, da upošteva vire mednarodnega prava, o katerih govori 38. člen Statuta ICJ⁷⁸ – ob pogodbenih virih tudi mednarodno običajno in obče pravo ter splošna pravna načela. Pogodbeno pravo je sicer za kazenskopravni vidik mednarodnega prava veliko bolj sprejemljivo, ker je bolj natančno in vsaj načeloma bolj uporabno.⁷⁹ Pri čemer je pri reševanju sporov med državami treba ugotoviti, ali so države v sporu sploh članice pogodbe in ali pogodba že velja oz. kdaj prične veljati.⁸⁰ Izpostaviti je treba tudi splošno pravno načelo, ki je pomembno za obstoj slehernega pravnega sistema – načelo *pacta sunt servanda*, obveznosti izpolnjevanja pogodb *in bona fide*, v dobri veri (Bavcon in drugi 1997, 21; Türk 2007, 52–59).

Mednarodno kazensko pravo se je še posebej razvilo v svojem procesnem vidiku. Gre za pravila in pogoje, ki veljajo, ko države sodelujejo pri izvajanju kazenskega prava, bodisi lastnega bodisi tujega. Eden poglobitnih instrumentov je *ekstradicija* oziroma izročitev osumljenca na sojenje drugi državi, s čimer se je konec koncev mednarodno kazensko pravo sploh začelo. Najprej z dvostranskimi pogodbami, nato večstranskimi, kasneje pa z naddržavnimi pogodbami (Bavcon in drugi 1997, 17).

Praktično vse mednarodne pogodbe oz. konvencije, ki so uperjene v boj proti deliktom z mednarodnim značajem, vsebujejo določila, da morajo države pogodbenice za dejanja, ki so prepovedana po tej pogodbi, zagotoviti ustrezne sankcije za tiste osebe, ki so obtožene tovrstnih dejanj in ki se nahajajo na njihovem ozemlju. Morajo jim soditi na domačem sodišču ali pa jih izročiti na sojenje drugam oz. povedano drugače, uporabiti morajo načelo *aut dedere aut judicare*. Opozoriti je sicer treba, da v takih primerih ne gre za univerzalno *jurisdikcijo*, saj ta temelji na specifičnih obveznostih iz mednarodne pogodbe in obvezuje le države, ki so podpisnice oz. članice tovrstne pogodbe (Williams 2009, 8; Hassan 2016, 16).

⁷⁸ 38. člen Statuta ICJ določa naslednje vire mednarodnega prava – meddržavni dogovori, bodisi splošni bodisi posebni, s katerimi so postavljena pravila, ki jih države v sporu izrecno pripoznajo; mednarodni običaj kot dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo; obča pravna načela, ki jih pripoznajo civilizirani narodi; ter sodne odločbe (s pridržkom določbe 59. člena statuta ICJ) in nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov različnih narodov kot pomožno sredstvo za ugotavljanje pravnih pravil.

⁷⁹ Po drugi strani pa ima mednarodno običajno pravo v teoriji večjo moč kot pogodbeno, saj velja med vsemi, medtem ko mednarodna pogodba veže samo države, ki so jo ratificirale. Mednarodne pogodbe sicer lahko pridobijo tudi učinke *erga omnes* (absolutno veljavnost), in sicer tako, da povzročijo nastanek pravil običajnega prava, kakšna je npr. Ženevska konvencija o humanitarnem pravu (Bavcon in drugi 1997, 29; Türk 2007, 53–57).

⁸⁰ Treba je tudi razlikovati med tem, ali gre za državo podpisnico, ali tudi za članico pogodbe. Sam podpis pogodbe namreč ne zadošča, ampak jo je treba še ratificirati. Šele takrat država prevzame pravice in dolžnosti po mednarodni pogodbi (Türk 2007, 70–77).

Določanje pravil za *ekstradicijo* in *jurisdikcijo* je bila glavna smer mednarodnega kazenskega prava do druge svetovne vojne. Po tem ter vmesnem razvoju in kodifikaciji vojnega in humanitarnega prava pa so se bolj določila tudi načela mednarodnega kazenskega prava nasploh, ki niso urejala zgolj procesnih pravil.

Ta načela je leta 1950 na podlagi statuta Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu, ki je sodilo najhujšim nacističnim vojnim zločincem, oblikovala Komisija OZN za mednarodno pravo (ILC 1950), potrdila pa tudi GS OZN. Določena so v sedmih točkah:

1. vzpostavljena je individualna odgovornost vsakogar, ki izvrši ali ukaže izvršiti kako kaznivo dejanje, določeno z mednarodnim pravom.
2. Storilec mednarodno določenega kaznivega dejanja je po mednarodnem pravu odgovoren tudi v primeru, če domače pravo njegove države takšnega dejanja ne kriminalizira.⁸¹
3. Izključena je *imuniteta* vodij držav in najvišjih državnih funkcionarjev za dejanja, ki so kazniva po mednarodnem pravu.
4. Izvršitev mednarodnega kaznivega dejanja na ukaz vlade ali nadrejenega ne izključuje kazenske odgovornosti storilca, razen v primeru, če ni imel dejanske možnosti za lastno odločitev.
5. Vsakdo, ki je obtožen za mednarodno kaznivo dejanje, ima pravico do poštenega sojenja o dejanskih in pravnih vprašanjih.
6. Mednarodna kazniva dejanja so zločini proti miru, vojni zločini in zločini proti človečnosti.
7. Kaznivo dejanje po mednarodnem pravu je tudi sodelovanje in načrtovanje tovrstnih kaznivih dejanj.

Kot kažejo ta načela, mora storilec kaznivega dejanja po mednarodnem pravu kazensko odgovarjati. Kazensko pravo namreč že po definiciji vsebuje neko kazen; je torej prisilno. To pa predvideva tudi izvršilno pravico držav, da aretirajo osumljence kaznivega dejanja,

⁸¹ Kot pravi Bavcon (in drugi 1997, 56), je to načelo prebilo načelo o suverenosti držav in o njihovi izključni represivni oblasti. Mednarodnopravne kazenske norme so s tem postale *jus cogens* – kogentno pravo, ki velja tudi za države, ki mednarodne pogodbe o tem vprašanju niso ratificirale.

preiščejo očitana dejanja, pridobijo dokaze in priče, da na sodišču lahko dosežejo obsodbo (Williams 2009, 1).

V prvi vrsti je pravico – tudi po mednarodnem kazenskem pravu – mogoče doseči na nacionalnih sodiščih, ki so primarna telesa za ugotavljanje odgovornosti posameznikov.⁸² Za učinkovit pregon posameznikov ob res hudih primerih grozodejstev pa je mednarodna skupnost vzpostavljala tudi ad hoc mednarodna kazenska sodišča, kot sta bili na primer Nürnberško in Tokijsko sodišče, na katerih so sodili vojnim zločincem druge svetovne vojne, ali pa Mednarodno kazensko sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije in Mednarodno kazensko sodišče za vojne zločine na območju Ruande za zločine v 90. letih 20. stoletja, zatem pa tudi ICC kot stalno kazensko sodišče. Poglavitni namen mednarodnega kazenskega sojenja je, da se tisti, ki so najbolj odgovorni za najhujša grozodejstva, ne izognejo roki pravice. A ta sodišča po drugi strani nimajo možnosti, da bi sama iskala in aretirala osumljence kaznivih dejanj, zato so pri tem odvisne od ostalih držav (Türk 2007, 185–191; Williams 2009, 2; Škrk 2012, 342).⁸³

Čeprav je odgovornost po mednarodnem kazenskem pravu personalizirana, pa je na tem mestu vendarle treba omeniti tudi odgovornost držav, zlasti ko so za delikt odgovorni njeni predstavniki oz. uradniki. Država je za mednarodne delikte odgovorna, kadar so ji dejanja (storitve, opustitve) posamezne osebe ali skupine oseb pripisljive. Kaj je mednarodni delikt, je stvar mednarodnega prava, kršitev mednarodne obveznosti pa je podana vselej, kadar neko dejanje države ni v skladu z njeno mednarodno obveznostjo, ne glede na izvor ali naravo obveznosti. Da mora država nositi odgovornost, se glede na mednarodnopravne norme, ki jih je opredelila ILC, šteje tudi, ko nekdo deluje na podlagi navodil ali po usmeritvi države, četudi za to ne obstaja nobeno javno pooblastilo. V tem primeru je v bistvu mogoče govoriti tudi o dvojni odgovornosti – neposredni individualni odgovornosti in odgovornosti države (Türk 2007, 279–289; Sancin in drugi 2010, 135–137).

⁸² Sojenja na nacionalnih sodiščih so sicer lahko pogosto problematična, ker so omejena z morebitnimi zastaralnimi roki, *amnestijami*, *imuniteto*, nezadostno opredelitvijo kaznivih dejanj v domači zakonodaji ali pa tudi s pomanjkanjem politične podpore ali pomanjkanja finančnih sredstev, v skrajnih primerih pa tudi z nedelujočim ali premalo razvitim sodnim sistemom (Williams 2009, 2–10).

⁸³ Kot razlaga Bonačič (2012, 31–32), lahko glede na stopnjo sodelovanja mednarodne skupnosti v delu kazenskih sodišč razlikujemo med čistimi mednarodnimi (*internacionaliziranimi*) kazenskimi sodišči, mešanimi kazenskimi sodišči, *hibridnimi* sodišči, mešani domače-mednarodnimi sodišči, *hibridnimi* domače-mednarodnimi sodišči, *polinternacionaliziranimi* kazenskimi sodišči oz. tribunali, mešanimi mednarodno/nacionalnimi institucijami in mešanimi mednarodnimi kazenskimi sodišči.

In ko je ugotovljena odgovornost države, mora zagotoviti povračilo za prizadejano materialno in nematerialno škodo. Države pa lahko proti državi, ki je odgovorna za mednarodni delikt, uporabijo protiukrepe, da bi na ta način dosegle njeno ravnanje v skladu z obveznostmi. Cilj protiukrepov naj bi bila sicer v prvi vrsti sprememba ravnanja, ne pa morebiti kaznovanje države kršiteljice (Türk 2007, 294–296; Hassan 2016, 33–34).

4.2 *Ekstradicija osumljencev in pravno načelo aut dedere aut judicare*

Kot omenjeno, so bila v obdobju pred drugo svetovno vojno v središču razvoja mednarodnega kazenskega prava zlasti pravila *ekstradicije* in določanja *jurisdikcije*. Kot pojasnjujeta Bavcon (in drugi 1997, 41–51) in Türk (2007, 146), je pravna ureditev teh vprašanj izrazito stvar notranjega prava, ki pa jih lahko urejajo tudi mednarodne pogodbe. Še zlasti to velja za *ekstradicijo*, ko so države zgodovinsko gledano s pogodbami vnaprej, ne pa *ad hoc*, določile pravila za medsebojno izročanje delinkventov.

Ekstradicija oz. izročitev osumljenca kaznivega dejanja drugi državi je eden temeljnih elementov mednarodnega kazenskega prava oz. kot pojasnjuje Krapac (1997, 138–147), eden izmed temeljnih elementov mednarodne kazenske pomoči, ki jih izvajajo organi različnih držav, da bi uresničili pravico do kaznovanja (*jus puniendi*).⁸⁴

Do tovrstne mednarodne pomoči med državami je prišlo iz povsem praktičnih razlogov. Če je treba v neki državi soditi storilcu kaznivega dejanja v njegovi navzočnosti ali da bi se lahko proti njemu izvršila kazenska sankcija oz. če je za sodišče te države potrebno priskrbeti dokaze ali opraviti nekatera procesna dejanja na ozemlju druge države, potem morata državi dejavno sodelovati in opraviti vrsto dejanj, da bi prišlo do uresničitve pravice do kaznovanja (prav tam).

Vendar ima mednarodna kazenskopravna pomoč po eni strani politični izraz, po drugi pa pravnega. Državi se morata strinjati oz. biti politično pripravljene, da bosta izpeljali pravni posel sodelovanja za uresničitev pravice do kaznovanja. *Ekstradicija* tako ni nujna obveza vseh držav kar tako, ampak je tudi pravni posel med državami, v katerem se osumljenec izroči tuji državi zato, da bi mu tam sodili ali da bi bila tam zoper njega izvršena kazenska sankcija. Za *ekstradicijo* je tako potrebno soglasje volj med zainteresiranimi strankami, torej potreben je mednarodni sporazum (prav tam).

⁸⁴ Poleg *ekstradicije* med mednarodno kazensko pomoč spada tudi npr. zbiranje in posredovanje dokazov, odstop kazenskega pregona tuji državi, priznanje in izvršitev tuje kazenske sodbe ipd. (Krapac 1997, 138–147).

V zgodovini se je pri tem sicer postavilo vprašanje, kako po eni strani zavarovati lastne politične interese oz. premagati nezaupanje v tuje kazensko pravosodje, po drugi strani pa doseči tudi maksimalno uslugo druge države. Rešitev tega je bila v velikem številu dvostranskih pogodb o *ekstradiciji* (in drugih oblikah mednarodne kazenske pomoči), pri tem pa so se oblikovale nekatere glavne značilnosti. Za *ekstradicijo* je tako običajno potrebno zadostiti načelu *recipročnosti* oz. vzajemnosti in načelu dvojne kaznivosti, torej da je dejanje kaznivo v obeh državah, ki sta vpleteni v primer izročitve. Tovrstna dejanja so običajno v pogodbah o *ekstradiciji* tudi taksativno naštetá oz. je določeno, za katera je mogoče izročitev osumljenca zahtevati.⁸⁵ Skoraj običajno pravilo mednarodnega prava je postalo tudi načelo specialnosti, da osumljencu ni mogoče soditi za druga dejanja, razen za tista, za katera je bila zahtevana izročitev. Prav tako pa je v teh pogodbah običajno opredeljeno, v kakšnih primerih lahko pride do zavrnitve zahteve po izročitvi osumljenca (Krapac 1997, 144; Türk 2007, 146–147).

Zlasti pri slednjem, torej pri zavrnitvi izročitve, pride še posebej do izraza politični izraz *ekstradicije*, kjer je primarno vodilo državni interes, ali bo do izročitve osumljenca prišlo. (Krapac 1997, 152). Dolžnost države, da izroči osumljenca določenega kaznivega dejanja, je v prvi vrsti slonela na zgodovinskem načelu *aut dedere aut punire* (izroči ali kaznuj) in nato na modernejšem načelu *aut dedere aut judicare* (izroči ali sodi).

Vendar pa to stališče, kot trdi Krapac (prav tam), nikoli ni postalo običajno pravilo mednarodnega prava. Pri *ekstradiciji* namreč ne gre za dolžnost, ampak za akt dobre volje med državami, ki je urejen z mednarodnim sporazumom (bodisi dvostranskim bodisi večstranskim) in obvezuje le države, ki so podpisnice oz. članice tovrstne pogodbe. Političnost *ekstradicije* se je sicer v veliki meri razrešila s potrebo držav po večji učinkovitosti boja proti mednarodni kriminaliteti, vendar pa politični argument nikoli ni povsem izginil iz mednarodnega kazenskega prava. (Williams 2009, 8; Hassan 2016, 16).⁸⁶

Politična kazniva dejanja so tudi sicer ena glavnih ovir za izročitev (Krapac 1997, 156–157; Türk 2007, 147; Hassan 2016, 17). Poglavitni problem je, da je politično kaznivo dejanje

⁸⁵ Krapac (1997, 152) navaja tri možne oblike določitve kaznivih dejanj, ki so *ekstradibilni*: *enumeracija* – taksativno naštevanje vseh kaznivih dejanj, za katere je mogoče zahtevati izročitev; *eliminacija* – taksativno naštevanje kaznivih dejanj, za katera država ni dolžna izvesti izročitve; in metoda generalne klavzule, po kateri je *ekstradicija* obvezna za vsa kazniva dejanja, razen za tista, ki so izrecno izključena.

⁸⁶ Plachta (2001, 130–131) recimo navaja več možnosti alternativ neposredni izročitvi, med drugim npr. tudi ugrabitev ali kako drugo obliko nelegalnega prijetja osumljenca. Sicer pa je ena od teh možnosti tudi izročitev osumljenca nevtralnemu forumu, npr. tretji državi ali mednarodnemu kazenskemu sodišču ipd.

lahko zelo nedoločljivo. Lahko gre po eni strani za dejanje, ki je uperjeno proti organizaciji in funkcioniranju neke države, po drugi strani pa tudi dejanje, ki je storjeno iz političnih motivov. In iz podobnih motivov lahko ena država odreče izročitev drugi; politični interesi lahko v nekem trenutku povsem zavrejo izročitev določenih storilcev tudi med državami, ki so bile dotlej v prijateljskih odnosih. Države včasih tudi iz notranjih ustavnopravnih razlogov ne dovolijo organom tuje države, da bi opravljali uradna dejanja na njihovem ozemlju. Ovira pa je lahko tudi skrb za varovanje človekovih pravic osumljenca (Krapac 1997, 146–147; Türk 2007, 147).⁸⁷

Države so sicer skušale tudi z določenimi mednarodnimi sporazumi in konvencijami določiti, katera vsa so dejanja, ki so podlaga za *ekstradicijo*, tudi če ni dvostranskih sporazumov. Kot omenjeno, podlago za to v primeru dejanj proti varnosti v letalskem prometu daje Montrealska konvencija. Da bi se izognili vprašanju političnosti, pa so npr. evropske države v Evropski konvenciji o *ekstradiciji* jasno določile, katera so tista dejanja, ki jih ne bi smeli jemati kot politična. Šlo je torej za negativno definicijo, ki je določena s specifičnimi ravnanji (Higgins 1997, 17).

Pri terorističnih dejanjih je praksa, da jih ni mogoče obravnavati kot politična dejanja, zaradi katerih bi bilo mogoče zahtevano izročitev zavrniti. Vendar pa to še ne pomeni, da je s tem samodejno nastala obveznost *ekstradicije*, opozarja Türk (2007, 147). Ob dokazovanju kazenske odgovornosti so namreč pomembna tudi različna pojmovanja, kaj vse je terorizem.

Ovire za izročitev sicer ležijo tudi v državljanstvu osumljenca. Države s kontinentalno ureditvijo nacionalnega prava, kakršna je npr. tudi Libija, lastnih državljanov praviloma nikoli ne izročajo (Aoude 1997; Krapac 1997, 156; Türk 2007, 146). Za države z ureditvijo običajnega prava (*common law*) takšna prepoved načeloma ne velja,⁸⁸ vendar pa je iz prakse razvidno, da do sojenja npr. ameriškemu državljanu (ali pa britanskemu) v tujini pride zelo redko, še posebej če gre za občutljiva vprašanja (Aoude 1997). ZDA npr. vedno sodijo svojim vojakom doma, pred ameriškimi sodišči in jih praktično nikoli ne prepustijo tujim.

⁸⁷ Do zavrnitve *ekstradicije* tako lahko npr. pride tudi zaradi verjetnosti, da bo nad izročeno osebo izvršena smrtna kazen ali pa ji bodo sodili brez minimalnih procesnih zagotovil pri obrambi ipd. (Krapac 1997, 147; Türk 2007, 147).

⁸⁸ Kot trdi Krapac (1997, 156), države s sistemom običajnega prava »dosledno izvajajo teritorialno načelo krajevne veljavnosti kazenskega zakonika ter s tem omogočajo, da lahko tudi tuja država kaznuje njihovega državljana, ki je na ozemlju te države storil kaznivo dejanje«.

Ovira pri izročitvi je lahko tudi teritorialno načelo pri določanju *jurisdikcije*. Kot trdi Krapac (1997, 158), je to eno izmed temeljnih načel vsakega pravnega sistema in zelo verjetno je, da bo država zahtevo za *ekstradicijo* zavrnila, če je storilec dejanje storil na njenem ozemlju. V mednarodnih konvencijah je sicer vse bolj prevladujoč predlog, da država v primeru zavrnitve zahteve po izročitvi zaradi teritorialnega načela sproži samostojno sojenje osumljencu, torej po načelu *aut dedere aut judicare* (Türk 2007, 147; Williams 2009, 8), po drugi strani pa tudi, da je izročitev možna šele, če se država, v kateri je storilec, ne odloči za kazenski pregon (Hassan 2016, 18).

Na procesni ravni uporabe mednarodnega kazenskega prava so sicer države bolj striktne in neomajne, kar se tiče izvajanja njihove suverenosti. Brez ustreznih dogovorov so tako *ekstradicije* osumljencev prej izjema kot pravilo v mednarodni skupnosti. Tudi v primeru Lockerbie je bilo tako (Aoude 1997).

Plachta (2001, 128) sicer opozarja, da se velika večina primerov, ko je izročitev zavrnjena, običajno konča brez epiloga. Možnosti, da bi se primer zaključil v zadovoljstvo vseh vpletenih strani, so v takem primeru praktično nične. Zato mnoge države dvakrat premislijo, preden formalno posredujejo zahtevo za izročitev drugi državi. Pragmatični pristop 'ne škodi vprašati' ni dober, saj je mogoče več izgubiti, kot pa pridobiti. Izkušnje kažejo, da ko je enkrat proces izročitve v teku, ubere neko svojo smer, ki je pogosto križana med pravom in politiko.

Primer Lockerbie je bil sicer v tem oziru edinstven, saj se ni končal tam, kjer bi se 'moral', pri tradicionalni slepi ulici z zavrnitvijo izročitve. Poleg tega pa je primer nakazal še tretjo možnost mednarodnega sodelovanja v kazenskih zadevah in alternativo načelu *aut dedere aut judicare* – še možnost *aut transferere*. Torej nekakšno srednjo pot – dostavo osumljenca tretji državi (Plachta 2001, 125–136).

Podobno nakazuje tudi Türk (2007, 147–148), in sicer v primeru mednarodnih kazenskih sodišč, kot je npr. Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije ali pa ICC. V primeru zahtev teh sodišč, da jim privedejo določene osebe, ki so pod njihovo *jurisdikcijo* – ne glede na to, ali so njihovi lastni državljani ali ne, ne gre za klasično vprašanje *ekstradicije*, torej za sodelovanje med vpletenima državama. Gre namreč za zahteve mednarodnega sodnega organa, ki v okviru svojih pristojnosti, podeljenih v mednarodnopravnih aktih (npr. z resolucijo VS OZN v primeru Mednarodnega sodišča za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije ali pa z Rimskim statutom, s katerim je bil

ustanovljen ICC). Ti akti državo že obvezujejo, država, ki je prejela tak zahtevek, pa ga mora izpolniti (Türk 2007, 148).

4.3 Instituti mednarodnega kazenskega prava v boju proti napadom na varnost v letalskem prometu

Dejanja proti varnosti letalskega prometa spadajo med klasična teroristična dejanja, ki jih države preganjajo kot najhujša kazniva dejanja (Higgins 1997, 15; Bavcon in Korošec 2012, 264). Omerović (2008, 141–142) omenja tri faze terorističnih napadov z uporabo letal. V prvi so teroristi predvsem ugrabljali letala, v drugi so jih začeli uničevati, kot je bil primer Lockerbie, v tretji pa so jih uporabili kot orožje za napad na svoje tarče, kakršen je bil primer napadov v ZDA 11. septembra 2001.

Države so praktično že ob začetku uporabe zračnih plovil ob prelomu 19. v 20. stoletje začele urejati pravila, ki naj bi veljala za te zrakoplove⁸⁹ ob uporabi njihovega zračnega prostora, torej prostora nad njihovim ozemljem. Sprva je šlo predvsem za določanja pravil glede preleta, pristanka, izkrcanja potnikov, pošte in tovora ipd., nato pa so se v 60. letih začele soočati tudi s t. i. zračnimi pirati,⁹⁰ ki so na različne načine ogrožali varnost letal in civilnega letalskega prometa (Higgins 1997, 24; Türk 2007, 428–435).

Prvi mednarodni sporazum za boj proti napadom na letala je bila leta 1963 Tokijska konvencija,⁹¹ ki je opredeljevala ravnanje v primerih, ko je kaznivo dejanje storjeno nad zrakoplovom med letom. Načeloma je veljalo, da je za kazniva dejanja pristojna država, kjer je bilo letalo registrirano. Druge države pa so načeloma pristojne, če sta učinek in posledica nastala na njihovem območju, če je storilec njihov državljan ali če kaznivo dejanje ogroža varnost te države (Higgins 1997; 24–25; Türk 2007, 433).

S Tokijsko konvencijo je poveljnik letala dobil široka pooblastila, da lahko med poletom prime storilca, ki je želel ugrabiti letalo oz. kako drugače ogroziti njegov varen let. Ko je letalo pristalo, pa ga je moral predati tamkajšnjim oblastem. A vprašanje *jurisdikcije* ni bilo

⁸⁹ Pojem zrakoplov je širši od samega pojma letalo. Kot pojasnjuje Türk (2007, 429), se kot zrakoplov »šteje vsaka naprava, ki se lahko obdrži v zraku zaradi upora zraka, ki je večji od upora zraka na zemeljski površini«. Med zrakoplove tako spadajo npr. tudi helikopterji in druga zračna plovila.

⁹⁰ Zanimivo, da se je tudi pri mednarodnih deliktih v zračnem prometu začelo uporabljati pojem *pirat*. Piratstvo (na morju) je eno najstarejših mednarodnih kaznivih dejanj, ki se preganja po mednarodnem pravu in pri katerem je za pregon storilcev določena univerzalna *jurisdikcija*, saj da gre za sovražnike celotnega človeštva (Sancin 2012, 196–197).

⁹¹ Konvencija o kaznivih dejanjih in določenih drugih dejanjih na letalu, sprejeta 14. septembra 1963, stopila v veljavo 4. decembra 1969.

jasno rešeno in ostajal je odprt problem, katera država naj preganja storilce – torej ali država, v kateri je bilo letalo registrirano, ali tista, v kateri je pristalo.⁹² Prav tako ni predpisovala obveznosti kazenskega pregona ali izročitve storilcev (Higgins 1997, 25; Krapac 1997, 122–124; Türk 2007, 433).

To so države leta 1970 nadgradile s Haaško konvencijo o zatiranju ugrabitev letal,⁹³ ki je podrobneje določila pristojnosti držav. Uvedla je *univerzalno jurisdikcijo*, torej da morajo ugrabitelje kazensko preganjati bodisi država, ki ji pripada letalo, bodisi država, kjer je letalo pristalo, bodisi država, v katero so se zatekli ugrabitelji. Predvidene so stroge kazni, določena pa je tudi možnost, da je kaznivo dejanje ugrabitve lahko primerno za izročitev osumljencev. S tem je ustvarjena nesporna pravna podlaga za izročitev osumljenca tudi za tiste države, ki *ekstradicijo* pogojujejo z dvostransko pogodbo (Higgins 1997, 25; Krapac 1997, 122–124; Türk 2007, 433–434).⁹⁴

Leta 1971 je montrealska Konvencija o zatiranju protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal⁹⁵ še podrobneje določila kazniva dejanja, ki ogrožajo varnost letalskega prometa. *Jurisdikcija* je predeljena na enak način kot v Haaški konvenciji, države pa so dolžne takšna kazniva dejanja obravnavati kot zelo nevarna in zanje predpisati visoke kazni. Če storilca ne izročijo, so mu dolžne soditi same. Še bolj določno je bilo uvedeno načelo *aut dedere aut judicare*. Sprejet je bil še dodatni protokol,⁹⁶ ki na podoben način kriminalizira dejanja zoper varnost letalskega prometa na letališčih (Bavcon in drugi 1997; Türk 2007, 434–435).⁹⁷

Konvencija je relativno kratka; ima le 16 členov. Kazniva dejanja so opredeljena v 1. členu – od izvršitve nasilnega dejanja zoper osebo, ki je v letalu oz. če bi to dejanje lahko ogrozilo varnost letala, do uničenja letala med letom ali povzročitve škode, ki bi lahko ogrozila varnost

⁹² Higginsova (1997, 25) opozarja še na problem, da v določenih primerih države iz strahu pred povračilnimi ukrepi niti niso hotele ukrepati proti storilcem.

⁹³ Konvencija o zatiranju protipravnih ugrabitev letal, sprejeta 16. decembra 1970, stopila v veljavo 14. oktobra 1971. Leta 2010 je bil sprejet tudi dodatni protokol k tej konvenciji, a ga še ni ratificiralo skupno 22 držav, da bi lahko začel veljati.

⁹⁴ Higginsova (1997, 25) meni, da je bila z uvedbo tovrstne klavzule *aut punire aut dedere*, torej ali kaznuj ali izroči, čeprav izročitev ni bila izrecno predpisana, uvedena največja možnost, da bodo storilci prišli pred roko pravice. Kasneje pa je bilo to načelo še bolj jasno izraženo v Montrealski konvenciji.

⁹⁵ Konvencijo, ki je bila podpisana 23. septembra 1971, veljati pa je začela 26. januarja 1973, je doslej ratificiralo 188 držav.

⁹⁶ Protokol k Montrealski konvenciji je bil podpisan 24. februarja 1988, veljati pa je začel 6. avgusta 1989. Pogodbenic protokola je 172.

⁹⁷ Bavcon (in drugi 1997, 84) sicer opozarja, da ugrabitve letal oz. ogrožanje varnosti zračnega prometa v mednarodnem pravu nima enake teže kot npr. genocid ali vojni zločini. Zato tovrstna dejanja za zdaj tudi še niso uvrščena v pristojnost ICC, ki se ukvarja zgolj z najresnejšimi kršitvami mednarodnega prava. Tako bi bilo tudi vprašanje, ali bi se osumljenca v primeru Lockerbie morda lahko pojavila pred ICC, če bi ta seveda pred tem obstajal. Razen če seveda tega ne bi izrecno zahteval VS OZN.

poleta, vnašanja naprav ali snovi, ki bi lahko uničile letalo ali prizadejale škodo na njem ter uničenja navigacijskih ali komunikacijskih naprav ali motenja njihovega delovanja. Storilci kaznivih dejanj po tej konvenciji so tudi vsi, ki zgolj poskusijo zagrešiti tovrstna dejanja in tudi vsi njihovi pomočniki.

Konvencija v 2. členu definira, kdaj je letalo v fazi leta, kdaj pa v uporabi, v 3. členu pa nalaga državam, da za storilce kaznivih dejanj, opredeljenih v 1. členu, uvede hude kazni.

V 4. členu konvencije je opredeljeno, da se določila konvencije uporabljajo, kadar je zunaj države, v kateri je registrirano letalo, bodisi mesto vzleta ali pristanka letala, bodisi izvršeno kaznivo dejanje po tej konvenciji, bodisi se tam nahaja storilec kaznivega dejanja po tej konvenciji.⁹⁸

Iz teh določil je v 5. členu izvedena *jurisdikcija*. Država pogodbenica te konvencije je tako za pregon storilca pristojna, če je bilo kaznivo dejanje izvedeno na njenem ozemlju oz. zračnem prostoru; če je pri njej registrirano letalo, na katerem je bilo izvršeno kaznivo dejanje; ali če pri njej pristane letalo, na katerem je bilo izvedeno kaznivo dejanje in je storilec še na krovu.

Prav tako konvencija v tem členu vsaki podpisnici predpisuje vzpostavitev *jurisdikcije* nad storilcem kaznivih dejanj po tej konvenciji, če se nahaja na njenem ozemlju ali pa da ga izroči kateri izmed držav, ki imajo osnovno *jurisdikcijo*, opredeljeno v začetku tega člena.

V 6. členu je podrobneje opredeljen tudi postopek – takojšnje prijetje osumljenca in odreditev pripora ter vzpostavitev preliminarne preiskave za vzpostavitev dejstev. Država, ki je prijela osumljenca, mora tudi takoj obvestiti vse ostale zainteresirane države, deliti z njimi vse pomembne informacije in sporočiti, ali ga bo kazensko preganjala ali pa se bo odločila za izročitev.

V 7. členu je obveznost načela *aut dedere aut judicare* še posebej izpostavljena: »Država pogodbenica, v kateri se nahaja domnevni storilec, ga mora, če ga ne bo izročila, brez kakršnekoli izjeme in ne glede na to, ali je bilo dejanje izvršeno na njenem ozemlju, predati svojim pristojnim oblastem za namen kazenskega pregona. Te oblasti pa morajo odločiti enako, kot če bi šlo za resno kaznivo dejanje po njihovem domačem pravu.«

⁹⁸ Če z letalom skupno upravlja več držav, Montrealska konvencija tudi predvideva, da se morajo v skladu z 9. členom dogovoriti, katera bo izvajala *jurisdikcijo* in imela pooblastila države registratorke.

V skladu z določili 8. člena je kazniva dejanja, ki jih opredeljuje ta konvencija, možno šteti kot dejanja, ki omogočajo *ekstradicijo*, četudi med pogodbenicama, ki ju to zadeva, ni dvostranske pogodbe o *ekstradiciji*. Konvencija je lahko pravna osnova, ki to nadomešča, vendar pa je *ekstradicija* osumljenca »lahko omejena tudi z drugimi pogoji, ki jih določa zakonodaja države«, ki ji je bila predana zahteva za izročitev.

Z 10. členom so se pogodbenice zavezale k sprejetju vseh praktičnih ukrepov, da bi preprečevale kazniva dejanja po tej konvenciji, 11. in 12. člen pa še prav posebej določata obveznost držav pogodbenic, da si bodo pri kazenskem pregonu »pomagale v največji možni meri« ter delile relevantne informacije. Če pa pride med njimi do spora glede interpretacije ali izvajanja te konvencije, ki jih ni mogoče rešiti s pogajanjem, pa lahko katerakoli izmed teh držav v skladu s 14. členom konvencije sproži arbitražo. Če v šestih mesecih ne pride do dogovora o organizaciji arbitraže, potem se lahko primer preda ICJ. Vsaka podpisnica sicer lahko ob podpisu izreče rezervacijo, da je to določilo ne obvezuje.

Omeniti sicer velja še Pekinško konvencijo,⁹⁹ ki je leta 2010 nadgradila Montrealsko in je kot nek odgovor na teroristične napade 11. septembra 2001 v ZDA kot kaznivo dejanje opredelila tudi uporabo letal kot orožja in uporabo nevarnih snovi za napad na letala. Za kazniva dejanja je določila tudi tihotapljenje biološkega, kemijskega ali jedrskega orožja. Organizatorji tovrstnih napadov na letala ali letališča tudi ne smejo dobiti zatočišča, že sama grožnja varnosti v letalskem prometu pa lahko sproži kazensko odgovornost. Konvencija sicer še ni stopila v veljavo, ker je še ni ratificiralo zahtevanih 22 držav (OZN 2016).

4.4 Državni terorizem

Montrealska konvencija in njej podobne predstavljajo ustrezno pravno osnovo boja proti mednarodnemu terorizmu in podobnim dejanjem v nasprotju z mednarodnim pravom. Pomagale naj bi premagati nezaupanje med državami v zakonodajo in sodstvo drugih držav. A v prvi vrsti določila teh konvencij slonijo na odgovornosti držav, da preganjajo storilce. Ne predvidevajo pa, da za kršitvijo stoji država oz. da je storilec mednarodno kaznivo dejanje zagrešil s podporo ali vsaj toleranco svoje države. Tako teorija kot praksa kažeta, da v tem primeru notranja oblast po notranjem pravu ni zmožna zagotoviti zadostnega varstva vrednotam, ki so mednarodnopravno varovane. V takšnih primerih ni mogoče pričakovati, da

⁹⁹ Konvencija o zatiranju protipravnih dejanj proti mednarodnemu civilnemu letalstvu, sprejeta 10. septembra 2010.

bodo te storilce kazensko preganjale ravno tiste države, ki so jih ukazale izvršiti (Bavcon in drugi 1997, 34–68).¹⁰⁰

V tovrstnih primerih je pogosto govora o *državnem terorizmu*. A pri tem je treba biti previden. Če namreč neka država z raketami napade drugo državo, da jo prisili v nekaj, je to sicer mednarodni delikt, morda dejanje vojne, ni pa to samo po sebi terorizem, kot če na primer te rakete izstreli posameznik ali skupina. Zajemanje talcev, ugrabitve letal, atentati, bombni ali strelski napadi so običajno hitro ocenjeni za teroristična dejanja. Vendar ni že vsako tovrstno dejanje ali grožnja terorizem kar samo po sebi. Treba je biti pozoren tako na cilje kot metode, pa tudi akterje,¹⁰¹ ki so za nekoga lahko heroji, za druge pa teroristi (Higgins 1997, 15–16; Bassiouni 2015, 388; Lizardo 2015, 97).

Enotne definicije, kaj vse je teroristično dejanje, sicer ni – ne v mednarodnem pravu ne v znanosti. Kot predlagata Higgins in Flory (1997, xi), gre za nasilno dejanje ali za grožnjo z uporabo sile izven vojnega časa, uperjeno proti nevojaškim ciljem za doseganje določenih političnih ciljev. Podobno definirata tudi Kocjančič in Prezelj (2015, 299): »Metodika terorizma vključuje doseganje političnih ciljev z uporabo nasilja, medtem ko posledice zajemajo predvsem povzročanje človeških žrtev, strah pri žrtvah in širšem občinstvu, materialno škodo, spodbijanje načel pravne države ter drugih temeljnih načel, na katerih gradijo sodobne demokracije.« Lizardo (2015, 93) pa dodaja, da je glavni cilj teroristov »povzročanje ali širjenje občutka 'terorja' oz. splošne psihološkega trpljenja pri žrtvah za doseganje politično-ideoloških namenov«. Odločujoči faktor pri izbiri cilja teroristov je običajno vedno neka država, ki jo predstavljajo žrtve terorističnega napada (Lizardo 2015, 102).

¹⁰⁰ Zato je za preganjanje tovrstnih dejanj že po naravi lahko pristojna edino mednarodna skupnost. Vendar pa je to v praksi pogosto težko izvedljivo, saj je to pogosto povezano z izročevanjem storilcev mednarodnemu kazenskemu sodišču (bodisi ICC bodisi kakemu *ad hoc* sodišču, kot je na primer haaško Mednarodno sodišče za vojne zločine na ozemlju nekdanje Jugoslavije) in s sankcioniranjem držav, če tega nočejo storiti. Pri tem imajo največjo težo in pomen interesi, politični odnosi in razmerja sil med glavnimi akterji v mednarodni skupnosti. Problem tako ni toliko v inkriminaciji tovrstnih dejanj, ampak predvsem v sankcioniranju (Bavcon in drugi 1997).

¹⁰¹ Predvsem glede akterjev je bilo v ospredju razprav o pravni definiciji terorizma v GS OZN v 90. letih 20. stoletja vprašanje narodnoosvobodilnih gibanj, ki da bi lahko uporabljala določene metode, ki so na prvi pogled čisti terorizem. Izrael je npr. oporekal, da bi na ta način razlikovali med dovoljenim in prepovedanim terorizmom, predvsem zahodne države pa so opozarjale, da bi to lahko pomenilo, da so dejanja teroristov lahko v določenih primerih upravičena, kar ne more biti sprejemljivo. Na koncu je prevladalo, da čeprav je pravica do samoodločbe narodov v središču načel OZN, pa to ne more upravičevati terorističnih dejanj (Higgins 1997, 17–18, Hassan 2016, 12–13).

Zgodovinsko gledano je bila država tista, ki je 'terorizirala' prebivalce lastne ali druge države. Začelo se je v obdobju francoske revolucije z izvajanjem terorja nad političnimi nasprotniki revolucije. Kasneje se je tovrstno pojmovanje razširilo na širjenje panike in groze s strani avtoritarnih in opresivnih režimov. Šele sčasoma pa se je začelo poimenovanje terorizem uporabljati za dejanja, ki jih izvajajo nedržavni akterji – sprva uporniki, vstajniki, revolucionarji in borci za neodvisnost ter v zadnjem obdobju tudi in predvsem islamski skrajneži (Hassan 2016, 6–7).¹⁰²

Ravno tu pa pride do pomembnega razlikovanja in težav pri opredeljevanju, kaj je terorizem in kaj ni. Posamezniki in nedržavne skupine namreč po mednarodnem pravu nimajo pravice, da se zatečejo k uporabi nasilja, kot jo ima država. In ko država stori nasilje nad drugo, je to lahko vojno dejanje, medtem ko nedržavni akterji običajno niso priznani kot pravi partner v interakciji mednarodne skupnosti držav (Bassiouni 2015, 394; Lizardo 2015, 102).¹⁰³

Definiranje terorizma kot posebnega zločina v mednarodnem pravu sicer morda niti ni potrebno, saj je večina dejanj, ki jih sodobno mednarodno pravo označuje kot teroristična, že opredeljenih za kaznivo dejanje v nacionalnih zakonodajah, kot npr. umor ali pa ugrabitev. Ko so se teroristi 11. septembra 2001 z letali zaleteli v stolpnici v New Yorku in v Pentagon, je bila ugrabitev letal, uboj vseh ljudi na njih in vseh ljudi na tleh kaznivo tudi po ameriškem kazenskem pravu. Poleg tega je veliko dejanj, ki bi jih opisali kot teroristična, kaznivih tudi v skladu z mednarodnim humanitarnim pravom, ki ureja pravila med oboroženimi spopadi. (Bassiouni 2015, 388–389; Hassan 2016, 7–8).¹⁰⁴

Terorizem je bil sicer na dnevnem redu razprav že v Ligi narodov, ki je leta 1937 naredila velik korak proti mednarodni prepovedi terorističnih dejanj z mednarodno konvencijo za preprečevanje in kaznovanje terorizma. Konvencija je bila sicer sprejeta, a nikoli ni začela veljati (OZN 2016).

GS OZN je potem v 70. letih 20. stoletja začela terorizem označevati kot veliko grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. Ključni dogodek je bil napad na olimpijske igre v Münchnu

¹⁰² Zanimivo sicer, kako je zlasti v medijih neko dejanje hitro prepoznano kot teroristično, spet drugo pa le kot 'množični poboj'. Lep primer je npr. takojšnja označba islamskih skrajnežev za teroriste, medtem ko je norveški desničarski skrajnež Anders Breivik, ki je leta 2011 ubil 77 ljudi, kljub svojemu političnemu manifestu označen le za množičnega morilca, čeprav bi njegovo dejanje zlahka označili za terorizem.

¹⁰³ Lizardo (2015, 102) pri tem opozarja, da je tudi ameriški predsednik George Bush mlajši po napadih 11. septembra 2001 razglasil vojno proti terorizmu, ne pa tudi proti Al Kaidi kot nedržavenemu elementu.

¹⁰⁴ Hassanova (2016, 8) kot primer navaja ameriško poimenovanje za afganistanske talibane, ki so bili sprva borci za svobodo proti sovjetski okupaciji, po 11. septembru 2001 pa so hitro postali teroristi.

leta 1972. Ustanovljen je bil tudi *ad hoc* odbor za terorizem. Leta 1986 je GS OZN v svoji resoluciji 40/61 jasno kot kazniva dejanja obsodila »vsa dejanja, metode in prakse terorizma, ne glede na to, kje in kdo jih izvrši« (Bavcon in Korošec 2012, 267; Hassan 2016, 11).

Pomembno prelomnico pri definiranju državnega terorizma je pomenil prav primer Lockerbie, saj je bil prvi, ki je nakazal, da terorizem nima meja in ga ni mogoče reševati zgolj kot vprašanje nacionalnega prava, ampak da gre za eno najhujših groženj mednarodnemu miru in varnosti (Švarc 2011, 121–122; Hassan 2016, 7). Že v obtožnici proti obema libijskima agentoma je navedeno dejanje terorizma. ZDA, Velika Britanija in Francija pa so nato v skupnem besedilu poudarile, da so države odgovorne za teroristično dejanje, »ko neposredno sodelujejo v terorističnih dejanjih ali ko posredno teroristom zagotavljajo zatočišče, območje za urjenje, jih oborožujejo, financirajo ali kakorkoli ščitijo«. Tovrstne države so odgovorne pred ostalimi državami in pred mednarodno skupnostjo (Higgins 1997, 21).

S terorističnimi napadi 11. septembra 2001 v ZDA je sicer nastala obsežna dodatna dejavnost pod vodstvom VS OZN, ki je potrdil, da je terorizem ogrožanje mednarodnega miru in varnosti. Z resolucijo 1373, sprejeto na podlagi VII. poglavja UL OZN, je uvedel sistem poročanja vseh članic OZN o protiterorističnih dejavnostih in med drugim posebej izpostavil, da se tudi pomoč in dajanje zatočišča teroristom štejeta za teroristično dejavnost. Terorizem tako ni zgolj teroristični napad, ampak obsega tudi »izvajanje, načrtovanje, organiziranje ter podpiranje nasilnih dejavnosti«, kar v bistvu predstavlja večji del terorističnih aktivnosti (Türk 2007, 350; Kocjančič in Prezelj 2015, 299).

Po mnenju Bassiounija (2015, 389–390) je sicer pomembneje, da se države posvetijo predvsem krepitvi mednarodnih mehanizmov in meddržavnega sodelovanja v boju proti mednarodnim terorističnim dejanjem, ki jih posebej opredelijo v posameznih mednarodnih konvencijah, kakršna je recimo Montrealska.

Skupno je mednarodna skupnost od leta 1963 sprejela 14 univerzalnih mednarodnih konvencij in štiri dodatne protokole k tem konvencijam, ki naj bi preprečevali teroristična dejanja.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Gre za že omenjene Tokijsko, Haaško, Montrealsko in Tokijsko konvencijo na področju varnosti v letalskem prometu ter pripadajoča dva dopolnilna protokola; za Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju kaznivih dejanj proti mednarodno zaščitenim osebam (1973); Mednarodno konvencijo proti zajemanju talcev (1979); Konvencijo o fizičnem zavarovanju jedrskega materiala (1980); Konvencijo o preprečevanju kaznivih dejanj zoper varnost v pomorskem prometu (1988), dopolnim protokolom ter protokolom za preprečevanje kaznivih dejanj zoper varnost na fiksnih ploščadih na kontinentalni polici; Konvencijo o označevanju plastičnih eksplozivov za namene odkrivanja (1991); Mednarodno konvencijo za preprečevanje terorističnih bombnih

Kljub vsem pomislekom teoretikov pa se nadaljujejo pogajanj o sklenitvi celovite konvencije o mednarodnem terorizmu (OZN 2016).

Ta konvencija naj bi okrepila obstoječe protiteroristične instrumente in predvsem ponovno podkrepila temeljna načela boja proti terorizmu – kriminalizacijo terorističnih dejanj ter poziv h kazenskemu pregonu ali izročitvi osumljencev terorističnih dejanj. Prav tako naj bi se odpravile možnosti izjem za opredelitev tovrstnih kaznivih dejanj na političnih, filozofskih, ideoloških, rasnih, etničnih, verskih ali podobnih osnovah. Ta konvencija pa naj bi države pozvala k okrepljenemu sodelovanju, izmenjavi informacij in nudenju vzajemne pomoči z namenom preprečevanja, preiskovanja in pregona terorističnih dejanj (OZN 2016).

Ko govorimo o državnem terorizmu, nosi država odgovornost ne le, ko je neposredno vpletena v teroristično dejanje, kot je bilo to v primeru Lockerbie, pač pa tudi, ko posredno daje zatočišče teroristom, ko ne naredi ničesar proti njim, tudi morda zaradi pomanjkljivega izvajanja učinkovite oblasti na svojem ozemlju. S tem pa se potem odpre možnost vojaškega posredovanja proti taki državi kot obliki samoobrambe oz. kolektivne samoobrambe, kot jo dopušča UL OZN v 51. členu.¹⁰⁶ To pa, kot se kaže z vojno proti terorizmu, dobiva zagon v primerjavi s pravnim ukrepanjem proti teroristom (Švarc 2011, 134–138; Hassan 2016, 22–25).

Bassiouni (2015, 393) v terorizmu sicer vidi tudi začetek novega zgodovinskega cikla. Kljub grozodejstvu, ki ga terorizem prinaša, je po njegovem mnenju to še vseeno manj škodljivo kot pa vojne, ki prinašajo neprimerno večje uničenje. »Eno samo bombardiranje med drugo svetovno vojno ali vietnamsko vojno je povzročilo več škode in uničenja kot posledice terorizma v zadnjega četrta stoletja,« meni.

4.5 Pooblastila VS OZN

Eden temeljnih ciljev OZN je »varovati mednarodni mir in varnost ter v ta namen izvajati učinkovite kolektivne ukrepe, da se preprečijo in odvrnejo grožnje miru in da se zatrejo agresivna dejanja ali druge kršitve miru, in si prizadevati, da se mednarodni spori ali pa situacije, ki bi utegnile privedi do kršitev miru, zgladijo ali uredijo z mirnimi sredstvi in v

napadov (1997); Mednarodno konvencijo za preprečevanje financiranja terorizma (1999) ter Mednarodno konvencijo za preprečevanje dejanj jedrskega terorizma (2005) (OZN 2016).

¹⁰⁶ Tak primer je bilo npr. vojaško posredovanje proti Afganistanu po terorističnih napadih 11. septembra v ZDA, ki ga je VS OZN istega leta odobril z resolucijami 1368 in 1373, sicer z besedami, da »dovoljuje sprejemanje potrebnih korakov za preprečitev izvajanja terorističnih dejanj«, potem ko talibanski režim ni predal Osame bin Ladna (Hassan 2016, 23–35).

skladu z načeli pravičnosti in mednarodnega prava« (UL OZN, 1. člen). Vsi člani pa bi morali vestno in pošteno izpolnjevati obveznosti, ki so jih prevzeli v skladu z UL OZN, in se vzdržati grožnje oz. uporabe sile proti kaki drugi državi (2. člen).

Članice so se v UL OZN tudi obvezale, da bodo izvrševale odločbe VS OZN (25. člen), obveznosti iz UL OZN pa tudi prevladujejo nad katerimkoli drugim meddržavnim dogovorom (103. člen). Pravilo o prednosti, ki jo imajo obveznosti iz UL OZN pred vsemi drugimi pogodbenimi obveznostmi, pa daje tudi pristojnost VS OZN, da sprejema obvezujoče odločitve. Obvezujoči sklepi VS OZN na podlagi UL OZN imajo torej prednost pred pogodbenimi obveznostmi držav. Izjema so le kogentne norme mednarodnega prava in seveda določila UL OZN, ki jih VS OZN ne more spremeniti in mora sprejemati odločitve znotraj teh okvirov (Türk 2007, 329–330; Moeckli in Fasel 2016, 12–15).¹⁰⁷

Jedro pristojnosti VS OZN tvorita dve veliki skupini vprašanj: mirno reševanje sporov (VI. poglavje) in akcija v primeru ogrožanja miru, kršitev miru in agresivnih dejanj (VII. poglavje). Tema skupinama vprašanj ustrežata tudi dva temeljna tipa odločitev. V primeru mirnega reševanja sporov sme VS OZN dati priporočilo za miroljubno reševanje spora (38. člen), v primeru ogrožanja miru, kršitev miru ali agresivnih dejanj pa sme bodisi dati priporočila bodisi odrediti obvezujoče ukrepe (39. člen) (Türk 2007, 343–344).

Po VII. poglavju UL OZN ima torej VS OZN nalogo reševati spore med državami članicami in v kolikor bi ti spori lahko prerasli v grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, tudi sprejemati primerne ukrepe za izvršitev njegovih odločb (UL OZN, 39., 40. in 41. člen).¹⁰⁸ Te odločitve mora spoštovati in uresničevati vsaka članica OZN, v določenih primerih pa tudi nečlanica organizacije. UL OZN sicer nikjer podrobneje ne določa, kaj pravzaprav predstavlja osnovo za kršitev mednarodnega miru in varnosti, VS OZN pa je v svojih odločitvah o tem, ali gre za spore, ki ogrožajo mednarodni mir in varnost oz. predstavljajo dejanje agresije, povsem samostojen in avtonomen.¹⁰⁹ Generalna skupščina OZN ali pa posamezna država članica (pa tudi nečlanica) lahko VS OZN praviloma zgolj opozorijo na neko situacijo ali

¹⁰⁷ Moeckli in Fasel (2016, 12–16) sicer med možnimi omejitvami delovanja VS OZN ob kogentnih normah, UL OZN in pooblastilih po UL OZN navajata tudi, da je ta poveljni organ OZN vezan tudi na spoštovanje človekovih pravic oz. predvsem Splošne deklaracije človekovih pravic iz leta 1948. Prav tako med omejitve, ki jih mora pri sprejemanju odločitev upoštevati VS OZN, navajata splošna pravna načela in obče pravo. VS OZN tako, čeprav ni pravno telo, mora delovati znotraj določenih pravnih okvirov.

¹⁰⁸ 41. člen UL OZN kot možne oblike sankcij predvideva popolno ali delno prekinitve ekonomskih odnosov in železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih, in drugih komunikacijskih sredstev ter pretrganje diplomatskih odnosov.

¹⁰⁹ Tudi omejitve, da se OZN ne sme vmešavati v zadeve, ki sodijo v notranje pristojnosti držav, v primeru odločanja po VII. poglavju ne velja (UL OZN, 2. člen, 7. točka).

spor, ki bi lahko ogrozil mednarodno stabilnost, VS OZN pa se potem odloči, ali bo in kako bo ukrepal (Aoude 1997, 10; Plachta 2001, 130).

Članice VS OZN se tudi za vsak primer posebej odločajo, v katerih elementih ogroža mednarodno stabilnost. Enkrat je nek spor lahko grožnja mednarodnemu miru in varnosti, spet drugič pa podoben spor ni. In to določanje, ali spor pomeni kršitev mednarodnega miru in varnosti, je povsem v pristojnosti odločanja VS OZN. Le v redkih primerih, ko je VS OZN blokiran, lahko o vprašanih mednarodnega miru in varnosti z obvezujočimi odločitvami razpravlja tudi GS OZN (npr. resolucija GS OZN združeni za mir – *united for peace*),¹¹⁰ načeloma pa VS OZN ni ne pravno ne politično obvezan spoštovati nobenih resolucij ali smernic, ki jih poda GS OZN (UL OZN).

Odločitve VS OZN glede tega, ali neka situacija oz. spor ogroža mednarodni mir in varnost, so v prvi vrsti politične odločitve, saj k tej presoji ni zavezan z jasnimi pravnimi pravili. Lep primer za to je ravno primer Lockerbie, ki ga je VS OZN označil za teroristično dejanje, ki ogroža mednarodni mir in varnost. Toda to ni bilo prvo teroristično dejanje na sploh. Tovrstni primer je že omenjeni bombni napad na diskoteko La Belle v zahodnem Berlinu, ki so ga prav tako zagrešili Libijci, a ga VS OZN ni eksplicitno označil kot teroristični napad, ki ogroža mednarodni mir in varnost. Sploh ga ni obravnaval, tako kot tudi ne ameriškega povračilnega ukrepa (Aoude 1997, 10).

VS OZN je sicer v času po koncu hladne vojne večkrat uporabil pristojnosti po VII. poglavju UL OZN in dal svojim ukrepom prisilno naravo. Uvedene so bile različne vrste ekonomskih sankcij (npr. proti Iraku) ali pa ciljno usmerjene sankcije na določeno dejavnost, kamor npr. spada tudi prepoved letalskega prometa nad Libijo, za katero je obstajal utemeljen sum, da podpira terorizem (Türk 2007, 347; Omerović 2008, 144; Švarc 2011, 121).

Praksa sankcij je sicer pokazala, da preširoko zasnovane sankcije praviloma ne dosežejo nameravanega učinka in lahko povzročijo humanitarne probleme, medtem ko so ciljno usmerjene sankcije (npr. prepovedi potovanja ali trgovanja z orožjem) na splošno bolj učinkovito sredstvo kot splošne ekonomske sankcije, meni Türk (2007, 347).

¹¹⁰ Gre za *de facto* revizijo UL OZN iz leta 1950, s katero so se povečale pristojnosti GS OZN v primeru paralize OZN zaradi blokavske delitve (Benko 1997, 266).

Poudariti je sicer treba, da imajo odločitve VS OZN naravo priporočil, četudi gre za prisilne ukrepe po VII. poglavju UL OZN, ki so pravno obvezujoči. VS OZN namreč ni pravosodni organ in nima pristojnosti izrekanja obvezujočih sodb (Türk 2007, 346).

Po drugi strani pa tudi ni nobene nadoblasti, ki bi presojala, ali so sklepi VS OZN – ki so kot rečeno pravno obvezujoči – tudi v skladu z obstoječim mednarodnim pravom. Možnosti sodne preverbe odločitev VS OZN, da bi torej sodišče lahko izničilo njegovo odločitev, formalno ni. ICJ je pristojen za podajanje »svetovalnega mnenja o vsakem pravnem vprašanju«, za katero bi ga zaprosila VS OZN ali GS OZN (UL OZN, 96. člen). Lahko pa ICJ o pravni primernosti odločitev VS OZN razsoja posredno, ko odloča o primeru, ki mu ga sicer poverijo države, a je o njem odločal tudi VS OZN. Tak je bil npr. tudi primer Lockerbie, ki pa na koncu kljub vsemu ni dal odgovora o tem, ali je bila odločitev VS OZN v skladu z mednarodnim pravom ali ne (Škrbec 2010, 45–46; Moeckli in Fasel 2016, 18–19).¹¹¹

¹¹¹ Na podoben način je Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije v primeru Tadić podrobno presojalo legalnost resolucije VS OZN, s katero je bilo ustanovljeno in jo na koncu potrdilo kot pravno pravilno. Podobno je ugotovilo tudi Mednarodno kazensko sodišče za vojne zločine v Ruandi v primeru Kanyabashi. Še največ moči za presojanje kake odločitve VS OZN ima ICC, ki se mora izreči o pristojnosti in presoditi, ali je morebitna napotitev nekega primera s strani VS OZN v skladu z določili Rimskega statuta, vendar naj bi tudi tu šlo predvsem za formalnosti v smislu, ali je VS OZN sprejel resolucijo o napotitvi primera na pravilen način ipd. (Moeckli in Fasel 2016, 19).

5 MED TEORIJO IN PRAKSO

Glede na opisane institute in mehanizme mednarodnega prava je bila pravna pot reševanja primera Lockerbie začrtana zlasti z Montrealsko konvencijo. Osumljenca za uničenje leta Pan Am 103 nad škotskim Lockerbiejem bi morala končati bodisi na britanskem bodisi ameriškem sodišču, glede na to, da je letalo strmoglavilo na Škotskem oz. da je bilo ameriško in da je bila večina potnikov Američanov. Do njune izročitve britanskemu oz. ameriškemu pravosodju bi zagotovo prišlo, če bi bila v katerikoli drugi državi kot Libiji.¹¹² Teoretično pa bi ZDA in Velika Britanija morda pristali tudi na sojenje v kaki drugi državi, ki bi se po načelu *aut dedere aut judicare* odločila za slednjo možnost, torej lastno sojenje. Čeprav bi bilo to spet prvovrstno politično vprašanje, pa dvomim, da bi jima uspelo doseči sankcije v VS OZN proti tej tretji državi, ki bi si sama drznila soditi napadalcema na let Pan Am 103.

A ker sta bila Al Megrahi in Fhimah kot agenta libijske tajne službe v času objave obtožnice v domači državi, ki se je, kot je opisano v 2. poglavju, otepala številnih obtožb podpiranja mednarodnega terorizma in ni veljala za ugledno članico mednarodne skupnosti, je bilo jasno, da bo ta teoretična pot v skladu z obstoječimi mednarodnopravnimi pravili težko uresničena. Kljub temu se je Libija podala natanko po tej poti.

5.1 Pravna opredelitev problema

Na hitro torej ponovimo dejstva iz primera Lockerbie in jih primerjamo s teoretičnim konceptom, opredeljenim v 5. poglavju.

Preiskava (AAIB 1990, 54) je ugotovila, da je 21. decembra 1988 uničenje letala Pan Am 103 nad škotskim Lockerbiejem »neposredno zakrivila detonacija improvizirane eksplozivne naprave«. Lahko ugotovimo, da gre za kaznivo dejanje uničenja letala med letom, ki je kaznivo dejanje po Montrealski konvenciji (1.b člen). Dejanje lahko opredelimo tudi kot kaznivo dejanje proti mednarodni skupnosti kot celoti, ne zgolj kot kaznivo dejanje z elementom tujine.

Tožilstvi ZDA in Velike Britanije sta 14. novembra 1991 izdali obtožnici oz. nalog za aretacijo dveh Libijcev, Al Megrahija in Fhimaha, domnevno članov libijske tajne službe. V skladu z nacionalnimi zakonodajami sta bila obtožena načrtovanja umora, umora in kršenja

¹¹² Glede na tedaj slabe odnose Libije s praktično vsem svetom, je malo verjetno, da bi dobila kje zatočišče, razen morda v kakem Iranu, ki je bil prav tako »smrtni sovražnik« ZDA. A to so že špekulacije.

pravil varnosti v letalskem prometu ter dejanja terorizma. Obtožnico in nalog za njuno aretacijo sta državi naslovili na države članice Interpola, čigar članica je tudi Libija (Aoude 1997; Higgins 1997; Škotsko sodišče na Nizozemskem 2001; Boyd Judson 2005).

Oba osumljenca sta bila v času izdaje tiralice v Libiji in libijske oblasti so ju po pravilih Interpola tudi aretirale. Libijsko pravosodje je nato sprožilo tudi lastno preiskavo in izrazilo pripravljenost sodelovanja z ZDA oz. Veliko Britanijo (Aoude 1997; Boyd Judson 2005, 80). Libija je na ta način tudi sporočila, da namerava izvajati *jurisdikcijo* nad osumljencema.

Vendar pa sta Velika Britanija in ZDA, ki bi glede na določila 5. člena Montrealske konvencije prav tako lahko zahtevali *jurisdikcijo* v primeru,¹¹³ na Libijo 27. novembra naslovili skupno izjavo, v kateri sta zahtevali izročitev obeh osumljencev, da bi jima sodili na britanskih oziroma ameriških tleh. Zahtevali sta tudi, da Libija prizna odgovornost za dejanja svojih agentov, razkrije vse, kar ve o dejanju, in plača ustrezno odškodnino (Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005, 80).

Kot omenjeno, so predmet mednarodnega kazenskega prava posamezniki, ne pa države (Bavcon in drugi 1997, 62–65; Türk 2007, 280–295). S pripisom osebne odgovornosti za napad dvema osumljencema je bilo to torej storjeno. Libija se (deklarativno) tudi ni izmikala temeljnemu vodilu kazenskega prava – inkriminaciji kaznivega dejanja in kazenskemu pregonu osumljencev, saj je omenjeno dejanje kaznivo tudi v libijski nacionalni zakonodaji. Potrdila pa je tudi stališče Türka (2007, 185), da države zelo nerade sprejemajo kakršnokoli obliko internacionalizacije pri izvajanju kazenskega prava.

Potrdilo se je tudi, da je vprašanje določanja *jurisdikcije* zelo zapleteno vprašanje. In v primeru Lockerbie je bilo ravno to vprašanje v središču zapleta, saj ZDA in Velika Britanija nista zaupali v pravosodje Libije in sta zato zahtevali lastno *jurisdikcijo*. S tem se je odprlo tudi vprašanje hierarhije jurisdikcij, o čemer govori Plachta (2001, 130), a mednarodno pravo tu odgovora ni ponujalo.

Ker je sicer šlo, kot smo že ugotovili, za kaznivo dejanje proti celotni mednarodni skupnosti, bi torej morala veljati univerzalna *jurisdikcija* in bi bila za kazenski pregon osumljencev lahko pristojna vsaka država, v kateri bi se znašla. To konec koncev kot možnost v 5.c členu

¹¹³ Kaznivo dejanje je bilo storjeno v zračnem prostoru torej nad ozemljem Velike Britanije, letalo pa je bilo registrirano v ZDA. Slednje so *jurisdikcijo* zahtevale tudi na podlagi prizadetih interesov, saj je bila večina žrtev Američanov. A po drugi strani sta bila osumljenca v času obtožnice v Libiji, ki bi v skladu s 5. členom Montrealske konvencije torej prav tako imela možnost *jurisdikcije*.

predvideva tudi Montrealska konvencija, ki bi morala biti tudi poglavitni mednarodnopravni vir v primeru; nobeni drugi pravni viri niso bili bolj relevantni oz. bolj specifični od te konvencije, ki je v času kaznivega dejanja veljala in katere pogodbenice so bile vse tri vpletene države.¹¹⁴ Najbolj problematično za ZDA in Veliko Britanijo pa je bilo pri tem izpolnjevanje konvencije *in bona fide*, torej v dobri veri, kar je, kot opozarja Türk (2007, 59), eno ključnih načel mednarodnega pravnega sistema.

Vendarle pa je treba izpostaviti, da sta ZDA in Velika Britanija vseskozi sledili temeljnim načelom mednarodnega kazenskega prava, ki jih je določila ILC (1950) – ob vzpostavitvi individualne odgovornosti sta vztrajali pri tem, da je osumljencema treba soditi, torej da imata pravico do poštenega sojenja o dejanskih in pravnih vprašanjih. Čeprav se je sumilo, da sta bila samo izvršitelja dejanja na ukaz vlade, pa to ni izključevalo njune kazenske odgovornosti. Očitno pa tožilstvi ZDA in Velike Britanije nista uspeli zbrati dovolj dokazov, da bi lahko sprožili pregon tudi proti načrtovalcem tega kaznivega dejanja.

Sta pa zato zahtevali od Libije, da prizna odgovornost za dejanje in povrne ustrezno odškodnino. In kot izpostavljata Türk (2007, 294–296) in Hassanova (2016, 33–34), lahko države proti državi, ki je odgovorna za mednarodni delikt, uporabijo protiukrepe, da bi na ta način dosegle njeno ravnanje v skladu z obveznostmi.

5.2 Libijski argumenti za *aut judicare* v domovini

Kot rečeno, sta Velika Britanija in ZDA odrekli možnost, da bi imela *jurisdikcija* tudi Libija, saj sta bila osumljenca libijska uslužbenca tajne službe in sta po vsej verjetnosti delovala v imenu države, ki jima zato ne more pravično soditi. Edina možnost za ZDA in Veliko Britanijo je bila *ekstradicija* obeh osumljencev.

A Libija je izročitev zavrnila, ker da nima sklenjenega sporazuma o *ekstradiciji* ne z Veliko Britanijo ne z ZDA, prav tako pa da bi bilo v nasprotju z libijsko ustavo, če bi svoja državljana izročila na sojenje tujemu sodišču (Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005, 80).

Glede *ekstradicije* libijska pravna ureditev, ki je mešanica evropskega kontinentalnega pravnega sistema s prvinami islamskih zakonskih običajev (Aoude 1997), ne pušča nobenih

¹¹⁴ ZDA so Montrealsko konvencijo ratificirale 1. novembra 1972, Velika Britanija 25. oktobra 1973, Libija pa 19. februarja 1974.

večjih dvomov in je povsem jasna. Se tudi ne razlikuje od pravne ureditve tega vprašanja v večini drugih držav. Glede na proceduro izročanja osumljencev kaznivih dejanj, opredeljeno v libijskem kazenskem zakoniku, si Libija pridružuje suvereno pravico, da sodno preganja lastne državljane, v kolikor jih prime na lastnem ozemlju, ter da ne izroča lastnih državljanov tujim pravosodnim organom. Libija lahko tudi sodi libijskemu državljanu za kazniva dejanja, ki jih je osumljenec zagrešil v tujini, če se in ko se ta osumljenec vrne v domovino. Kot zatrjuje Aoudejeva (1997), v libijski pravni praksi dotlej še ni bilo primera, ki bi bil v nasprotju s temi določili kazenskega zakonika, torej do primera Lockerbie še noben Libijec ni bil izročen tujemu sodišču.

Kot omenjeno, je predpogoj za kakršnokoli izročanje osumljencev kaznivih dejanj sklenjen sporazum o *ekstradiciji* osumljencev kaznivih dejanj, bodisi dvo- bodisi večstranski tovrstni sporazum in pravna praksa držav kaže, da osumljence kaznivih dejanj izročajo praviloma zgolj na podlagi medsebojnih sporazumov (Krapac 1997, 152).

V primeru Lockerbie sicer res ni obstajal noben dvostranski sporazum o *ekstradiciji* med Libijo in Veliko Britanijo ali ZDA, a je v skladu s 1. odstavkom 8. člena Montrealske konvencije mogoče kot ekstradibilna dejanja šteti tudi kazniva dejanja, ki so predmet te konvencije, v skladu z 2. odstavkom tega člena pa je Montrealska konvencija lahko ustrezna pravna osnova za *ekstradicijo* osumljencev. Ker so bile vse tri vpletene države pogodbenice Montrealske konvencije, lahko zatrdimo, da je ta konvencija ponudila ustrezen pravni okvir, da bi lahko prišlo do *ekstradicije* obeh osumljencev državam, ki sta izkazovali pristojnost v primeru, torej ZDA ali Veliki Britaniji.

Vendar pa se je Libija sklicevala tudi na 7. člen Montrealske konvencije, ki po načelu *aut dedere aut judicare* predvideva možnost izročitve ali sojenja osumljencema. Libija je šla pri interpretaciji Montrealske konvencije še dlje, in sicer da je izročitev možna šele, če se država odloči, da ne bo izvajala sodnega pregona osumljencev. Ker pa se je Libija odločila za možnost *aut judicare*, torej sojenje, ne more biti njeno ravnanje v nasprotju z mednarodnim pravom (Montrealsko konvencijo); nasprotno, tako je ravnanje Velike Britanije in ZDA, je trdila Libija v zagovoru, ki ga je kot pritožbo kasneje poslala tudi na ICJ (1992a).

Libija je v tem svojem zagovoru zatrnila, da je spoštovala vso proceduro, ki jo predpisuje Montrealska konvencija.¹¹⁵

- V skladu z 2. odstavkom 5. člena konvencije je prevzela odgovornost, da bo proti obema osumljencema kaznivega dejanja, opisanega v 1. členu te konvencije, uvedla kazenski postopek.
- V skladu s 1. odstavkom 6. člena konvencije so libijske oblasti zagotovile, da bosta oba osumljenca prisotna v kazensko-pravnem postopku. Oba osumljenca so priprli.
- V skladu z 2. odstavkom 6. člena konvencije so uvedli preliminarno preiskavo dejstev v primeru, v skladu s 4. odstavkom 6. člena pa so o tem, da sta oba osumljenca v priporu, obvestili tudi obe zainteresirani državi in, kot predvideno, nakazali, da nameravajo izvajati *jurisdikcijo* v primeru.
- Po interpretaciji Libije ima država, v kateri je osumljenec kaznivega dejanja po Montrealski konvenciji, v skladu z načelom *aut dedere aut judicare*, zapisanem v 7. členu te konvencije, prosto izbiro, ali mu bo sodila ali ga bo izročila, mora pa se odločiti za eno od teh možnosti.
- 2. odstavek 8. člena Montrealske konvencije sicer določa, da je ta konvencija »lahko ena od možnosti za pravno osnovo izročanja osumljencev kaznivih dejanj po tej konvenciji«, če država za izročitev osumljenca zahteva obstoj sporazuma o *ekstradiciji*. Ta odstavek določa tudi, da mora tovrstna *ekstradicija* spoštovati tudi druge pogoje iz nacionalne zakonodaje. Libija je ta določila interpretirala na način, da v primeru, če se odloči za sojenje osumljencema, ni obvezana k njuni izročitvi.
- V skladu s 1. odstavkom 11. člena konvencije je Libija britanske in ameriške oblasti zaprosila tudi za relevantno pravno pomoč, da bi lahko nadaljevala preiskavo. Kot pravi omenjeni člen, naj si »države pogodbenice namenijo kar največjo pomoč glede kazenskih postopkov«, ki potekajo, pri čemer je treba upoštevati zakonodajo države, ki je za tako pomoč zaprosila. Libijsko stališče je bilo, da bi ZDA in Velika Britanija zaradi tega člena morale sodelovati z Libijo in sprejeti dejanja, ki jih je Libija pri preiskavi primera že storila.¹¹⁶

¹¹⁵ Argumenti so zbrani v pritožbi Libije na ICJ (1992a), o njih pa sicer pišejo tudi drugi avtorji (prim. Aoude 1997; Higgins 1997; Plachta 2001).

¹¹⁶ Libijsko sodišče je sicer februarja 1992 pripravilo tudi nekakšno predstavo sojenja Al Megrahiju in Fhimahu, ki sta se na sodišču pojavila le za nekaj minut, nato pa je bila obravnava preložena. Libijski sodnik je tedaj pojasnil, da Velika Britanija in ZDA zavračata izročitev pomembnih dokazov, kot so npr. podatki črnih skrinjic in podobno, zato obtoženima ne morejo soditi. Je pa ta sodnik tedaj že nakazal tudi možno pot rešitve, da bi obtožena dobila pravično sojenje v nevtralni državi pod mednarodnim nadzorom (Boyd Judson 2005, 80).

- Ker se vse tri vpletene države niso mogle sporazumeti glede uporabe in interpretacije Montrealske konvencije, je Libija v skladu s 1. odstavkom 14. člena zahtevala arbitražo. Nato je prav tako v skladu s tem členom primer predala v presojo ICJ, ker da sta ZDA in Velika Britanija predlog o arbitraži zavrnila. Toda ameriško-britansko stališče glede določil tega člena je bilo, da Libija ni upoštevala šestmesečnega čakalnega obdobja, preden je primer predala ICJ. Libija je dejansko to storila že slaba dva meseca po tem, ko je ZDA in Veliki Britaniji prvič uradno predlagala arbitražo.

Libija je sicer uporabila tudi politični argument zavračanja izročitve obeh osumljencev, in sicer da ne v ZDA ne v Veliki Britaniji ne bosta deležna pravičnega sojenja, saj da so ju tam zaradi medijske odmevnosti praktično že obsodili in da nobena porota ne bi mogla razsoditi nepristransko (Aoude 1997, 8; Higgins 1997, 22; Plachta 2001, 128–129). Pri tem pa spomnimo na pojasnila Krapca (1997, 152), da je za *ekstradicijo* potrebno tudi soglasje volj, torej tudi politično strinjanje in *ekstradicija* ni dolžnost, ampak predvsem akt dobre volje v izvajanju pravne pomoči med državama.

5.3 *Resolucije VS OZN*

Kot je menil Plachta (2001, 128), bi se moral primer Lockerbie tako kot velika večina primerov, ko je izročitev zavrnjena, končati brez pravega epiloga. Vendar pa ZDA in Velika Britanija za razliko od Libije nista vztrajali pri reševanju primera Lockerbie na način, kot če bi šlo za običajen primer kazenskega prava v mednarodnem okolju, ampak so ga kmalu prikazale kot politično vprašanje, ki ga skušajo rešiti z uporabo mednarodnega prava.

Ameriško-britansko stališče v primeru Lockerbie je bilo, da sta oba osumljena Libijca delovala kot libijska državna agenta in da je zato za napad na let Pan Am 103 odgovorna libijska vlada in ne zgolj omenjena posameznika. V ZDA in Veliki Britaniji so menili, da gre za problem celotne mednarodne skupnosti, ker se Libija ne odzove ustrezno na »najbolj resne obtožbe o vpletenosti v terorizem«. S tem sta ZDA in Velika Britanija dali vedeti, da Montrealska konvencija ne more dati pravih rešitev v primeru državnega terorizma in na ta način tudi upravičili primer kot vprašanje mednarodnega miru in varnosti, ki je nad običajno proceduro v mednarodnem kazenskem pravu in ki ga mora preučiti VS OZN (Aoude 1997, 7; Higgins 1997, 23).

V skladu s temi izhodišči sta ZDA in Velika Britanija dosegli, da je VS OZN proti Libiji na podlagi VII. poglavja UL OZN uvedel stroge gospodarske in politične sankcije.¹¹⁷ S tem se je spremenila prvotna legalistična smer ameriško-britanske argumentacije, kot da gre za običajen kazenski primer, ki zahteva sodelovanje vpletenih držav. Kot omenjeno, sta začeli povsem običajno v okviru mednarodnega kazenskega prava – z izdajo dveh formalnih obtožnic proti dvema libijskima državljanoma, ki sta ju predali libijskim oblastem, pri tem pa sta uporabili običajne kanale, ki se uporabljajo v kazenski proceduri, ko se zahteva izročitev osumljenca kaznivega dejanja.

Sprememba te smeri se je nakazala že 27. novembra 1991,¹¹⁸ ko sta ZDA in Velika Britanija v skupni deklaraciji pozvali Libijo, naj izroči oba osumljenca, da bi jima sodili na britanskih oziroma ameriških tleh. Zahtevali sta tudi, da Libija prizna odgovornost za dejanja svojih agentov, razkrije vse, kar ve o dejanju, in plača ustrezno odškodnino svojcem žrtev. To je potem postalo tudi osnova resolucije VS OZN 731, sprejete januarja 1992, in kasnejše 748, sprejete marca 1992 (Aoude 1997, 7; Higgins 1997; Plachta 2001; Boyd Judson 2005, 80). S tem sta državi nedvomno pokazali, da se primera ne bosta lotili, kot da gre za dejanje, ki bi bilo zgolj predmet mednarodnega kazenskega prava in torej zgolj postopka proti dvema posameznikoma, ampak da gre za primer dveh držav proti tretji državi, kar pa je vprašanje, ki ga ureja UL OZN.

VS OZN je 21. januarja 1992 v resoluciji 731 izrazil »globoko zaskrbljenost zaradi mednarodnega terorizma v vseh njegovih oblikah, vključno s tistimi, v katere so neposredno ali posredno vpletene države«. Potrdil je pravico držav, da ščitijo svoje državljane pred dejanji mednarodnega terorizma, ki »predstavljajo grožnjo mednarodnemu miru in varnosti«. Izrazil je tudi globoko zaskrbljenost zaradi rezultatov preiskav v primerih uničenj letal Pan Am 103 in UTA 772, »ki nakazujejo na vpletenost uradnikov libijskih oblasti«. Ob obsodbi napadov na obe letali je VS OZN pozval libijsko vlado, »naj takoj zagotovi poln in učinkovit odziv« na zahteve ZDA in Velike Britanije (ter Francije), torej preda osumljenca na sojenje, prizna odgovornost za dejanja svojih agentov, razkrije vse, kar ve o dejanju, in plača ustrezno odškodnino svojcem žrtev. Pozval je tudi vso mednarodno skupnost, »da posamično in kolektivno spodbudijo libijske oblasti, da se polno in učinkovito odzovejo na te zahteve« (VS OZN 1992a).

¹¹⁷ Pravna osnova za resolucije, ki jih je VS OZN sprejel, da bi prisil Libijo k izročitvi obeh osumlencev na sojenje, je zapisana v členih 34 in 41 UL OZN.

¹¹⁸ Spomnimo, da sta ZDA in Velika Britanija obtožnico objavili 14. novembra 1991.

VS OZN 31. marca 1992 sprejel novo resolucijo 748, v kateri je ugotovil, da se Libija ni učinkovito odzvala na zahteve iz resolucije 731, pri tem pa je ponovno izpostavil, da je »zatiranje dejanj mednarodnega terorizma, vključno tistih, v katera so neposredno ali posredno vpletene države, nujno za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti«. VS OZN je v tej resoluciji še posebej izpostavil obveznost držav po 4. odstavku 2. člena UL OZN, da se »vzdržijo organiziranja, vzpodbujanja, pomoči ali sodelovanja v terorističnih dejanjih«. Da libijska vlada »ni s konkretnimi dejanji dokazala, da zavrača terorizem in ker se ni polno in učinkovito odzvala na zahteve iz resolucije 731, predstavlja to grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« (VS OZN 1992b).

V skladu s VII. poglavjem UL OZN je VS OZN nato dal Libiji dva tedna časa, da izpolni zahteve iz resolucije 731 »ter se učinkovito zaveže, da bo prenehala z vsemi oblikami terorističnih dejanj in zagotavljanjem pomoči terorističnim skupinam«, to pa dokaže s konkretnimi dejanji. Če Libija teh zahtev ne bo izpolnila, potem bodo s 15. aprilom države začele izvajati naslednje ukrepe (VS OZN 1992b):

- Prepovedale izdajo dovoljenja vsakemu letalu, ki bi vzletelo iz ali pristalo v Libiji, da bi poletelo iz, pristalo na oz. preletelo njihovo ozemlje. Edina izjema je bila možnost humanitarnega poleta, ki bi ga odobril sankcijski odbor, ustanovljen s to resolucijo.
- Prepovedale oskrbo in vzdrževanje libijskih letal oz. letalskih delov. Prav tako bodo prenehale izvajati zavarovanja libijskih letal.
- Prepovedale delovanje vseh libijskih letalskih družb na svojem ozemlju.
- Prepovedale pošiljanje, prodajo in nakup orožja in vojaške opreme vseh tipov v odnosih z Libijo. Prepovedano je bilo tudi zagotavljanje nasvetov, pomoči in urjenja na tem področju.
- Pomembno zmanjšale diplomatsko in konzularno zastopanost Libije na svojem ozemlju in tudi močno omejile pravice gibanja libijskemu osebju, ki bi ostalo v državi.
- V mesecu dni poročale o uvedenih ukrepih generalnemu sekretarju OZN.

To je bil prvi primer uvedbe sankcij proti neki državi zaradi njene vpletenosti v terorizem, hkrati pa prvi primer izrecne opredelitve s terorizmom povezanega ravnanja kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti v resoluciji, sprejeti na podlagi VII. poglavja UL OZN (Švarc 2011, 122).

Leto in pol kasneje, 11. novembra 1993, je VS OZN sprejel novo resolucijo, 883, v kateri je ponovno izrazil zaskrbljenost, ker Libija – zdaj že več kot 20 mesecev po prvi resoluciji 731 – še vedno ni izpolnila zahtev iz teh resolucij. To je VS OZN ponovno označil za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti (VS OZN 1993).

Tudi s to resolucijo je od Libije zahteval izpolnitev zahtev iz resolucij 731 in 748, s 1. decembrom 1993 pa še dodatno zaostрил sankcije z zamrznitvijo vseh finančnih sredstev in premoženja libijske države in libijskih podjetij. Iz tega ukrepa so bili izvzeti le dohodki od izvoza nafte in zemeljskega plina ter kmetijskih proizvodov, čeprav je resolucija prepovedala prodajo zmogljivejših črpalk in rezervnih delov za libijsko naftno industrijo. V tej resoluciji je VS OZN tudi podrobneje opredelil določene ukrepe, ki naj bi zagotovili polno spoštovanje prepovedi sodelovanja z libijskimi letalskimi družbami in libijskim letalstvom na sploh. VS OZN je tudi določil, da Libija zaradi uvedenih ukrepov ne more terjati nobene odškodnine ali podobnih zahtev. Vseeno pa so ostale njene obveznosti odplačevanja tujih dolgov (VS OZN 1993).

Je pa v tej resoluciji VS OZN nakazal, da je pripravljen izvajanje sankcij suspendirati takoj, ko bi generalni sekretar OZN potrdil, da je Libija zagotovila prisotnost obtoženih za strmoglavljenje letala Pan Am 103 na pristojnem sodišču v Veliki Britaniji ali ZDA in da je zadovoljila zahteve francoskega pravosodja glede napada na letalo UTA 772. Sankcije pa bi se odpravile, ko bi Libija izpolnila zahteve iz resolucij 731 in 748, torej ob predaji osumljencev na sojenje še priznala odgovornost in zagotovila primerno odškodnino (VS OZN 1993).

Zanimivo, da v nobeni resoluciji niti z besedo ni omenjena Montrealska konvencija,¹¹⁹ čeprav je bila v ospredju libijskega zagovora. Spomnimo, da je Libija 3. marca 1992, torej še pred drugo resolucijo, 748, sprožila spor na ICJ in sodišče zaprosila za uvedbo začasnih ukrepov, ki bi zaščitili njene interese, saj da gre za pravni, ne pa varnostni problem. A ICJ je 14. aprila 1992 – dan pred uvedbo sankcij OZN – prošnjo po uvedbi začasnih ukrepov zavrnil (ICJ 1992a; ICJ 1992b; ICJ 1992c; Aoude 1997, Powell 2016, 231).

¹¹⁹ Ko je Libija januarja 1992 predlagala ZDA arbitražo v skladu z določili iz 14. člena Montrealske konvencije, iz Washingtona niso formalno odgovorili. Je pa ameriški veleposlanik pri OZN 21. januarja 1992, ko je bila sprejeta resolucija 731, opozarjal, da v nastalem primeru »standardni postopki niso uporabni« in da v primeru »ne gre za razliko v stališčih ali pristopih, o katerih bi se lahko pogajali«. »Ne Libija ne kaka druga država ne more skrivati svojega podpiranja mednarodnega terorizma za tradicionalnimi načeli mednarodnega prava in prakse držav,« je dejal (ICJ 1992a).

5.4 *Bitka za interpretacijo*

Libija je kljub jasnim sporočilom iz VS OZN vztrajala pri začrtani poti z iskanjem rešitev v okviru Montrealske konvencije. V pritožbi ICJ (1992a) je še posebej izpostavila, da čeprav »išče rešitve v okviru mednarodnega prava, vključno z Montrealsko konvencijo, pa ZDA (oz. Velika Britanija, op. a.)¹²⁰ ta pristop zavračajo in nadaljujejo s pritiskom na Libijo, da bi predala oba obtožena«. Odprla se je torej 'bitka za interpretacijo', kateri pristop je pravi – libijski legalistični ali ameriško-britanski, da gre za primer grožnje mednarodnemu miru in varnosti.

Kot že omenjeno, je Libija 3. marca 1992 na podlagi 14. člena Montrealske konvencije, ki govori o vzpostavitvi arbitraže v primeru spora glede interpretacije ali uporabe te konvencije, primer predala ICJ, ki je naslednji pristojni organ, če se sprte strani v šestih mesecih ne sporazumejo o arbitraži (ICJ 1992a).

Libija je vztrajala, da gre za razliko v interpretaciji konvencije, medtem ko da ZDA niso zainteresirane spoštovati postopkov, ki so predvideni po Montrealski konvenciji, »ampak je namen ZDA, da bi izsilile predajo osumljenih v nasprotju z določili konvencije«. Prav tako je ZDA in Veliki Britaniji očitala, da ne delita odkritij preiskave, kar da je nova kršitev Montrealske konvencije (11. člena). Libija je torej ZDA in Veliko Britanijo obtožila kršitev Montrealske konvencije in zlorabe moči, da bi jo prisilila v predajo osumljencev, kar je sama videla kot kršitev določil konvencije.

Od ICJ je zahtevala, da razglasi, da Libija polno spoštuje obveznosti po Montrealski konvenciji, da ZDA in Velika Britanija kršita obveznosti do Libije po tej konvenciji in da morata obe državi to takoj prenehati ter se »vzdržati uporabe sile in groženj proti Libiji« (ICJ 1992a). Kot tovrstne grožnje je Libija razumela tudi prizadevanje za uvedbo sankcij proti njej in je zato od ICJ zahtevala uvedbo začasnih ukrepov, »da ne bi prišlo do nepopravljivega dejanskega ali pravnega oškodovanja pravic Libije«. ICJ naj bi tudi zagotovil, da ne bi prišlo do prejudiciranja odločitve v tožbi in poglobitve spora, do česar bi privedla uvedba sankcij (ICJ 1998b).

S tem je Libija odprla možnost, da bi prek ICJ prisilila ZDA in Veliko Britanijo k spoštovanju in uporabi določil Montrealske konvencije. Posredno pa je s tem odprla tudi vprašanje pravne

¹²⁰ Kot že omenjeno, je Libija na ICJ naslovlila dve ločeni tožbi, eno proti ZDA in drugo proti Veliki Britaniji, ki pa sta vsebinsko enaki.

hierarhije med ICJ in VS OZN ter predvsem vprašanje sodnega preverjanja resolucij VS OZN oz. t. i. *judicial review* (Aoude 1997; Škrbec 2010, 47).

ZDA in Velika Britanija sta na drugi strani ugovarjali, da začasni ukrepi niso potrebni, med drugim z argumenti, da ICJ niti nima pristojnosti za tovrstno odločitev, ker da je Libija primer ICJ predala, preden je potek šestmesečni rok, predviden v 14. členu Montrealske konvencije. Poleg tega Libija ni dokazala, da bi ji ZDA in Velika Britanija res grozili z uvedbo gospodarskih in drugih sankcij. Prav tako sta toženi državi opozarjali, da skušajo libijske zahteve po začasnih ukrepih »neprimerno zadržati dejanja v VS OZN« (ICJ 1992c, 12).

Ko je VS OZN med odločanjem ICJ o teh začasnih ukrepih sprejel resolucijo 748, sta ZDA in Velika Britanija med drugim opozorili, da je bila ta resolucija sprejeta po VII. poglavju UL OZN in da gre za obvezujočo odločitev, zoper katere kaki začasni ukrepi niso možni, saj da bi to močno ogrozilo delo VS OZN. Poleg tega pa ne glede na to, kakšne pravice bi Libija imela po Montrealski konvenciji, ima dolžnost v skladu z UL OZN, da sprejme in izvede odločitve VS OZN. Ostale države pa imajo dolžnost, da od Libije dosežejo spoštovanje teh odločitev (ICJ 1992c, 16).

ICJ je na koncu 14. aprila 1992 zavrnil zahtevo Libije po uvedbi začasnih ukrepov, a je napovedal, da bo še naprej presojal zahteve Libije, na drugi strani pa jasno opozoril, da imajo vsi člani OZN v skladu s 25. členom UL OZN obveznost sprejeti in izvršiti odločitve VS OZN, torej tudi resolucijo 748. ICJ je tudi opozoril na 103. člen UL OZN, da so obveznosti držav po UL OZN nad vsemi drugimi obveznostmi iz drugih mednarodnih dogovorov, torej tudi nad Montrealsko konvencijo. Odločitev je bila sprejeta z enajstimi glasovi za in petimi proti (ICJ 1992c, 16–17).

ICJ tako ni preprečil izvajanja mednarodnih sankcij, ki so se začele izvajati naslednji dan po objavi te odločitve sodišča in ki so bile po besedah tedanjega libijskega zunanjega ministra Omarja Mustafe al Muntaserja »kolektivno kaznovanje celotnega libijskega naroda zaradi ničesar več kot suma glede dveh libijskih državljanov«. ¹²¹ S tem je ICJ dejansko potrdil veljavnost resolucije VS OZN 748 (Plachta 2001, 129; Boyd Judson 2005, 84).

¹²¹ Muntaser je VS OZN predstavil tudi poročilo o posledicah sankcij, ki govori o »hudem trpljenju, tako moralnem kot materialnem«, o milijardah dolarjev škode in več tisoč smrtih civilistov zaradi pomanjkanja zdravil in podobnih zadev zaradi embarga (Boyd Judson 2005, 84).

Bitka za interpretacijo se je kljub temu nadaljevala in v naslednji etapi pred ICJ je Libija izbojevala pomembno zmago – sodišče se je 27. februarja 1998 v sodbi na preliminarnih ugovore ZDA in Velike Britanije razglasilo za pristojno razsojati o vprašanjih glede interpretacije in uporabe Montrealske konvencije v primeru Lockerbie v skladu z določili 14. člena konvencije (ICJ 1998).¹²² Sodišče je ovrglo stališče ZDA, da še niso bili izpolnjeni pogoji za to, da bi bil primer predan ICJ, ker da Libija ni spoštovala šestmesečnega roka po zahtevi za arbitražo. ICJ je ocenil, da se glede na zgodovino tega primera ne bi mogli rešiti s pogajanjem oz. na arbitraži v skladu z Montrealsko konvencijo, zato Libiji ni bilo treba čakati omenjenega pol leta za predajo primera ICJ.

Sodišče je v odgovoru na tožbeni zahtevek Libije in preliminarnih ugovore s strani ZDA in Velike Britanije prav tako napovedalo presojo, ali je uničenje letala Pan Am 103 primer, ki se presoja v okviru določil Montrealske konvencije, kot to trdi Libija, ali kot primer »grožnje mednarodnemu miru in varnosti zaradi državnega terorizma«. Napovedalo je tudi interpretacijo obveznosti iz 7. člena Montrealske konvencije, ki vsebuje načelo *aut dedere aut judicare*, ter interpretacijo obveznosti po 11. členu konvencije, ki govori o pomoči držav pri izvedbi preiskave in sojenja. Prav tako je sodišče napovedalo presojo zakonitosti ukrepov, ki so bili uvedeni, da bi Libija predala oba osumljenca na sodišče. Zavrnilo je argument, da gre za spor med Libijo in VS OZN, saj da morajo članice v skladu s členoma 25 in 103 UL OZN spoštovati resoluciji VS OZN 748 in 883, s katerima so bile uvedene sankcije proti Libiji. To je utemeljilo z dejstvom, da sta bili ti resoluciji sprejeti po vložitvi libijske tožbe,¹²³ zaradi česar ne moreta vplivati na *jurisdikcijo* sodišča, ki je bila vzpostavljena z vložitvijo tožbe. Resolucija 731, ki je bila sprejeta pred tem,¹²⁴ pa je bila po mnenju sodišča »zgolj priporočilo, brez obvezujočega učinka«, kar da so konec koncev priznale tudi ZDA (ICJ 1998).

Kljub napetemu pričakovanju, kaj bi o tem povedal ICJ, pa se je primer vmes razpletel. Gadafi je pristal na predajo obeh osumljencev škotskemu sodišču na Nizozemskem, ki je nato enega obsodilo in s tem potrdilo vpletenost Libije v strmoglavljenje ameriškega letala nad Lockerbijem. Gadafi je zatem plačal tudi odškodnino svojcem in s tem prevzel odgovornost

¹²² Odločitev je bila sprejeta s 13 glasovi za in dvema proti (ICJ 1998).

¹²³ Tožba Libije je bila na ICJ vložena 3. marca 1992, resolucija VS OZN 748 pa 31. marca 1992. Resolucija 883 pa 11. novembra 1993.

¹²⁴ Resolucija VS OZN 731 je bila sprejeta 21. januarja 1992.

za napad.¹²⁵ ICJ pa je 10. septembra 2003 po skupni zahtevi vseh treh držav primer umaknil s svojega seznama zadev (ICJ 2003).

5.5 Odprta vprašanja

ICJ je v svoji presoji potrdil, da v primeru kolizije med obveznostmi držav po UL OZN in kakega drugega sporazuma prevladajo obveznosti po UL OZN (103. člen). Toda, kot opozarja Aoudejeva (1997), ali to pomeni tudi, da so resolucije VS OZN v imenu mednarodnega miru in varnosti tudi nad obćim pravom in splošnimi pravnimi načeli mednarodnega prava, v kolikor ta načela ne slonijo na pristojnostih, ki jih določa kaka mednarodna pogodba oziroma konvencija? Če je torej pravno načelo *aut dedere aut judicare* zapisano tako v mednarodni konvenciji, kot je tudi del splošnih načel mednarodnega prava, ali bi potem 103. člen UL OZN še vedno prevladoval?

Kot opozarjajo Türk (2007, 329–330) ter Moeckli in Fasel (2016, 12–15), mora tudi VS OZN delovati znotraj določenih pravnih okvirov. Kot omenjeno, so izjema pred obvezujoćimi sklepi VS OZN na podlagi 25. in 103. člena UL OZN zagotovo kogentne norme mednarodnega prava in določila UL OZN, ki jih VS OZN ne more spreminjati. Kot take možne izjeme so tudi splošna pravna načela in obće pravo. In kot smo ugotavljali v teoretićnem premisleku, je načelo *aut dedere aut judicare* pomembno orodje držav v boju proti mednarodnim deliktom in praktićno del vseh relevantnih mednarodnih konvencij (prim. Bavcon in drugi 1997; Higgins 1997; Bassiouni 2015; Hassan 2016).

Vendar – ali je to načelo del splošnih pravnih načel, morda celo kogentnih pravil? Kot opozarja Krapac (1997, 152), zagotovo ni del obićajnega prava, saj da gre načeloma za *akt dobre volje* med državami, ki je urejen z mednarodnim sporazumom. Vprašanje pa je tudi, ali ga države prepoznavajo kot splošno pravno načelo, glede na to, kako pomembno je, da je v relevantnih mednarodnih konvencijah ćim bolj natanćno opredeljeno in kako se svet vendarle bojuje proti *politiki nekaznovanosti*, kot opozarja Williamsova (2009, 1–12).

Stališće, da bi Libija izroćitev osumljencev lahko zavrnila na podlagi pravic po *ius cogens* in po obćem pravu, je sicer javno pred izglasovanjem resolucije VS OZN 731 izrekel le libijski veleposlanik pri OZN, toda kljub vsemu ne kot uradno pravno stališće njegove države. Libijski pravni strokovnjaki so se držali stališća, da bodo njihovi pravni argumenti moćnejši,

¹²⁵ Glej poglavja 3.5, 3.6 in 3.7.

če bodo sloneli na kodificiranem pravu, kot pa če bi sloneli na 'bolj ohlapnih' virih mednarodnega prava (Aoude 1997, 10).

Powellova (2016, 228–231) sicer meni, da je šlo za strategijo Libije, da bi vztrajanje na pravnih argumentih potem tudi pred ICJ uporabila kot sredstvo pritiska na ZDA in Veliko Britanijo. Ta strategija pa je po njenem mnenju na koncu pravzaprav uspela. Z načrtnim izpostavljanjem pravne rešitve nad politično je Libija uspešno spodkopavala legitimnost VS OZN in njegovih resolucij, še posebej, ker ZDA in Veliki Britaniji na drugi strani ni bilo povšeči, da bi bil primer uokvirjen zgolj kot pravni spor. Ker se je na koncu v bistvu razpletlo po libijskih pričakovanjih, torej da je o primeru odločalo sodišče na nevtralnih tleh, se je ta strategija Libiji na koncu v bistvu izplačala, meni Powellova (prav tam).

Aoudejeva (1997, 10) je sicer izpostavila, da bi resolucijo VS OZN 748 lahko interpretirali celo na način, da grožnja mednarodnemu miru in varnosti pravzaprav ni to, česar sta bila osumljena oba Libijca, pač pa to, da Libija zavrača njuno izročitev. Torej bi bila grožnja mednarodnemu miru in varnosti pravzaprav suverena pravica države, da lahko sodi svojim državljanom in ji jih zato ni treba izročati tujini. Enako bi potem po njenem mnenju lahko izpeljali celo za Montrealsko konvencijo, ker v svojem 7. členu omogoča izbiro ali izročitve ali sojenja. Hassanova (2016, 18) sicer opozarja, da je po načelu *aut dedere aut judicare* izročitev osumljencev možna šele, če se država, v kateri so domnevni storilci, odloči, da jih ne bo kazensko preganjala.

Škrbčeva (2010, 45–46) na drugi strani opozarja, da je v primeru Lockerbie prišlo do kolizije med zahtevo po učinkovitosti in zahtevo po pravičnosti sojenja osumljencema. Čeprav naj bi imela Libija pravico, da ima v skladu z Montrealsko konvencijo prednost pred drugimi državami glede pregona domnevnih storilcev, pa sta ji jo ZDA in Velika Britanija zavračali, češ da v Libiji ni mogoče izvesti učinkovitega pregona, ker da so bile libijske oblasti vpletene v zaroto in da je zelo verjetno napad na Pan Am 103 ukazal sam Gadafi, ki je imel že pestro zgodovino podpiranja terorizma. Čeprav naj bi bila sodišča v Libiji neodvisna, je jasno, da so bila instrument režima v ohranjanju oblasti v državi. Libija ni bila sposobna prepričljivo dokazati, da je sposobna izpolniti določila Montrealske konvencije v dobri veri, zato je bilo za ZDA in Veliko Britanijo – in potem posledično za VS OZN – edino možno, da ima obveznost izročitve prednost pred obveznostjo sojenja. Prav tako se s sojenjem v Libiji ne bi nikoli pojasnilo, ali je bila Libija vpletена v napad ali ne. Torej sojenje v Libiji ne bi bilo učinkovito. A Libija je na drugi strani zatrjevala, da ti državi njenim državljanom ne bosta zagotovili

pravičnega sojenja, saj da so ju tam zaradi medijske odmevnosti praktično že obsodili in da nobena porota ne bi mogla razsoditi nepristransko (Aoude 1997, 8; Higgins 1997, 22; Plachta 2001, 128–129; Škrbec 2010, 45–46).

V tej dilemi o koliziji med učinkovitostjo in pravičnostjo pri načelu *aut dedere aut judicare* nastopi še Plachta (2001, 125–136) s tretjo možnostjo *aut transferere*, torej dostavo osumljenca v tretjo državo ali pred mednarodno sodišče, kar tudi postaja vse pomembnejša možnost, zlasti pri najhujših mednarodnih deliktih, kot so vojni zločini ali zločini proti človečnosti.

Spomnimo, da v primeru zahtev mednarodnih kazenskih sodišč ne gre za klasično vprašanje *jurisdikcije* torej za sodelovanje med vpletenimi državami, ampak za zahteve mednarodnega sodnega organa v okviru svojih pristojnosti, podeljenih v mednarodnopravnih aktih, in da ti akti državo obvezujejo, država, ki je prejela tak zahtevek, pa ga mora izpolniti (Türk 2007, 147–148). Vendar pa je treba v primeru Lockerbie ugotoviti, da zahteva po izročitvi obeh osumljencev ni prišla od takega mednarodnega sodišča, pač pa od VS OZN, za katerega pa je tudi jasno, da ni mednarodni pravosodni organ (Türk 2007, 346).

VS OZN je tako sicer vztrajal pri klasičnem sistemu *ekstradicije*, a ga je vendarle tudi dopolnil na način, da lahko v izjemnih situacijah posreduje, če tradicionalne metode z uporabo dvostranskih in mednarodnih pogodb ne dajo rezultata. Na ta način se je izkazal kot neke vrste izvršitelj in branik mednarodnopravnih pravil, zlasti načela *aut dedere aut judicare* (Plachta 2001, 129–136; Hassan 2016, 19).¹²⁶

Na koncu se je treba strinjati tudi z oceno Türka (2007, 435), da je primer Lockerbie jasno pokazal, da je za uspešen boj proti terorizmu »potrebna uporaba več instrumentov mednarodnega sodelovanja, tudi VS OZN«. Pokazalo so je, da kazensko pravo in sodelovanje med državami ne zadoščata vselej. »Kazenski pregon je uspešen le, če takšno sodelovanje poteka ob zavedanju, da gre za dejanja, ki ogrožajo mednarodni mir in varnost,« je prepričan Türk (prav tam).

¹²⁶ Čeprav je bil primer Lockerbie edinstven, je VS OZN podobno strategijo ubral tudi 1999 z resolucijo 1267, ki je od talibanskega režima v Afganistanu zahtevala izročitev voditelja Al Kaide Osame bin Ladna »tisti državi, v kateri je bil obtožen, ali državi, ki ga bo predala taki državi, ali pa državi, ki ga bo prijela in privedla pred roko pravice«. Enako je VS OZN zahteval izročitev ostalih teroristov, talibani pa so bili sicer za razliko od Libije postavljeni pred izbiro, »ali teroriste izročijo ali pa bodo delili njihovo usodo«. Neizpolnitev teh zahtev je bila potem tudi eden od razlogov, da so ZDA z zavezniki sprožile vojaško operacijo v Afganistanu (Hassan 2016, 20–21).

Hassanova (2016, 21) sicer meni, da se pomen načela *aut dedere aut judicare* zmanjšuje. Ne le, da ga zamenjuje načelo *aut transferere*, ampak ga vse bolj nadomešča vojaški odgovor na terorizem.

V primeru Lockerbie je bilo sicer zanimivo tudi vprašanje, kako to, da sta ZDA in Velika Britanija ter kasneje VS OZN v resoluciji 731 (in nato tudi v resolucijah 748 ter 883) na eni strani zahtevali izročitev obeh osumljencev na sojenje, na drugi strani pa tudi, da Libija prizna odgovornost za očitana teroristična dejanja svojih agentov. Vsaj kar se slednje zahteve tiče, je morda paradoksalno, da VS OZN najprej zahteva osumljenca, da bi jima sodili, nato pa v isti sapi že zahteva tudi odškodnino, čeprav odgovornost sodno še ni dokazana. Sojenje osumljencema bi bilo tako povsem brezpredmetno. Aoudejeva (1997, 12–17) je prepričana, da je bilo splošno pravno načelo *nulla poena sine lege oz. nullum crimen sine lege*, torej da ni krivde brez dokaza, s tem prezrto v korist politično motiviranih zahtev.

Podobno je bil potem nad samim sojenjem razočaran tudi mednarodni opazovalec Köchler,¹²⁷ ki je v svojih poročilih (2001; 2002) opozoril, da je sojenje odprlo več vprašanj in dvomov, kot dalo odgovorov. Sojenje je zaznamovalo več perečih problemov, ki bi se jim morali izogniti. Odprlo se je tudi vprašanje, ali je šlo pri celotnem primeru za sojenje teroristom ali državi, če naj bi bilo mednarodno kazensko pravo v prvi vrsti uperjeno proti posamezniku, kot to pravi teorija (Bavcon in drugi 1997, 62–65).

Problematično je bilo predvsem vmešavanje politike (predstavnikov držav) v delo tožilstva, prav tako po mnenju Köchlerja (2001) obrambi ni bil omogočen dostop do nekaterih dokazov, ki bi bili lahko razbremenilni. Po njegovih ocenah sojenje gledano v celoti ni bilo pošteno in objektivno, saj da so izid sojenja po njegovem mnenju določili politični motivi, rzsodba pa je bila v veliki meri rezultat vplivanja določenih akterjev, ki bi morali biti zunaj sodnih okvirov. To pa so dejstva, ki niso v skladu z osnovnim načelom delitve oblasti ter neodvisnega sodstva in ki ogrožajo samo vladavino prava ter zaupanje državljanov v pravno državo; »šlo je za

¹²⁷ Generalni sekretar Kofi Annan je 25. aprila 2000 na podlagi resolucije VS OZN 1192 imenoval štiri mednarodne opazovalce na škotskem sodišču: Hairata Baloguna iz OAU in Gibanja neuvrščenih držav, M. H. Beerenbooma iz Evropske komisije, Nabila el Arabija iz Arabske lige ter Roberta Thabita in Hansa Köchlerja iz Mednarodne organizacije za napredek. Le slednji je tudi objavil svoje poročilo s sojenja Al Mehrahiju in Fhimahu.

zmago politike moči ne za zmago pravice,« je v svojem uradnem poročilu generalnemu sekretarju OZN menil Köchler (2001; 2002).¹²⁸

¹²⁸ Köchler (2001) je izpostavil, da je imelo sojenje nedopustno politično dimenzijo, saj so bili ob tožilstvu prisotni ameriški predstavniki, ob obrambi pa libijski, čeprav naj bi bili tako sodniki kot tožilci in odvetniki izključno Škoti. Kot problematične je izpostavil nekatere priče, ki naj bi sodelovale z ameriško obveščevalno službo Cia, pa tudi sicer naj bi Cia posredno vplivala na to, kateri dokazi bodo predloženi sodišču. Prav tako naj bi bili problematični številni dokazi, ki da so bili zgolj posredni, sodišče pa se sploh ni ukvarjalo z alternativnimi teorijami, ki jih je predlagala obramba. Sama sodba je bila nekonsistentna, saj naj bi glede na trditve v zaroti delovala dva, a je bil obsojen le Al Megrahi. Fhimah pa je bil na drugi strani ob istih dokazih spoznan celo za nedolžnega, čeprav je za sodišče obstajala tudi možnost sodbe, da mu »krivda ni bila dokazana«. »Sojenje v celoti ni bilo pošteno in objektivno,« je ocenil Köchler (prav tam).

6 ZAKLJUČEK

Namen tega diplomskega dela je bil v prvi vrsti preučiti primer Lockerbie in njegov vpliv na razvoj mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Kot omenjeno, je bilo sojenje osumljencema za napad na Pan Am 103 pravno gledano edinstveno, primerljivo morda le s sojenjem vojnim zločincem (Plachta 2001, 136).¹²⁹ Primer je odprl tudi več vprašanj, od tega, kako se pravno spopadati z državami, ki spodbujajo terorizem, in kako ustrezno zagotoviti, da mednarodni teroristi pridejo pred roko pravice, do tega, kakšna je hierarhija med resolucijami VS OZN in kodificiranim mednarodnim pravom in ali je mogoče odločitve VS OZN sodno izpodbijati.

Prvo poglavje opisa zgodovinskega konteksta, uvoda v primer Lockerbie, je pokazalo, zakaj si je Libija zaslužila uvedbo mednarodnih sankcij. Zaradi konfliktne zunanje politike in aktivnega podpiranja osvobodilnih gibanj, tudi tistih, ki to dejansko niso bila, so pa uporabljala teroristične metode, je Gadafi in z njim Libija izgubil praktično vse prijatelje v mednarodni skupnosti. Zlasti pa je izgubil naklonjenost velesil, kot so ZDA, Velika Britanija in Francija; nasprotno, nakopal si je odkrito sovražnost, katere vrhunec je bilo ameriško bombardiranje Libije leta 1986, zaradi česar se je Gadafi nato konec leta maščeval z napadom na ameriško potniško letalo Pan Am 103, ki je strmoglavilo nad škotskim Lockerbiejem in zahtevalo 270 življenj.

Po tedaj najobsežnejši preiskavi sta ZDA in Velika Britanija od Libije zahtevali izročitev dveh osumljencev za napad, libijskih tajnih agentov, ter prevzem odgovornosti in plačilo odškodnine. Primer se je začel reševati s pravnimi sredstvi, a je hitro postal političen, ker je postalo očitno, da reševanje s standardnimi postopki, predvidenimi v Montrealski konvenciji, ne bo dalo pravične rešitve, saj je bila v središču sumov pravzaprav libijska država. Zaradi zgodovine Libije je bilo jasno, da libijsko pravosodje ne bi moglo izvesti prepričljivega sojenja osumljencema.

Vendar je Libija vztrajala pri legalističnem pristopu in zavračala izročitev obeh osumljencev, zaradi česar je bila potem z uvedbo mednarodnih sankcij. Pri tem se je odprlo vprašanje, ali je

¹²⁹ Pomembna razlika je bila predvsem v uporabljenem pravu; osumljencema za Lockerbie so sodili po škotskem, torej nacionalnem pravu, vojnim zločincem pa običajno sodijo zaradi kršitev mednarodnega prava.

VS OZN s tem dejansko povozil obstoječe mednarodno pravo, kodificirano v Montrealski konvenciji, in kaznoval Libijo, ker ni izpolnila zahtev, ki so bile po njenem videnju v nasprotju z mednarodnim pravom. To je bil drugi cilj te diplomske naloge in kot je pokazala analiza, je VS OZN res potisnil ob stran Montrealsko konvencijo – še več, v svojih resolucijah o primeru je ni niti omenil, a po drugi strani ima v skladu z UL OZN vsa pooblastila, da kreira mednarodno pravo, države članice, vključno z Libijo, pa morajo odločitve VS OZN v skladu s 25. členom UL OZN spoštovati. Prav tako so v skladu s 103. členom UL OZN obveznosti držav iz UL OZN nad vsemi drugimi mednarodnimi dogovori.

Na podlagi analize torej lahko zaključimo, da je VS OZN sicer res 'povozil' obstoječe kodificirano mednarodno pravo, a s tem ni naredil nepravnega dejanja, kar je v svoji odločitvi, ko ni odobril libijskih zahtev po uvedbi začasnih ukrepov, izpostavil tudi ICJ (1992a). S tem je primer Lockerbie tudi jasno pokazal, da imajo pri vprašanju pravne hierarhije tudi v praksi primat resolucije VS OZN in ne obstoječe mednarodnopravne norme, vsaj ne iz pogodbenega prava. Ali imajo primat tudi nad splošnimi pravnimi načeli in občim pravom, pa je ostalo odprto vprašanje brez odgovora.

Na podlagi navedene analize na koncu lahko z gotovostjo pritrdimo tezi, da je primer Lockerbie progresivno vplival na razvoj mednarodnih odnosov, saj je mednarodna skupnost z različnimi mehanizmi poskrbela, da agenta države, obtožena terorističnega dejanja, nista ostala nekaznovana. Če ni šlo po standardni poti z zahtevo po *ekstradiciji* osumljencev, je bilo treba na drugačen način poskrbeti, da Libija ne bi zlorabila načela *aut dedere aut judicare*, tako da bi jo storilca enega najhujših terorističnih dejanj odnesla brez kazni. Tako bi lahko pritrdili tudi drugi tezi, da je VS OZN privzel funkcijo zaščitnika in razlagalca mednarodnopravnih pravil, ko je z uvedbo sankcij Libijo prisilil v iskanje kompromisa in predajo osumljencev na sojenje.

Vendar pa je treba na drugi strani tudi pritrditi opozorilo na določene nedoslednosti, pri čemer je morda najbolj resna ta, da sta bila osumljenca praktično obsojena že pred sojenjem, saj je VS OZN že na podlagi obtožnice zahteval od Libije, da prizna odgovornost za teroristični napad in plača odškodnino. Zakaj torej sploh še ameriško-britansko vztrajanje pri izročitvi obeh osumljencev in pri organizaciji sojenja, če bi lahko VS OZN na primer od Libije zahteval zgolj, naj prizna odgovornost za napad in plača odškodnino svojcem žrtev?

Najverjetneje predvsem zaradi pritiska javnosti, da bi 'potrdili' pravico s sojenjem, nedvomno pa bi bila izročitev obeh libijskih osumljencev ZDA ali Veliki Britaniji velika politična zmaga teh držav, ki sta v Libiji videli enega svojih glavnih sovražnikov v tistem obdobju. A po drugi strani sta ZDA in Velika Britanija s sojenjem tudi tvegali. Če bi bila osumljenca obsojena, bi ZDA in Velika Britanija slavili veliko zmago, po drugi strani pa bi, če bi bila oproščena, to pomenilo političen fiasko. In če bi bila obsojena, bi še vedno obstajal velik dvom libijske strani, češ da sojenje ni bilo pravično. Treba je bilo torej najti neko srednjo pot, po kateri bi bil volk sit, koza pa ostala cela.

Tako je glede zadnje teze vendarle treba reči, da je VS OZN res privzel funkcijo zaščitnika in razlagalca mednarodnopravnih pravil, a to ni bilo nujno pozitivno za razvoj mednarodnega kazenskega prava. Primer Lockerbie je namreč jasno pokazal, da je kodificirano mednarodno kazensko pravo lahko tudi suspendirano, če se VS OZN v interesu mednarodnega miru in varnosti tako odloči. Se je pa mednarodna skupnost v več kot desetletju reševanja tega primera zagotovo naučila nove lekcije v boju proti terorizmu s pravnimi sredstvi, ki je konec koncev vendarle prinesel spremembo libijske zunanje politike. Zgodba se več kot 15 let po sojenju še ni ponovila.

7 LITERATURA

1. AAIB – britanska agencija za preiskavo letalskih nesreč. 1990. *Report on the accident to Boeing 747-121, N739PA at Lockerbie, Dumfriesshire, Scotland on 21 December 1988*. Dostopno prek: https://assets.digital.cabinet-office.gov.uk/media/5422f36ee5274a1317000489/2-1990_N739PA.pdf (22. marec 2016).
2. *AFP*. 2007. Lockerbie bomber case key to medics deal: Kadhafi son, 1. avgust. (1. avgust 2007).
3. Aliboni, Roberto. 2000. *Including Libya? EU, Arab World and the US*. Bologna: Bologna Center Journal of International Affairs. Dostopno prek: <http://www.ciaonet.org/wps/air06/air06.pdf> (3. april 2007).
4. --- 2001a. *Relations between Italy and Libya*. Bologna: Bologna Center Journal of International Affairs. Dostopno prek: <http://www.ciaonet.org/wps/alr04/alr04.pdf> (3. april 2007).
5. --- 2001b. *Europe and North Africa*, Bologna: Bologna Center Journal of International Affairs, Dostopno prek: <http://www.ciaonet.org/wps/alr03/alr.pdf> (29. junij 2004).
6. --- 2002. *Mediterranean Security and Co-operation: Interest and Role of Italy and Libya*. Bologna: Bologna Center Journal of International Affairs. Dostopno prek: <http://www.ciaonet.org/wps/alr04/alr04.pdf> (3. april 2007).
7. Aoude, Safia. 1997. *The Lockerbie legality: What went wrong in international criminal law?* Dostopno prek: <http://www.mathaba.net/info/locker-leg.htm> (13. marec 2016).
8. Ashton, John in Ian Ferguson. 2001. Flight from the truth. *The Guardian*, 27. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/uk/2001/jun/27/lockerbie.features11> (22. marec 2016).
9. Bassiouni, M Cherif. 2015. Methodological Options for International Legal Control of Terrorism. *Akron Law Review*, 7 (3): 388–396.
10. Bavcon, Ljubo, Marko Bošnjak, Franc Brinc, Matjaž Jager, Davor Krapac, Darko Maver. 1997. *Mednarodno kazensko pravo*, Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.
11. Bavcon, Ljubo in Damjan Korošec. 2012. Terorizem. V *Mednarodno kazensko pravo*, ur. Ljubo Bavcon in Mirjam Škrk, 261–285. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
12. *BBC*. 2001. Flashback: The Berlin disco bombing, 13. november. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm> (21. marec 2016).

13. --- 2003. UTA 772: The forgotten flight, 19. avgust. Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3163621.stm (13. marec 2016).
14. --- 2011. Colonel Gaddafi 'ordered Lockerbie bombing', 23. februar. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-south-scotland-12552587> (14. marec 2016).
15. --- 2016. Libya profile – Timeline, 20. april. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-africa-13755445> (24. maj 2016).
16. Benko, Vladimir. 1997. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
17. Bonačić, Marin. 2012. Model internacionaliziranih kaznenih sudova: karakteristike i usporedba s ad hoc međunarodnim kaznenim sudovima. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19 (1), 31–73.
18. Boucek, Christopher. 2004. Libya's Return to the fold?. *Strategic Insights* 3 (3): 1–9.
19. Boyd Judson, Lyn 2005. Strategic Moral Diplomacy: Mandela, Qaddafi, and the Lockerbie Negotiations. *Foreign Policy Analysis*, 1 (1): 73–97.
20. CIA. 2016. *The World Factbook – Libya*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ly.html> (21. marec 2016).
21. Conery, Ben. 2008. Lockerbie anniversary a painful reminder. *Washington Times*. 21. december. Dostopno prek <http://www.washingtontimes.com/news/2008/dec/21/20-years-later-pain-of-lockerbie-still-fresh/?page=all> (22. marec 2016).
22. Degan, Vladimir Đuro. 2000. *Međunarodno pravo*. Reka: Pravni fakultet Sveučilišta.
23. Encyclopedia Britannica. 2016. *Libya*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/place/Libya/Government-and-society#toc214454> (21. marec 2016).
24. Generalna skupščina Organizacije združenih narodov (GS OZN). 1949. *Question of the disposal of the former Italian colonies*. Dostopno prek: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/08/IMG/NR005108.pdf?OpenElement> (21. marec 2016).
25. Goodwin, Brent Stuart. 2004. Libya – Case Study in Fighting State-Sponsored Terrorism. *American Diplomacy* IX (1): 1–2 Dostopno prek: http://www.ciaonet.org/olj/ad/ad_v9_1/gob01.html (3. april 2007).
26. Hassan, Sara. 2016. *Terrorism: An analysis of the international legal framework, international and regional responses. Case study: Syria*. Kairo: American University in Cairo. Dostopno prek: <http://dar.aucegypt.edu/bitstream/handle/10526/4574/LLM%20Thesis.pdf?sequence=1> (12. marec 2016).

27. Henderson, Simon. 2004. *Meeting Qadhafi: Blair's Kiss of Acceptability*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy. Dostopno prek: http://www.ciaonet.org/pbei-2/winep/policy_2004/2004_847/index.html (3. april 2007).
28. Higgins, Rosalyn in Maurice Flory, ur. 1997. *Terrorism and international law*. New York: Routledge. Dostopno prek: http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781134819676_sample_526963.pdf (10. marec 2016).
29. Higgins, Rosalyn. 1997. The general international law of terrorism. V *Terrorism and international law*, ur. Rosalyn Higgins in Maurice Flory, 13–29. New York: Routledge. Dostopno prek: http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781134819676_sample_526963.pdf (10. marec 2016).
30. ICC. 2016. *International criminal Court*. Dostopno prek: https://www.icc-cpi.int/EN_Menu/ICC/Pages/default.aspx (29. marec 2016).
31. Köchler, Hans. 2001. *Report on and evaluation of the Lockerbie Trial conducted by the special Scottish Court in the Netherlands at Kamp van Zeist*. Santiago de Chile. Dostopno prek: <http://i-p-o.org/lockerbie-report.htm> (9. marec 2016).
32. --- 2002. *Report on the appeal proceedings at the Scottish Court in the Netherlands (Lockerbie Court) in the case of Abdelbaset Ali Mohamed Al Megrahi v. H. M. Advocate*. Dunaj. Dostopno prek: http://i-p-o.org/koechler-lockerbie-appeal_report.htm (9. marec 2016).
33. --- 2007. *European Union: double standards in criminal justice?* Dunaj: International Progress Organization. Dostopno prek: <http://i-p-o.org/Koechler-EU-Lockerbie-Bulgaria-14Feb07.pdf> (9. marec 2016).
34. Kocjančič, Klemen in Iztok Prezelj. 2015. Islamistični terorizem in zloraba verskih načel ter dogem. *Varstvoslovje*. 17 (3): 297–317.
35. Komisija za mednarodno pravo (ILC). 1950. Principles of International law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and the Judgement of the Tribunal, *Yearbook of the International Law Commission, Vol. II*. 374–8. Dostopno prek: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_1_1950.pdf (12. april 2016).
36. *Konvencija o kaznivih dejanjih in določenih drugih dejanjih na letalu – Convention on offences and certain other acts committed on board aircraft*. 1963. 10106 UNTS 704.
37. *Konvencija o zatiranju protipravne ugrabitve letal – Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft*. 1970 860 UNTS 105.

38. *Konvencija o zatiranju protipravnih dejanj proti varnosti civilnih letal – Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civilian aviation*. 1971. 14118 UNTS 974.
39. *Konvencija o zatiranju protipravnih dejanj proti mednarodnemu civilnemu letalstvu – Convention on the Suppression of Unlawful Acts Relating to International Civil Aviation*. 2010. ICAO Doc 9960. Dostopno prek: http://www.icao.int/secretariat/legal/Docs/beijing_convention_multi.pdf (13. april 2016).
40. Krapac, Davor. 1997. Elementi prava Mednarodne kazensko-pravne pomoči. V *Mednarodno kazensko pravo*, ur. Bavcon, Ljubo, Marko Bošnjak, Franc Brinc, Matjaž Jager, Davor Krapac, Darko Maver, 138–161. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.
41. Lizardo, Omar. 2015. Defining and theorizing terrorism: A global actor-centered approach. *Journal of World-Systems Research* 14 (2): 91–118.
42. Meddržavno sodišče (ICJ). 1992a. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. U.S./U.K.). *Application*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/89/7209.pdf> (13. marec 2016).
43. --- 1992b. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. U.S./U.K.). *Request for the indication of Provisional Measures*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/89/13253.pdf> (13. marec 2016).
44. --- 1992c. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. U.S./U.K.). *Request for the indication of Provisional Measures – Order of 14 April 1992*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/89/7213.pdf> (za ZDA) oz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/88/7085.pdf> (za Veliko Britanijo) (13. marec 2016).
45. --- 1998. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. U.S./U.K.). *Judgment on preliminary objections*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/89/7249.pdf> (za ZDA) oz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/88/7129.pdf> (za Veliko Britanijo) (13. marec 2016).
46. --- 2003. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. U.S./U.K.), *Order for the removal from the list*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/>

- files/89/7247.pdf (za ZDA) oz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/88/7121.pdf> (za Veliko Britanijo) (13. marec 2016).
47. Metz, Helen Chapin. 1987. *Libya: A Country Study: «Colony of Italy», »Italy and Arab Resistance«, »The Second Italo-Sanusi War« and »The Fourth Shore«*. Washington: US Library of Congress.
 48. Moeckli, Daniel in Raffael Nicolas Fasel. 2016 *A Duty to Give Reasons in the Security Council – Making Voting Transparent*. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2710027 (12. marec 2016).
 49. Müller, Harald. 2007. The exceptional end to the extraordinary Libyan nuclear quest. V *Nuclear Proliferation and International Security*, ur. Morten Bremer Maerli in Sverre Lodgaard, 73–95. London, New York: Routledge. Dostopno prek: <http://www.pishkesvat.ir/pdf/Nuclear%20Proliferation%20and%20International%20Security.pdf#page=98> (26. april 2016).
 50. *New York Times*. 2001. 4 Guilty in Fatal 1986 Berlin Disco Bombing Linked to Libya, 14. november. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2001/11/14/world/4-guilty-in-fatal-1986-berlin-disco-bombing-linked-to-libya.html> (21. marec 2016).
 51. --- 2003. Lessons of Libya, 20. december. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2003/12/20/opinion/lessons-of-libya.html> (23. marec 2016).
 52. Omerović, Enis. 2008. Globalizacija i terorizam, *Časopis za društvena pitanja* (3): 133–51.
 53. Organizacija združenih narodov (OZN). 2016. *United Nations Action to Counter Terrorism*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/terrorism/instruments.shtml> (23. marec 2016).
 54. Plachta, Michael. 2001. The Lockerbie Case: the role of the Security Council in enforcing the principle aut dedere aut judicare. *European Journal of International Law* 12 (1): 125–140.
 55. Powell, Emilia Justyna. 2016. Islamic Law States and the Authority of the International Court of Justice: Territorial Sovereignty and Diplomatic Immunity. *Law and Contemporary Problems* 79 (1): 209–236.
 56. Pudgar, Avgust. 2003. Se je Gadafi res ustrašil? *Delo*, 23. december.
 57. Sancin, Vasilka, Maja Bavdek, Mark Jo Moggi, Nenad Mrdaković, Nastja Suhadolnik, Katarina Škrbec in Nina Zupan. 2010. *Lokalni zločinci-univerzalni zločini: Odgovornost zaščititi*. Ljubljana: GV založba.

58. Sancin, Vasilka. 2012. Piratstvo. V *Mednarodno kazensko pravo*, ur. Ljubo Bavcon in Mirjam Škrk, 196–212. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
59. *Sporazum med Veliko Britanijo in Nizozemsko glede vzpostavitve škotskega sodišča na Nizozemskem – Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Kingdom of the Netherlands concerning a Scottish trial in the Netherlands*. 2002. 35699 UNTS 2062.
60. St. John, Ronald Bruce. 1986. Terrorism and Libyan Foreign Policy, 1981–1986. *The World Today* 42 (7): 111–15. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/40395836>. (13. marec 2016).
61. STA. 1999a. Primer Lockerbie po enajstih letih pred sodiščem, 6. april. Dostopno prek: <https://www.sta.si/400511> (22. marec 2016).
62. --- 1999b. Sankcije proti Libiji ostajajo nespremenjene, 8. julij. Dostopno prek: <https://www.sta.si/420423> (22. marec 2016).
63. --- 1999c. Velika Britanija vzpostavila diplomatske odnose z Libijo, 7. julij. Dostopno prek: <https://www.sta.si/420352> (23. marec 2016).
64. --- 2000. Začetek procesa proti atentatorjem v Lockerbieju, 3. maj. Dostopno prek: <https://www.sta.si/484153> (22. marec 2016).
65. --- 2001a. Petnajst let po bombnem napadu na berlinsko diskoteko izrekli sodbo, 13. november. Dostopno prek: <https://www.sta.si/601681> (21. marec 2016).
66. --- 2001b. Proces Lockerbie končan, zaradi oprostilne sodbe za enega od obtožencev mešani občutki (zbirno), 31. januar. Dostopno prek: <https://www.sta.si/541130> (15. marec 2016).
67. --- 2001c. Gadafi zahteva »izplačilo odškodnin za žrtve ameriških napadov po svetu« (dopolnjeno), 5. februar. Dostopno prek: <https://www.sta.si/542262> (22. marec 2016).
68. --- 2002. Škotski sodniki v procesu Lockerbie potrdili krivdo obtoženega, 14. marec. Dostopno prek: <https://www.sta.si/630238> (22. marec 2016).
69. --- 2003a. Libija v pismu OZN priznala odgovornost za Lockerbie, 16. avgust. Dostopno prek: <https://www.sta.si/758265> (23. marec 2016).
70. --- 2003b. Varnostni svet OZN odobril ukinitvev sankcij proti Libiji (daljše), 12. september. Dostopno prek: <https://www.sta.si/764725> (23. marec 2016).
71. --- 2003c. Pogajanja med Libijo in družinami žrtev prekinjena, 15. oktober. Dostopno prek: <https://www.sta.si/773302> (23. marec 2016).
72. --- 2003d. Libija se odpoveduje orožju za množično uničevanje; odzivi pozitivni (zbirno). 20. december. Dostopno prek: <https://www.sta.si/792221> (23. marec 2016).

73. --- 2003e. Sadam Husein v ameriškem ujetništvu (zbirno). 14. december. Dostopno prek: <https://www.sta.si/790047> (23. marec 2016).
74. --- 2004a. ZDA ukinile prepoved potovanj za Američane v Libijo, 26. februar. Dostopno prek: <https://www.sta.si/810654> (21. marec 2016).
75. --- 2004b. ZDA obnovile diplomatske vezi z Libijo, 29. junij. Dostopno prek: <https://www.sta.si/790047> (23. marec 2016).
76. --- 2004c. Bush odpravil sankcije proti Libiji, 20. september. Dostopno prek: <https://www.sta.si/870816> (23. marec 2016).
77. --- 2004d. Blair po srečanju z Gadafijem napovedal »nove odnose« z Libijo, 25. marec. Dostopno prek: <https://www.sta.si/819097> (23. marec 2016).
78. --- 2004e. Libijski voditelj Gadafi želi normalizacijo odnosov z Evropo, 27. april. Dostopno prek: <https://www.sta.si/828590> (23. marec 2016).
79. --- 2004f. Libija kandidatka za članstvo v WTO, 27. julij. Dostopno prek: <https://www.sta.si/854720> (23. marec 2016).
80. --- 2009a. Žbogarjev obisk v Libiji namenjen predvsem krepitvi gospodarskega sodelovanja, 25. junij. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1404036> (23. marec 2016).
81. --- 2009b. Pahor v Libiji krepil gospodarske vezi (zbirno), 10. november. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1447069> (23. marec 2016).
82. --- 2009c. Premiera Pahorja sprejel libijski voditelj Gadafi, 11. november. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1447437> (23. marec 2016).
83. --- 2009d. Al Megrahi po izpustitvi prispel v Libijo, 20. avgust. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1419655> (23. marec 2016).
84. --- 2010a. Pahor in al Mahmud za poglobitev sodelovanja med Slovenijo in Libijo (zbirno), 6. maj. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1510125> (23. marec 2016).
85. --- 2010b. Pahor v Libiji sklenil pol milijarde evrov vreden posel (dopolnjeno), 2. september. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1549548> (23. marec 2016).
86. --- 2011a. Varnostni svet ZN sprejel resolucijo za akcijo proti Libiji (zbirno), 18. marec. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1617669> (16. marec 2016).
87. --- 2011b. Gadafi ubit ob padcu svoje zadnje trdnjave (zbirno), 20. oktober. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1687087> (16. marec 2016).
88. --- 2011c. VS ZN bo Natovo operacijo v Libiji zaključil v ponedeljek (dopolnjeno), 27. oktober. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1689769> (17. marec 2016).
89. --- 2011d. Nato danes zaključuje operacijo v Libiji, 31. oktober. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1690496> (17. marec 2016).

90. --- 2012a. Umrl libijski atentator nad Lockerbiejem Megrahi, 20. maj. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1759744> (23. april 2016).
91. --- 2012b. Bela hiša: Napad na konzulat v Libiji je bil teroristični napad, 20. september. Dostopno prek: <https://www.sta.si/1801899> (5. maj 2016).
92. --- 2016. Hrvaška blokirala Srbijo v pogajanjih z EU, 8. april. Dostopno prek: <https://www.sta.si/2250965> (19. april 2016).
93. Škotsko sodišče na Nizozemskem. 2001. *Sodba*. Primer: 1475/99. 31. Januar. Dostopno prek: <http://www.scotcourts.gov.uk/docs/default-source/sc---lockerbie/lockerbiejudgement.pdf?sfvrsn=2> (16. marec 2016).
94. Škotsko prizivno sodišče. 2002. *Sodba o pritožbi*. Primer: C104/01. 14. marec. Dostopno prek: <http://www.scotcourts.gov.uk/docs/default-source/sc---lockerbie/lockerbieappealjudgement.pdf?sfvrsn=2> (16. marec 2016).
95. Škrbec, Katarina. 2010. *Obveznost sojenja ali izročitve (aut dedere aut judicare)*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Pravna fakulteta. Dostopno prek: <http://www.unaslovenia.org/sites/default/files/file/Katarina-Skrbec.pdf> (16. marec 2016).
96. Škrk, Mirjam. 2012. Mednarodna kazenska sodišča. V *Mednarodno kazensko pravo*, ur. Ljubo Bavcon in Mirjam Škrk, 341–383. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
97. Švarc, Dominika. 2011. *Mednarodno pravo uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
98. Takeyh, Ray in Robert Pelletreau. 2001. *Special Policy Forum Report: Libya After Lockerbie: Internal Dynamics and U.S. Policy*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy. Dostopno prek: http://www.ciaonet.org/pbei-2/winep/policy_2001/2001_526.html (3. april 2007).
99. Takeyh, Ray. 2002. *Post-Lockerbie Judgment, What Next for U.S.-Libya Relations?*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy. Dostopno prek: http://www.ciaonet.org/pbei/winep/policy_2002/2002_612.html (29. junij 2004).
100. Türk, Danilo. 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
101. Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča. 1992. Ljubljana: Društvo za Združene narode za RS.
102. Utenkar, Gorazd. 2004. Vabljeni vonj libijske nafte, *Delo*, 22. april.
103. Vandewalle, Dirk. 2012. *A history of modern Libya*. Cambridge University Press. Dostopno prek: http://www.langtoninfo.com/web_content/9781107019393_frontmatter.pdf (21. marec 2016).

104. Varnostni svet Organizacije združenih narodov (VS OZN). 1992a. *Resolucija 731*, S/RES/731(1992). Dostopno prek: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/731\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/731(1992)) (22. marec 2016).
105. --- 1992b. *Resolucija 748*, S/RES/748(1992). Dostopno prek: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/748\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/748(1992)) (22. marec 2016).
106. --- 1993. *Resolucija 883*, S/RES/883(1993). Dostopno prek: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/883\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/883(1993)) (22. marec 2016).
107. --- 1994. *Letter dated 26 July 1994 from the Secretary of the General People's Committee for Foreign Liaison and International Cooperation of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya addressed to the Secretary-General*, S/1994/900. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1994/900 (22. marec 2016).
108. --- 1998a. *Letter dated 24 August 1998 from the acting permanent representatives of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary General*, S/1998/795. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/795 (22. marec 2016).
109. --- 1998b. *Resolucija 1192*, S/RES/1192(1998). Dostopno prek [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/1192\(1998\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/res/1192(1998)) (22. marec 2016).
110. *Victims of Pan Am Flight 103 – Indictment*. 2007. Dostopno prek: <https://www.victimsofpanamflight103.org/trial/indictment> (22. marec 2016).
111. *Victims of Pan Am Flight 103*. 2009. Dostopno prek: <https://www.victimsofpanamflight103.org/victims> (22. marec 2016).
112. Vodovnik, Dejan. 2016. Avstro-ogrška zarota proti Hrvaški. *Delo*, 16. april
113. *Washington Post*. 2001. Text: Bush Announces Strikes Against Taliban, 7. 10. 2016. Dostopno prek: <https://archive.is/1PKtG> (13. marec 2016).
114. Williams, Sarah Jane. 2009. *Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues*. Doctoral thesis, Durham: Durham University. Dostopno prek: http://etheses.dur.ac.uk/38/1/Final_PDF_version.pdf?DDD19+ (12. marec 2016).
115. Zimmerman, Tim. 1987. The American bombing of Libya. A success for coercive diplomacy?. *Survival* 29 (3): 195–214.
116. Zunes, Stephen. 2001. Libya: More Balance Needed. *Foreign Policy in Focus*, 26 (6): 1–7. Dostopno prek: <http://www.ciaonet.org/wps/air06/air06.html> (3. julij 2004).